

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Katedra společenských věd

BAKALÁŘSKÁ PRÁCE

Daniel Vlček

Konec 2. světové války v Náchodě

Olomouc 2018

vedoucí práce: Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.

Poděkování

Děkuji Mgr. Pavlu Krákorovi, Ph.D. za odborné vedení bakalářské práce. Dále patří mé díky především mým rodičům, kteří mě během celého bakalářského studia plně podporovali.

Prohlášení

Místopřísežně prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně a použil jen uvedených pramenů a literatury.

V Olomouci dne

Podpis

Obsah

ÚVOD	5
Zhodnocení dostupných zdrojů	6
1 Konec 2. světové války	7
1.1.1. Neúspěch SNP	8
1.1.2. Osvobozování Slovenska	9
1.2. Česko	12
1.2.1. Květnové národní povstání.....	12
1.2.2. Pražské povstání	13
1.2.3. Osvobození Česka	18
1.2.4. Oficiální konec války	22
2 Konec války v Náchodě	27
2.1. Protektorát.....	27
2.1.1. Na sklonku protektorátu	31
2.1.2. Poslední dny německého panství – květen.....	38
2.2. 9. květen v Náchodě.....	47
2.2.1. Příjezd zadního voje SS.....	51
2.2.2. Pancéře na náměstí	53
2.2.3. Příjezd 291. gatčinské divize.....	56
2.2.4. Boje mezi celníci	58
2.2.5. Poprava na celnici	61
2.2.6. Útěk esesmanů.....	64
2.3. Pivovar	65
2.3.1. Pivovarská odplata	66
2.3.2. Pohřeb zabitých esesmanů	69
2.4. Uvítání Rudé armády	71
3 Praktická část.....	73

3.1. Návrhy na využití tématu práce v kurikulu dějepisu	73
3.1.1. Exkurze do Regionálního muzea a Státního okresního archivu.....	73
3.1.2. Výlet „Po stopách konce 2. světové války v Náchodě“	76
3.1.3. Virtuální prohlídka dotčených míst.....	77
3.1.4. Debata s očitým svědkem.....	77
Závěr.....	79
Seznam pramenů a použité literatury	81
Přílohy	83

ÚVOD

Téma „Konec 2. světové války v Náchodě“ jsem si vybral ze dvou hlavních důvodů. Tím prvním je mé budoucí povolání učitele dějepisu. Rád bych po studiu učil na jedné z náchodských škol a domnívám se, že je pro tuto pracovní pozici naprosto nezbytné, abych znal regionální historii s důrazem na její nejdůležitější kapitoly, jakým konec války bez debaty je. Druhým důvodem je touha poznat zajímavou historii svého rodného města, kde jsem prožil celý svůj dosavadní život. Vždy mě zajímalo, čím si město a jeho obyvatelé museli v danou dobu projít, ale až doposud jsem se k hlubšímu studiu dané problematiky nedostal. Tím více, mě mrzelo, když každý třetí náchodský občan vedl o posledních válečných střetech a následné krvavé odplatě plamenné řeči a já nemohl řádně argumentovat.

Primárním cílem této bakalářské práce je poskytnout chronologické zpracování nejdůležitějších událostí konce druhé světové války v Náchodě s přihlédnutím k vývoji konce války na území Československa, kde je kladen důraz na osvobození československého území Rudou armádou, jejíž postup je pro události v Náchodě naprosto zásadní. Sekundárním cílem je snaha v několika bodech navrhnout řešení, jak oživit klasickou frontální výuku jinými přístupy, které jsou představeny v praktické části této práce. V neposlední řadě bych rád úsilí vložené do bakalářské práce využil jako odrazový můstek pro tvorbu dalších výukových materiálů, které budou mým budoucím studentům sloužit jako studijní opora. Terciální cíl je tedy zřejmý. Vytvořit přívětivý materiál, který využiji nejen já při přípravě hodin, ale i mů žáci.

Práce je strukturována do tří hlavních kapitol s tím, že ta prostřední, zaměřující se pouze na Náchod, je nejobsáhlejší a tvoří jádro celé bakalářské práce. První část o postupném osvobození Československa by měla být chápána jako úvodní, jejíž cílem je uvést potřebný kontext, na jehož pozadí se odehrávají události v Náchodě. Třetí kapitola se soustředí jen na edukační proces a navrhuje možnosti, jak dané téma využít při výuce. Jednotlivé kapitoly a podkapitoly jsou řazeny od nejobecnějších až po ty nejdětalnější. Události jsou líčeny převážně chronologicky pro snadnější orientaci.

Zhodnocení dostupných zdrojů

Při studiu dané regionální problematiky bych se neobešel bez několika zásadních pramenů a literatury, kterou bych rád zmínil. Z publikací zabývajících se posledními dny něm. nadvlády nad Náchodem je pravděpodobně nejlépe napsaná kniha bývalého ředitele náchodského muzea, pana Václava Sádla. Postihuje události po příjezdu jednotek SS až po zúčtování v pivovaru. Autor získané poznatky kriticky hodnotí a používá metod komparace s jinými zdroji. Druhá, také velmi důležitá kniha, kterou sepsal běloveský kronikář Antonín Samek, sice postrádá odborný přístup, není příliš kritická a někdy je méně přesná, ale její cena tkví v mravenčí práci autora, kterému se podařilo získat mnoho svědectví přímých účastníků bojů v Bělovsi. Bohužel jsou výpovědi v knize velmi zkrácené a nahodilé, když sem hledal kompletní verzi, která měla být v archivu uložena, bylo mi řečeno, že ji bohužel nemají. Po kontaktování pana Samka, jsem se však dozvěděl, že výpovědi v archivu uložil. O kopie naneštěstí přišel, a tak si je už nejspíše nikdo nepřečte, neboť většina svědků je dnes již po smrti. Dobrou zprávou je, že někteří očití svědci poskytli rozhovory pro tehdejší periodika, která jsou v archivu dostupná. Noviny jsou tedy při studiu této problematiky velmi důležité. Za zmínku stojí především týdeník Nový čas a Náš čas. Vůbec první článek o „běloveské tragédii“ byl otisknut v „Jiráskově kraji“. Pro poznání období Protektorátu je zásadní knížka „Je tady Gestapo!“. Její autor, policejní tajemník, Jan Šimáně, sepsal své vzpomínky již v roce 1945. O rok později vyšla také brožurka Josefa Hrušky, který byl přímým svědkem konce války v Náchodě. Díky brožurce je detailně popsán 9. květen. Co se týká pramenů, jsou k dispozici pouze dva fondy, ze kterých můžeme čerpat kvalitní informace. První fond se nachází v okresním archivu, nazývá se „Karel Bartoš“ a druhý „Josef Mánek“ je k dispozici v městském muzeu.

1 Konec 2. světové války

Když gruzínský seržant rudé armády, Meliton Varlamovič Kantaria, dne 30. dubna 1945 mává vlajkou Sovětského svazu a vztyčuje ji na budově bitvou poničeného berlínského Reichstagu, necelý kilometr a půl vzdálený Führerbunker má být svědkem definitivního konce velkého vůdce Třetí říše. Kolem půl čtvrté odpoledne posílá Adolf Hitler Josepha Goebbelse, Martina Boermanna a členy svého osobního služebnictva ven z místnosti, kde se společně s Emmou Braunovou chystá ukončit svůj život. Sám se zastřelí a své choti dovolí požit smrtelný jed. Ještě před svou smrtí však ustanovil ve své závěti novou vládu, protože se nikdy nebyl schopný smířit se zánikem nacistického Německa. Kancléřem jmenoval Dr. Goebbelse a prezidentem velkoadmirála Karla Dönitze, který se stal po Goebbelsově sebevraždě 1. května¹ nejvyšším velitelem říše. Jeho kroky v beznadějně německé situaci, vedly především k mírovým jednáním se západními mocnostmi a posléze i se SSSR. Válka však měla ještě několik dlouhých jarních dní v Evropě, především v České části osvobozovaného Československa stále před sebou.²

V této kapitole se nejprve vrátím dějově zpět před Hitlerovu sebevraždu, abych stručně vylíčil osvobozování Slovenska Rudou armádou a 1. československým armádním sborem, které následuje po neúspěšném SNP a s tím spojené karpatsko-dukelské operaci. Následně se zaměřím na květnové události v Česku, na květnové národní povstání. Důležitý pro tuto práci je především průběh osvobozování a pohyby amerických i sovětských jednotek na území dnešní České republiky. Vojenské přesuny našich spojenců nám nabízejí vysvětlení, proč a jakým způsobem se jednotky Wehrmachtu a SS stahovaly na západ právě přes Náchodsko. V jedné z dalších kapitol bude německý přesun přes okresní město náchodského regionu, Náchod, detailně rozebrán. Náchod je totiž zásadní pro celou tuto bakalářskou práci. Během německého průjezdu Náchodem a bezprostředně po něm se děly akty bezprecedentního násilí, i když už formálně bylo po válce. Z toho důvodu bude v této kapitole také pojednáno o oficiálních koncích druhé světové války v Evropě v kontrastu s faktickým složením zbraní. Kontext formálního konce války za stále probíhajících bojů bude zpracován i z důvodu čistě pedagogického. Žáci a nejenom oni mají většinou problém s pochopením dvou dat, které se váží ke konci války v Evropě, a to s 8. a 9. květnem. Protože jeden z hlavních cílů bakalářské práce je její pozdější praktická využitelnost ve výuce, téma ne zcela jasného data konce války bude

1 ROBERTS, Jeremy. Joseph Goebbels. New York: The Rosen, 2000.

2 GILBERT, Martin: The Second World War. New York: Henry Holt, 1991.

zpracováno podrobněji. Snahou bude, aby žáci měli nezbytné faktografické informace, které jim dále poslouží nejen k osvojení si základních dějepisných poznatků, ale také k rozvoji kritického myšlení a morálních hodnot. Slovensko

1.1.1. Neúspěch SNP

V říjnu roku 1944 bylo ohnisko SNP (Slovenské národní povstání) v Banské Bystrici německou armádou rozprášeno a slovenská povstalecká armáda musela přejít do partyzánského způsobu boje. Na začátku listopadu byli navíc chyceni přední představitelé vojenského odporu, gen. Golian a gen. Viest. Oba dva byli zanedlouho popraveni, a s nimi i představitel moskevského vedení KSČ Jan Šverma.³

Hlinkovy gardy a německé jednotky SS si poté vybíjely zlost a započaly strašlivý teror. Trpěli nejen zajatci spjatí s SNP, ale i nevinní civilisté. Podle historika Ctibora Nečase byli vražděni především židé a Romové. Ve své knize⁶ dole popisuje hromadné masakry ze slovenské obce Kremnička, kde byly popravy často vykonávány; „*V Kremničke dosahovaly popravy charakteru hromadných vyhlazovacích akcí. Proběhly 5. listopadu, 20. listopadu, 12. prosince a 19. prosince 1944 a dále 5. ledna a 5. března 1945. Zatčení byli přiváženi z věznice krajského soudu v Banské Bystrici a po vystoupení z dopravních prostředků, autobusů nebo nákladních aut, si museli lehnout obličejem na zem, kde jim odebírali dokumenty a cennosti. Pak je po skupinách odváděli k protitankovému zákopu, který se táhl od lesa směrem k řece Hronu.*“⁴ Dále autor zmiňuje výpověď přímého svědka kremničského vraždění: „*Vraždenie zatknutých osob židovského a cigánskeho pôvodu začalo a prebiehalo tak, že postupné každý zaistený musel si zo zeme stať, mahnúť si na okraj okopu, nač Nmec každému strelil z automatu dávku do tylu hlavy, pričom každý strelený padol do okopu.*“⁵ Někdy se stávalo, že zatčení nevydrželi čekat na smrt a s nadějí záchrany skočili mezi mrtvá těla v zákopech ve snaze se mezi nimi schovat. Snažení to však bylo marné, neboť jejich trýznitelé jistili těla v zákopech ještě jednou pojišťovací kulkou.⁶ V hromadných hrobech se později našlo více než 4000 obětí, do koncentračních táborů se jako trest za SNP odvedlo kolem 30 000 lidí, 60 obcí bylo vypáleno.⁷

Přes svůj vojenský neúspěch nemůžeme SNP prohlásit za marné či zbytečné. Akce povstání zasadily ránu německému komunikačnímu systému, vážaly značné vojenské síly

³ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

⁴ NEČAS, Ctirad. *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno: MUNI, 1994, s. 164.

⁵ Tamtéž.

⁶ NEČAS, Ctirad. *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno: MUNI, 1994, s. 164.

⁷ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

nepřítele a v neposlední řadě vytvořily ohnisko odporu, které inspirovalo mnoho Slováků k rezistenční aktivitě a dodalo jim potřebnou odvahu postavit se teroru a zločinům jak z německé strany, tak ze strany vlastního státu. Tato inspirace však nebyla omezená pouze na území Slovenska, přenesla se i na odbojové skupiny okolních států, které získaly tolik potřebnou kuráž. Rozbitím povstalecké armády a ztrátou souvislé, ovládané oblasti odporu však odboj na Slovensku nekončil. Zbylé jednotky povstalecké armády přešli k partyzánskému boji v horách a lesích. Ke konci roku 1944 na Slovensku působily 3 partyzánské svazky, 6 brigád a 20 oddílů, zhruba 13 000 lidí a mělo jich následujícího roku přicházet čím dál více. Soustředili se především na různé destrukční akce, na přepady menších nepřátelských sil a na agitační politickou činnost mezi obyvatelstvem. Místní partyzánské jednotky podporovaly především desanty⁸ ze SSSR, které byly vycvičené přímo k tomuto záškodnému stylu boje. Fakt, že se SNP přihlásilo k československé státnosti, byl naprosto zásadní, prezident Beneš mohl trvat na kontinuitě předmnichovské republiky.⁹

1.1.2. Osvobozování Slovenska

Slovensko bylo osvobozováno 3 fronty Rudé armády.¹⁰ Pod 1. sloužil i 1. československý armádní sbor s velkým zastoupením volyňských Čechů.¹¹ První sovětské jednotky vstoupili na území Slovenska 20. září 1944 u osady Kalinov. V dukelském průsmyku příslušníci československé armády překročili hranice 6. října. Ke konci října, po padesáti dnech nejtěžších bojů v Poloninských Karpatech, Zakarpatské Ukrajině a severovýchodním a východním Slovensku, byla karpatsko – dukelská operace ukončena.⁹ Nedosáhla svého prvořadého cíle, který znamenal probojovat si cestu, za pomoci dvou slovenských divizí ze slovenské strany, přes severovýchodní německá stanoviště a spojit se s SNP. Je nutno dodat, že si maršál Koněv, velitel 1. ukrajinského frontu¹², stanovil velmi nerealistický cíl, dostat se k Prešovu za 5 dní, což se však v žádném případě nepodařilo. Jelikož SNP vypuklo předčasně, německé oddíly prozíravě odzbrojili dvě zmíněné slovenské divize, které nemohly zajistit hřebeny hor a důležitá strategická místa.¹³ Ta naopak posílili němečtí vojáci. To situaci velmi ztížilo, z plánovaného ukončení operace do 5 dnů, se osvobození Prešova protáhlo o několik

⁸ Výsadky.

⁹ OLIVOVÁ, pozn. 7.

¹⁰ 1., 2. a 4. ukrajinský front. Pro lepší přehled rozmístění frontů a pohybu viz Příloha č. 2.

¹¹ MARŠÁLEK, Zdenko. "Česká" nebo "československá" armáda?. *Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939-1945*. Praha: Academia, 2017.

¹² Front – sovětská vojenská formace, která se skládala z několika armád a samostatných jednotek. Obvykle jeden front obsahoval statisíce až milion vojáků.

¹³ NÁLEVKKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. 2. vydání. Praha, Triton, 2014.

měsíců. Prešov byl v rámci jiné operace osvobozen až 20. ledna.¹⁴ Karpatsko – dukelská operace byla ukončena 28. října, když už bylo jasné, že bude SNP potlačeno. Historikové se dnes shodnou, že i přes dílčí úspěchy, jako přechod hranic, zatlačení německých jednotek a osvobození prvních slovenských vesnic, byla operace velmi nepovedená. Dá se považovat za ukázkou obrovského plýtvání lidskými a materiálními silami. Padlo kolem 19 000 sovětských a 1800 československých vojáků. Vojenskými historiky je také kritizováno ruské velení, které posílalo vojáky bezhlavě na bitevní pole, i přes československé návrhy obchvatu.¹⁵

Další vývoj byl následující. Ve druhé polovině listopadu 38. armáda generálplukovníka Moskalenka započala úder směrem na Svidník. 18. armáda generálmajora Gastiloviče zahájila užhorodsko-ondavskou operaci 4. ukrajinského frontu, díky které byly osvobozeny Michalovce 26. listopadu. V prosinci se sice ofenziva zpomalila po mohutné obraně protivníka na Tokajských horách, od 9. prosince však znovu postupovala. Koncem prosince stanula u Košic. Této ofenzivy se zúčastnila i 1. a 4. armáda rumunská. Mezitím vojska 2. ukrajinského frontu začala osvobozovat oblasti jižního Slovenska.

12. ledna 4. ukrajinský front zahájil západokarpatskou operaci, v jejíž průběhu osvobodil postupně Prešov a Košice (20. ledna), Spišskou Novou Ves a Levoču (27. ledna). Součástí 4. frontu byl nadále i 1. československý armádní sbor pod velením generále Ludvíka Svobody, pozdějšího československého prezidenta. V polovině února byli naši vojáci i vojáci Rudé armády zastaveni před Liptovským Mikulášem, kde podstoupily tvrdé boje, které trvaly více než dva měsíce.¹⁶

6. ledna s cílem proniknout až k Budapešti začala ofenzivu vojska 2. ukrajinského frontu. Tato ofenziva je známá především bitvou o hronské předmostí. Historici východního bloku o této bitvě neradi píší nebo fakta často překrucují, protože v ní oslabená německá armáda dokázala vytrvale vzdorovat, a dokonce se zmohla i k protiútokům.¹⁷

Do středního Slovenska začaly proudit tři armády 4. ukrajinského frontu spolu s rumunskými vojsky (12. ledna). Do konce března tak byla osvobozena města: Zvolen,

¹⁴MAUNUŠ, František. *Osvobození Československa ve vzpomínkách sovětských vojáků*. In: *Studia minorae facultatis philosophicae universitatis brunensis*. Brno: MUNI, 1975, s. 7-20.

¹⁵ LENKOVÁ, Jitka – PAVLÍK, Václav. *Nejdůležitější bitvy v českých dějinách*. Frýdek-Místek: Alpress, 2007.

¹⁶ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

¹⁷ STEINER, Pavol. *Boje o „Hronske predmostie“ a operacia Sudwind. Štúrovo* [online]. Štúrovo: Willant Zoltán, 2011 [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: <http://www.sturovo.com/drupal/385/boje-o-hronske-predmostie-operacia-sudwind>. Srov. J. Lucas: *Poslední rok německé armády*. Plzeň 1995

Komárno, Nové Zámky či Banská Bystrica, konkrétně 40. armádou generála Žmačenka. Během této operace byla osvobozena většina středoslovenského kraje a značná část východního a západního Slovenska.¹⁸

V březnu také bojovaly československé jednotky, a to především u Liptovského Mikuláše. Zprvu se města Sověti zmocnili, německé vedení však město tak lehce opustit nechtělo. 11. března se jim dokonce město podařilo dobýt nazpět, avšak jen dočasně. 4. dubna bylo město znovu obsazeno naší a Rudou armádou, a to už natrvalo. Spolupráce 18. armádního sboru a 1. československého přinesla osvobození 13. dubna také Ružomberku a Martinu¹⁹

Hlavní město Bratislava bylo osvobozeno 4. dubna, čímž však osvobozování nekončilo. 10. dubna byl osvobozen Trenčín a 30. dubna Žilina. Začátkem května sovětské, rumunské a československé jednotky vytlačily ze země jednotky wehrmachtu i loajální vojáky Tisovy vlády. Poslední osvobozenou obcí byl 3. května Makov v Žilinském kraji.²⁰

Na osvobozeném území vznikaly správní a administrativní orgány, tzv. národní výbory, které měly dočasně spravovat veškeré dění v daných regionech, ale hlavně měly zabránit chaosu. Veškerou zákonodárnou a výkonnou moc měla v rukou Slovenská národní rada, složená ze zástupců hlavních odbojových skupin, jak z komunistické části odboje, tak z té demokratické. Exilová vláda se sice do dění snažila zasahovat, poslala například delegáta s družinou, která měla odbojové vedení převzít a SNR si podřídit. To však nevyšlo, SNR trvala na své pozici vrcholného revolučního orgánu, kterým byla až do 21. dubna. Po jednáních londýnské exilové vlády se zástupci odboje v Moskvě jmenoval 4. dubna prezident Beneš první československou vládu Národní fronty Čechů a Slováků. Den poté vláda přijala v osvobozených Košicích svůj vládní program, který předurčoval směr poválečné zahraniční orientace na SSSR.²¹

Po dobytí Bratislavy vláda klerofašistického státu i s prezidentem Jozefem Tisem kvapem utekla do Rakouska, kde její členové podepsali 8. května dohodu o kapitulaci, to ovšem byl jen formální akt, protože Slovenský stát nebyl západními demokraciemi ani SSSR nikdy

¹⁸ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

¹⁹Tamtéž.

²⁰ SEGEŠ, Vladimír a kol. *Vojenské dějiny Slovenska a Slováků*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2015.

²¹ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

uznán. Sám Tiso byl zadržen až v Bavorsku, když se snažil utéct do exilu. Američané ho však zatkli a deportovali do Československa.²²

Nic už nebránilo tomu, aby Rudá armáda společně s českým sborem a rumunskými armádami mohla zahájit osvobození české krajiny.

1.2. Česko

1.2.1. Květnové národní povstání

„*Výbuch šesti let nenávisti.*“²³ Tak popisuje historik Lukáš Vlček v pořadu České televize vznik národního povstání, které se rozhořelo 1. května v Přerově na Moravě, kde kolovaly zvěsti, že Německo kapitulovalo, že se německá armáda rozložila nebo že se blíží přátelské armády. Moc převzal revoluční národní výbor a došla také na německé odzbrojování. Nacistům se však podařilo povstání v Přerově potlačit. Exemplárně pak zastřelili 21 lidí.²⁴ Německé jednotky byly velmi nervózní a v teroru viděly poslední nástroj své záchrany. Jako důkaz můžeme uvést zprávu vrchního velitele armád „Mitte“, které se nacházely především na našem území. „*Za dnešní situace se hodí každý prostředek, aby se zabránilo vzplanutí povstaleckého hnutí. Jen neukazovat teď žádnou slabost. Zakročit proti slabochům a váhavicům ve vlastních řadách, kteří v této hodině selžou.*“²⁴ I když bylo povstání v Přerově zadušeno, nic nezabránilo, aby se rozšířilo téměř po celém území Čech a Moravy. Po Přerově následovala Olomouc a okolní obce, kde však také zasáhla jednotky SS. Od 2. do 5. května pak povstali lidé v Nymburku, Poděbradech, Chlumci nad Cidlinou, Úpici. Z popudu partyzánů, kteří v mnoha městech odbojové akce organizovali, propukali protinacistické výstupy v Železném Brodě, Semilech, Jilemnicích, Nové a Staré Pace, Lomnici nad Popelkou a v dalších městech v Podkrkonoší. Pozadu nezůstali ani v Turnově, Příbrami, Berouně a Vizovicích. Stejně tak na Kladně, ve Vsetíně (4. května), v Lounech, Jindřichově Hradci, Rokycanech, Klatovech, Domažlicích aj. Kolem tisíce dalších míst se přidalo protiokupačními demonstracemi, vyvěšováním československých a sovětských vlajek, ničením německých nápisů, demolicemi orientačních značek, manifestacemi na oslavu brzy získané svobody či vyhazováním bust nebo

²² RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha: Vyšehrad, 2012.

²³ Šestka. *České národní povstání*. ČT, 2010. ČT 24, 5. 5. 2010.

²⁴ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967, s. 438.

obrazů Háchy a Hitlera. Na některých místech docházelo i k vyjednávání s protektorátními úředníky o převzetí moci.²⁵

Povstání byla většinou živelná. Lidé už německou tyranii nemohli a ani nechtěli více snášet, a když vycítili šanci, hromadně se přidávali k odporu, vycházeli do ulic a dávali najevo své rozhořčení. Cítili, že osvobození není daleko, že protektorátní správa počítá své poslední dny, a tak se také chtěli přičinit o záchranu své země. Je však nutné dodat, že kromě spontánních akcí existovalo i mnoho organizovaných odbojových skupin, mezi které patřily partyzánské brigády. Zastřešující odbojová organizace, jež se snažila povstání iniciovat a podporovat, byla Česká národní rada, která se skládala ze tří hlavních dílčích organizací; z Ústřední rady odborů, Rady tří²⁶ a KSČ, ty se shodly na sestavení jednotného orgánu.²⁷ Mezi hlavní partyzánská hnutí patřily především brigády „Jan Žižka“, působící v oblasti východní Moravy, brigáda „Jermak“, která pracovala v oblasti Českomoravské vysočiny, a brigáda „Mistr Jan Hus“ v oblasti východních Čech s hustou odbojovou sítí ve Žďárských vrších. Partyzánská hnutí ničila železniční spoje, podnikala různé krádeže a jiné záškodné akce. V posledních měsících protektorátu organizovala povstání a pomáhala osvobozeneckým armádám.²⁸

Za vrchol povstání můžeme považovat Pražské povstání 5. až 8. května, na které se zaměříme v následující podkapitole.

1.2.2. Pražské povstání

Nejdůležitější etapou květnových povstání bylo bezesporu povstání v Praze, ze které si nacisté v čele z Hitlerem chtěli ještě koncem dubna udělat nepřístupnou pevnost proti Rudé armádě. Plánovali nechat explodovat všechny vltavské mosty a „*všechny domy v jejich předpolí*“.²⁹ K tomu však nakonec nedošlo, plán totiž počítal s relativním klidem uvnitř Prahy, který se nepodařilo udržet.

Počátkem května byla situace v Praze stále napjatější. Říšský ministr pro Protektorát Čechy a Morava, K. H. Frank, se snažil vyjednat s českou protektorátní vládou zajištění klidu

²⁵ KURAL, Václav, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008.

²⁶ Demokratická, nekomunistická odbojová organizace. Byla aktivní v letech 1944-1945.

²⁷ Česká televize. Šestka. *České národní povstání*. ČT 24, 2010. ČT 24, 5. 5. 2010.

²⁸ OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

²⁹ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 2000.

v Praze a okolí za příslib předání moci do rukou NRČ³⁰. Frank se po událostech z Přerova a dalších měst obával o jejich rozšíření po celém protektorátu i do hlavního města. V noci z 1. na 2. května promlouval do rozhlasu, kde apeloval na český lid, aby se zdržel jakýchkoli akcí, která by mohla vyvolat německá protiopatření.

Němcům šlo v tuto chvíli o jediné. Hitler byl mrtev a nový říšský prezident Dönitz souhlasil s jednáním se západními spojenci o separátním míru, který by Německu dával možnost pokračovat v bojích jen na jedné frontě s Rudou armádou. Proto také jednali s NRČ o mírové misi za americkými veliteli. Chtěli docílit, aby čeští představitelé povolali do Prahy jednotky Spojených států, kterým by se vzdali. Jednotky Schrönerovy³¹ armády se postupně stahovaly na západ, snažily se cestou bránit a brzdit sovětský postup. Chtěly získat čas německým civilistům, ale i jiným už ustupujícím německým vojákům, aby se mohly dostat k Američanům. Věděly, že Sověti by s nimi zacházeli daleko hůře než jednotky americké.²⁹

Od 5. května po dohodě německého admirála Friedeburga s maršálem Montgomerym se začala německá vojska vzdávat v britském válečném pásmu, což znamenalo konec války v Dánsku, Nizozemí a severozápadní Německu. V německém zájmu však bylo ukončení války po celé západní frontě. Jejich poslední nadějí bylo vsadit klín mezi SSSR a ostatní spojence. V jednáních dokonce Friedeburg upozorňoval, že v poválečné Evropě bude SSSR hlavním nepřítelem západu, a že by bylo na místě se proti „bolševikovi“ spojit. Rozeštvat spojence se mu však nepodařilo. Při jednání s americkou stranou v hlavním vojenském štábu generála Eisenhowera v Remeši byly snahy o separátní mír tvrdě odmítnuty. Výsledek jednání znamenal, že se Němci musejí vzdát bezpodmínečně, jinak americká armáda zabráni německým vojákům i civilistům pohybu na západ do Američany nebo Brity kontrolovaného území. Generálu Jodlovi, kterého jako svého zástupce poslal prezident Dönitz, se podařilo pouze odložit platnost podepsané smlouvy. K podepsání došlo v ranních hodinách 7. května, s tím že bezpodmínečná kapitulace začne platit až 8. května ve 23.01 středoevropského času.

³⁰Národní rada česká. Seskupení ministrů a vyšších úředníků protektorátní vlády. Veřejností neoblíbený orgán, nebyla to odbojová organizace, která by rázně podporovala povstání jako ČNR, jež měla velkou podporu všech povstaleckých skupin.

³¹ Poslední početná německá armáda, kterou tvořilo více než 860 000 vojáků. Byla to tzv. armáda „Mitte“ neboli střed. Její vrchní velitel Schörner byl do funkce jmenován samotným Hitlerem. V poslední fázi války měl větší pravomoci než K.H. Frank, a proto se nepodřídil jeho rozkazu ukončit boje proti českým povstalcům. BRANDES, pozn. 29.

Mír na západní frontě však fakticky započal se začátkem jednání s Američany 5. května.³² Na celoplošný mír si však Evropa, a především Protektorát Čechy a Morava ještě musely počkat.

V Praze se povstání rozhořelo paradoxně po pokynu nenáviděné protektorátní vlády, ze 4. května, železničním a poštovním úřadům, aby sundaly všechny německé nápisy a označení. Když lidé viděli, co úředníci vykonávají, hromadně se začali přidávat a ničili německé štíty obchodů a názvy ulic. Začne docházet k prvním střetům s německými vojáky.³³

5. května v se v oknech bytů a na některých veřejných budovách, policejních stanicích, kasárnách, generálním inspektorátu vládní armády či na rozhlasu objevují československé vlajky, které jsou tolerovány Němci tolerovány, sovětské nikde viset nesmí. Konkrétní a jasný příkaz k povstání dává až vojenské velitelství Bartoš³⁴, které obsazuje budovu rozhlas a v šest hodin ráno nechá vysílat po provokativním pozdravu „*Je sechs hodin*“ už jenom česky. Němci si toho však všimnou a začínají první boje. Ve 12.33 rozhlas volá o pomoc: „*Voláme českou policii do rozhlasu, střílí se zde. Voláme českou policii, četnictvo, české vojsko, aby přišli do Českého rozhlasu na Fochově třídě na Vinohradech! Všichni do Českého rozhlasu! Jsou zde střelení čeští lidé! Přijďte co nejdříve! Přijďte nám na pomoc!*“³⁵ Nedlouho po této zprávě se ozývá i pražský pouliční rozhlas a vyzývá lid, aby se přidal k boji za svobodu. V té době se lidé už shromažďovali v početné zástupy na náměstích a ulicích.³⁶

Německé reakce na první akce povstalců byly různé. Především se lišilo chování jednotek Wehrmachtu a jednotek SS, což není ojedinělý případ. Krásně to později doložíme na událostech v Náchodě. Podle jednoho svědka prvního dne pražského povstání to vypadalo takto: „... *auto SS se řítí ulicemi, mladý esesák pálí pro výstrahu hlava nehlava na všechny strany ze samopalu...Na Karlovo náměstí přichází oddíl německých vojáků, vojáci se smíchem předávají své revolvery Čechům, ti jim poklepávají po ramenou a nechávají je jít klidně dál...*“³⁷ Z toho můžeme vyčíst, že jednotky SS byly daleko agresivnější a nevypočitatelní, zatímco jednotky Wehrmachtu se snažili o klidnějších jednání a tolik nevzdorovali.

³² NÁLEVKA, Vladimír. *První týdny míru*. Praha: Mladá Fronta, 1985.

³³ BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 2000

³⁴ JAKL, Tomáš. *Nejen Praha, v květnu 1945 povstala i další česká a moravská města. Vojenský historický ústav Praha*[online]. Praha: VHÚ [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/nejen-praha-v-kvetnu-1945-povstala-i-dalsi-ceska-a-moravska-mesta/>

³⁵ BRANDES, pozn. 32, str.451.

³⁶ KOTRLÝ, Josef. *Pražské povstání 1945*. Washington: Rada svobodného Československa, 1965.

³⁷ BRANDES, pozn. 32, str. 453.

Po prvním dni vypadala situace velmi příznivě. Protestanti ovládli východ města a ukořistili vojenské zásoby, které měli stačit pro ozbrojení 30 000 Pražanů. Ovládli 10 z 12 pražských mostů a osvobodili kolem 3000 vězňů. Němci se sice snažili proniknout například na Václavské náměstí, to se jim však nedařilo.³⁸ Situace se však brzy měla změnit.

Co se týká organizace odboje. Česká národní rada, hlavní odbojový orgán, se po druhé hodině prohlásila za nejvyšší revoluční orgán, který za souhlasu legitimní košické vlády dočasně přejímá veškerou moc vládní a výkonnou na území Čech, Moravy a Slezska. Dále rada vydala svolání, ve kterém stálo, že německé a autonomní protektorátní úřady zanikají, stejně jako celý Protektorát. Předseda protektorátní vlády Bienert se ČNR podvolil. Vojenské velení, které organizovalo odboj v ulicích, mělo na starosti velitelství Alex a jemu podřízené velitelství Bartoš.

V noci z 5. na 6. května se spontánně i organizovaně přes pokyny v rozhlase začali v ulicích Prahy stavět barikády. Toto opatření bylo reakcí na pohyb skupin armád SS, které se k Praze začaly stahovat od Benešova, Milic a Litoměřic³⁹. Příkaz táhnout k Praze jednotky dostaly od svého velitele, hraběte Püclera. Pražské nacistické vedení sice se zástupci ČNR⁴⁰ zasedlo k jednacímu stolu. Obě strany dokonce slibovaly po čas jednání klid, jenže velitelé SS jednali podle svého přesvědčení. Generál Kutlvašr, přední představitel ČNR, obdržel od hraběte Püclera nesplnitelné podmínky. Požadoval propuštění všech německých zajatců i se zbraněmi, a především úplné obsazení Prahy německými jednotkami, teprve poté by bylo možné uznat autonomní českou vládu. Praha se tak připravovala na střet. Zároveň si však byla vědoma, že nemá dostatečnou municí. Spoléhala na dovážky zásob z Velké Británie, které však nepřicházely.⁴¹

6. května odpoledne se situace začala vyostřovat. Němečtí letci začali z letadel házet zápalné bomby a trhaviny, což rozžučilo některé povstalce, kteří si začali zlost vybíjet na internovaných Němcích. K podpoře hlavního města se přidávali i povstalci z okolí Prahy, kteří škodili a zpomalovali divize SS jedoucí do města. 7. května se nálety opakovaly a ráno se do města začínaly dostávat první jednotky, jejichž cílem bylo dosáhnout východní části

³⁸ BRANDES, Detlef. Češi pod německým protektorátem. Praha: Prostor, 2000, str. 454.

³⁹ Bylo to přibližně 96 000 mužů ve vojenských útvech SS. BRANDES, pozn. 37, s. 460.

⁴⁰ Česká národní rada – ilegální orgán, který sdružoval přední domácí odbojové organizace a komunikoval s československou exilovou vládou. HRBEK, Jaroslav. Druhá zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945. Praha: Paseka, 2009, sv. II, str. 163.

⁴¹ KURAL, Václav, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. České národní povstání v květnu 1945. Praha: Karolinum, 2008.

města, především pak Václavského náměstí. Podle historika Detlefa Brandese⁴² používali vojáci SS pro svůj postup civilisty. Používali je jako živé štíty. Ženy a malé děti nutili jít před sebou a hrozili jejich zastřelením. Pražští povstalci se tak z barikád často stahovali bez boje. Někdy se však stávalo, že i česká strana využila německé vězně, jejichž zabitím vyhrožovala v případě použití českých civilistů. Cely 7. květen rozhlas provolával výzvy ke spojencům. Povstalci věděli, že střed města už dlouho nevydrží. Německé armády se postupně k centru dostávaly. Žádali o pomoc: „*Hovoří Praha! Česká Praha hovoří! Na Prahu nastupují německé tanky, dělostřelectvo a pěchota. Praha potřebuje vaši pomoc! Pošlete tanky, letadla, pošlete parašutisty...*“⁴³ Pomoc však zatím nepřicházela. Američané se 6. května zastavili na dohodnuté demarkační linii Saská Kamenice – Karlovy Vary – Plzeň – České Budějovice – Linec a všechny tři ukrajinské fronty byly sice na cestě, ale zatím příliš daleko. Shrönerova armáda navíc bránila Rudé armádě rychlému postupu na západ či severo-západ k Praze. Jediný, kdo se svými jednotkami Praze pomohl v boji byl generál Vlasov⁴⁴. Vlasovci Praze výrazně pomohli. Bez jejich pomoci by se do Starého Města německé divize probjovaly daleko dříve. I když jejich podíl na pražském odporu je komunistickou historiografií značně bagatelizován či přehlížen.⁴⁵ ČNR k nim však neměla jednotné stanovisko. Komunisté a odbory se chtěli od generála Vlasova a jeho důstojníků distancovat. Souhlasili jen s oslovením jejich vojáků. Nekomunističtí zástupci v čele s generálem Kutlvašem se chtěli k Vlasovovi přihlásit přímo, Albert Pražák také. Vojenské velitelství Bartoš apelovalo na Vlasovce, ať nehledí na vyjádření ČNR⁴⁶. Povstalci měli totiž málo výbavy a boje neustávaly. Nakonec se kolem 11. hodiny Vlasovci rozhodli svou účast na Pražském povstání ukončit a začali se přemísťovat na západ k Američanům. Praha byla opět sama.⁴⁷

8. května nastala pro Prahu kritická situace. Nacisté pronikli do Starého Města. Jedné německé skupině se podařilo dostat až na Staroměstské náměstí. Radnice hořela, Václavské náměstí ostřelovali stíhači, dělostřelectvo pálilo, letadla město bombardovala. Některé jednotky SS drancovaly Letnou a vraždili na Hyberském nádraží, Pražačce, na Pankráci. Současně se však už jednalo o smír, neboť 7. ráno generál Jodl podepsal kapitulaci v Remeši, která měla

⁴² BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. V čes. jaz. vyd. 2. Praha: Prostor, 2000.

⁴³ Tamtéž, str. 466.

⁴⁴ Ruský sovětský generál, který vytvořil v německém zajetí Ruskou osvobozenickou armádu (ROA), se kterou bojoval na straně nacistů s cílem svrhnout Bolševiky. V historiografii se o nich píše jako o „Vlasovcích“. V Pražském povstání se obrátili proti Němcům. K historii ROA srov. AUSÝ, Stanislav: *Vojska generála Vlasova v Čechách*. Praha: Vyšehrad, 1996.

⁴⁵ Viz kniha: DZÚR, Martin. *Dějiny druhé světové války 1939-1945*. Praha: Naše vojsko, 1981, sv. IX.

⁴⁶ BRANDES, pozn. 41, s. 467.

⁴⁷ NÁLEVKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. 2. vydání. Praha, Triton, 2014.

začít na všech frontách platit 23.01 8. května. Němci se tak potřebovali dostat k Američanům, co nejdříve. Z toho důvodu nabídl ČNR K. H. Frank jednání o míru.

Mírová jednání začala v 11.00. Obě strany, jak K. H. Frank s generálem Toussaintem⁴⁸, tak ČNR vydali zákaz bojů. Všechny německé jednotky útočit nepřestali, některé o míru zatím nevěděli a některé, jak sám Toussaint ČNR upozornil neuposlechnou, protože jsou pod přímým velením generála Schörnera, který své vojáky opustil a utekl do zajetí k Američanů. Kapitulační protokol byl nicméně podepsána v 16.00 s tím, že se německé jednotky budou moci od 18.00 bezpečně odebrat z města. Těžké zbraně měli odložit za Prahou a lehké zbraně až před americkými pozicemi. ČNR se bála zničení města, protože nacisté disponovali stále velkým vojskem, a také ztrátou mnoha dalších životů. Proto pustili Němce na západ. Toto rozhodnutí bylo komunisty mnohokrát zatracováno. Podle soudu mnoha historiků však neprávem.⁴⁹

Po 18. hodině začali němečtí vojáci opouštět Prahu. Generál hrabě Pücler, který velel svazkům SS, se však necítil omezen kapitulací. Navíc generál Toissaint neměl vliv na již zmíněné Schörnerovy oddíly v bezprostřední blízkosti města. A tak se i po 6. hodině v Praze válčilo, i když už omezeně. Stále probíhaly nálety a dělostřelectvo odstřelovalo např. nemocnice. S nočními hodinami, jak se Rudá armáda blížila, se z Prahy na západ stahovala už většina nepřátelských jednotek. Když 9. května v 4.30 přijely do Prahy první jednotky Rudé armády s generálem Rybalkou, bojovaly už jen se zbytky ustupujících Němců. České obyvatelstvo začínalo slavit a vítat sovětské spojence, ale mír v celé republice ještě nevládl.⁵⁰

1.2.3. Osvobození Česka

Nikdy bychom se nevymanili ze spárů nacistického Německa nebýt armád dvou našich nejsilnějších spojenců. Za prvé to byla Rudá armáda, která osvobodila celou Moravu, Slezsko a většinu Čech. Nesmí se ovšem zapomínat na vojska generála Pattona, která osvobodila část Čech západních. V následujících odstavcích si stručně popíšeme pohyby ukrajinský frontů, americké armády a dohodnuté místo setkání spojeneckých jednotek, demarkační linii.

Vrchní velitel amerických armád generál Dwight Eisenhower neměl původně v úmyslu provádět jakékoli vojenské operace na území Československa. Situace na jaře roku 1945 se vyvinula tak, že své plány hodlal upravit. Americká 3. Pattonova armáda prošla v dubnu

⁴⁸ „Generál pěchoty a velitel vojenského okruhu Čechy a Morava.“ HRBEK, Jaroslav. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Praha: Paseka, 2009, sv. II, str. 162.

⁴⁹ NÁLEVKKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. 2. vydání. Praha, Triton, 2014.

⁵⁰ KURAL, Václav, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008.

Německem velmi rychle, narazila pouze na lehký odpor. 18. dubna se tak ocitla u našeho nejzápadnějšího města, u Aše, které následně osvobodila a pokračovala dále do šumavských průsmyků, jež zajistila. Patton však nemohl postupovat, jak si záměnil. Politika v tomto byla neúprosná. Jelikož se hranice sovětských a amerických okupačních zón na Jaltské konferenci⁵¹ přesně nedefinovaly, musel se generál Eisenhower v průběhu jara několikrát spojit se sovětským vojenským velením a domluvit se na postupu amerických vojsk tak, aby nenarušil operace Rudé armády.⁵²

Dohoda mezi generálem Eisenhowerem a ruským generálem Antonovem z 22. dubna určovala, že hraniční demarkační čára, po kterou mají americké jednotky dojít a čekat dále na příchod sovětských jednotek z východu, má být na spojnici měst Saská Kamenice – Karlovy Vary – Plzeň – Písek – České Budějovice. Tato linie byla potřebná pro krytí amerického postupu na Dunaji. S dodatkem, který Dwight Eisenhower k dohodě přidal, však Antonov nesouhlasil. V dodatku stálo: *„máme v úmyslu, jestliže to bude vyžadovat situace, pokračovat v útoku v Československu až k Vltavě a Labi a v součinnosti s ruskými vojsky, která vedou útok podél pravého břehu, očistit od nepřítelů levý břeh těchto řek.“*⁵³ I přes Churchillovo naléhání na gen. Eisenhowera i samotného prezidenta USA Harryho Trumana se americké jednotky do Prahy nevydaly. I když Praha volala o pomoc, generál Patton dorazil 6. května do Plzně, kde se musel zastavit. Sám Patton byl velmi zklamaný. Do svého deníčku si zapsal: *„Vzhledem k hlášením rozhlasu, že českoslovenští občané povstali v Praze, jsem se snažil postupovat a pomoci jim. Požádal jsem Bradleyho⁵⁴ o svolení, ale to mi bylo odepřeno. Byl jsem velice zarmoucen, protože jsem se domníval a stále domnívám, že jsme měli postupovat k řece Vltavě, a kdyby se to Rusům nelíbilo, měli jsme se je poslat k čertu.“*⁵⁵ D. Eisenhower ani H. Truman si v této době, kdy byl konec války s Japonskem v nedohlednu, nepřáli zhoršení vztahů se SSSR. Potřebovali, aby se Rudá armáda přidala do bojů proti Japonsku. Historikové⁵⁶ se navíc shodnou, že gen. Eisenhower jednal pouze vojensky. Z taktického hlediska nebylo potřeba

⁵¹ Jaltská konference se konala mezi 4. až 11. únorem na Krymu. Šlo o setkání 3 vůdců antihitlerovské koalice, F. D. Roosevelta, J. V. Stalina a W. Churchilla. Jednalo se o společném postupu proti Německu a Japonsku, řešili so navíc uspořádání světa po válce. STRAŠÍK, Lukáš. Rozděluj a panuj. *Česká televize* [online]. Praha: ČT [cit. 2018-03-29]. Dostupné z:

<http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1499948-rozdel-a-panuj-od-jaltske-konference-uplynulo-70-let>

⁵² NÁLEVKA, Vladimír. První týdny míru. Praha: Mladá Fronta, 1985.

⁵³ KURAL, Václav, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. České národní povstání v květnu 1945. Praha: Karolinum, 2008, s. 102.

⁵⁴ Omar Bradley byl Pattonův přímý nadřízený.

⁵⁵ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka. 2. vydání. Praha, Triton, 2014, s. 199.

⁵⁶ Historie.cs. Kolik konců měla válka? ČT, 2015. ČT 24, 8. 5. 2015.

postupovat dále, zbytečně by se riskovaly životy amerických vojáků a Rudá armáda byla už na cestě. Politické cíle ho zatím⁵⁷ nezajímaly a H. Truman byl v úřadu příliš krátkou dobu na to, aby pochopil, že se Spojeným státům rýsuje nový nepřítel v podobě SSSR. Jeden z mála, kdo chápal politické důsledky obsazení Prahy Sověty byl britský ministerský předseda, Winston Churchill. Gen. Antonov Eisenhowerovu nabídku o další postup odmítl s tím, že by mohlo dojít k narušení sovětské vojenské operace a k promísení vojsk, při kterém by mohlo dojít k palbě mezi spojenci. Skutečným důvodem však bylo, že J. V. Stalin chtěl dostat Prahu pod sféru vlivu SSSR a posílit pozici českých komunistů, což se mu povedlo.⁵⁸

Osvobozovací operace Rudé armády prováděly 3 ukrajinské fronty z různých směrů. Začátkem května byl Protektorát doslova obklíčen sovětskými vojáky ze severu, východu a jihovýchodu 1., 4. a 2. ukrajinským frontem.

Vojska 1. ukrajinské fronty byla rozvinuta v pásmu, které se táhlo 650 km od Postupimi až ke Krnovu. 1. front se rozdělil na 2 křídla, z čehož to pravé dobylo 2. května Berlín a postupovala na jih ve směru na Prahu. Porazily drážďansko – zhořeleckou skupinu německé armády a 6. května zahájily pražskou operaci. 8. května severozápadně od Teplic překročily Krušné hory a pokračovaly přes Lovosice, Velvary, Veltrusy, Kralupy nad Vltavou a Roztoky přímo do Prahy. Levé křídlo 1. fronty (31., 21., a 59. armáda) zaujímal pozici na linii západně od Löwenbergu a severně od Krnova.⁶¹ Jako součást pražské operace pak armády postupovaly jihozápadně v pražském směru. 21. a 59. armáda osvobodily 10. května Náchod.⁵⁹

4. ukrajinský front pokrýval na začátku května pásmo od Krnova po Vsetín. Ostravu osvobodil už 30. dubna a s ní i celou Ostravsko-karvinskou pánev. Jeho součástí byl i 1. československý armádní sbor. Frontu velel generál A. I. Jeremenko, který rozkázal vytvořit rychlou armádní skupinu, kterou poslal přímo na Prahu. Většina armád však postupovala ve směru na Olomouc.⁶⁰

2. ukrajinský front ovládal koncem dubna pásmo území táhnoucí se od Vsetína po rakouský Korneuburg.⁶¹ Front se účastnil bratislavsko-brněnské operace, během které 26. dubna

⁵⁷ Jako prezident prosadil tzv. Eisenhowerovu doktrínu, které se někdy také říká politika zatlačování komunismu.

⁵⁸ KURAL, Václav, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008.

⁵⁹ BLAŽEK, Karel. *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945*. Praha: Naše vojsko, 1965.

⁶⁰ Osvobozen 8. května.

⁶¹ DZÚR, Martin. *Dějiny druhé světové války 1939-1945*. Praha: Naše vojsko, 1981, sv. IX.

osvobodil Brno a 4. května většinu jihovýchodní Moravy.⁶² Po zahájení pražské operace, se jednotlivé armády rozdělily a část z nich, levé křídlo, táhlo z území jižně od Brna přímo na Prahu. Pravé křídlo pak na Olomouc, kde se potkalo s armádami 4. frontu. Několik armád tohoto frontu mířilo také přímo na České Budějovice, aby německé armády nemohly z Protektorátu nikudy uniknout^{63, 64}

Hlavním cílem všech frontů bylo co nejrychleji postupovat na Prahu a během toho osvobozovat české území. Fronty měly za úkol postupně obklíčit, rozdělit na části a porazit hlavní síly německých vojsk v ČSR a nenechat je ustoupit na západ nebo jihozápad. Hlavní německá síla se soustředila především ve Schrönerově armádě „Mitte“. Krajní německé jednotky však zběsile neutíkaly, cestou se snažily zbrzdit sovětský postup tak, aby co nejvíce německých vojáků mohlo na západ. 5. května byl například vydán rozkaz, ve kterém stálo: „Skládejte zbraně v severozápadním Německu, Dánsku a Nizozemí, vycházíme z toho, že boj proti západním velmocem pozbyl smyslu. Na východě však boj pokračuje...“⁶⁵ Na jednání německých vojenských velitelů se pak probírala situace armády Mitte: „Nejtěžší je situace Schrönerovy armády. Celkový stav jej nutí ke kapitulaci, ale ta není možná, neboť v tom případě by se celá armáda ocitla v rukou Rusů.“⁶⁶ I po německé bezpodmínečné kapitulaci, která začala platit 8. května v 23.01 se německé jednotky vzdát odmítaly. Podle svědectví několika německých zajatců jim sice byla kapitulace přečtena, současně však byli vyzváni, aby co nejrychleji ustoupili na západ a vzdali se Američanům.⁶⁷ Generálu Schrönerovi byl rozkaz vysvětlen takto: „...pokud možno co nejdéle pokračovat v boji proti sovětským vojákům, protože jedině tak mohou nesčetné útvary německé armády získat čas k tomu, aby se probily na západ.“⁶⁸

Urputná snaha armád Mitte se však rozplynula, když byly jejich hlavní síly obklíčeny a zajaty 11. května v prostoru mezi Mladou Boleslaví, Mělníkem, Brandýsem nad Labem, Pardubicemi, Jaroměř a Jičínem. Stejného dne se také Rudá armáda potkala s americkou na demarkační čáře. Po osvobození Prahy ráno 9. května se tak válčilo ještě další 3 dny. Poslední

⁶² OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.

⁶³ U Českých Budějovic, probíhala demarkační linie, kde se Rudá armáda měla potkat s armádou americkou.

⁶⁴ DZÚR, Martin. *Dějiny druhé světové války 1939-1945*. Praha: Naše vojsko, 1981, sv. IX.

⁶⁵ Tamtéž, s. 327.

⁶⁶ Tamtéž, s. 327.

⁶⁷ Tamtéž, s. 332-333.

⁶⁸ DZÚR, pozn.64.

výstřely padly 12. května u Milína na Příbramsku, kde byly poraženy jednotky SS, generála Pücklera.⁶⁹

1.2.4. Oficiální konec války

Určit konec 2. světové války je nesnadný úkol pro vzdělané laiky a někdy i pro samotné historiky. Žáci v 6. až 9. třídě proto potřebují jasný a zřetelný výklad, jehož prostřednictvím jim ukážeme všechna úskalí určování jediného dne konce války. Chceme-li být svědomití, musíme žákům vysvětlit, že tady neexistuje jen jedna jediná správná odpověď, naopak je jich tu více s ohledem na zvolená kritéria. Konec války totiž můžeme chápat v rozměru celosvětovém, nebo jen evropském či dokonce ještě užším. Také můžeme mluvit o podpisu formálních mírových smluv, které však často nekorespondují s faktickým klidem zbraní. Konkrétní datum, které země vybírají za směrodatné, nám často může prozradit jejich politickou či ideologickou orientaci. Učitelé by dětem měli vyjasnit, proč se 8. května v České republice pořádají lampiónové průvody. Z mého pohledu prvořadým úkolem učitele dějepisu je seznámit žáky se všemi českými svátky, které mají historický původ. Není, podle mého názoru, nic horšího, když čeští občané nemají ani tušení, co se kolem nich děje, z jakého důvodu je v kalendáři vyznačen právě 8. květen. Děti mají mít základní přehled a orientovat se ve všech českých svátcích, a to z nich nemusí jednou být historici, jednoduše jsou to praktické informace, které se pro kvalitní, uvědomělý život budou hodit každému. Nikdo nemusí vědět, kdy se narodil Karel IV, ale vědět, proč lidé za okny nosí lampióny, musí vědět každý, protože to každého svým způsobem ovlivňuje. Je to tedy praktická, využitelná znalost, která se nevyužije pouze ve škole při dějepisném testu. Z tohoto důvodu si představíme několik dat spojených s koncem 2. světové války.

Při debatách o konci 2. světové války si nejdříve musíme ujasnit, o kterém konci se vlastně diskutuje, jestli o tom v Evropě, nebo o konci války v Tichomoří s Japonskem. Anglofonní literatura rozlišuje dva pojmy: V-E Day a V-P⁷⁰. První znamená „Victory in Europe“ (vítězství v Evropě) a druhý „Victory in the Pacific“ (vítězství v Tichomoří).⁷¹ Poukazuje tak na to, že v květnu roku 1945 se vzdalo nacistické Německo, ale Japonsko v Tichomoří ve válce pokračovalo, a to až do 15. srpna, kdy císař Hirohito v rozhlase ohlásil bezpodmínečnou kapitulaci všech Japonských jednotek. Kapitulace byla oficiálně stvrzena

⁶⁹ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka. 2. vydání. Praha, Triton, 2014, s. 204.

⁷⁰ Někdy také V-J Day. Victory over Japan Day. Den vítězství nad Japonskem.

⁷¹ GILBERT, Martin: The Second World War. New York: Henry Holt, 1991.

podpisem 2. září na lodi Missouri. ⁷² Pro tuto práci je však zásadnější evropský konec války, který si tedy stručně shrneme.

5. května se německý admirál Friedeburg vydal do hlavního vojenského štábu generála Eisenhowera v Remeši, aby pro Německo vyjednal separátní kapitulaci na západní frontě. Spojenecký admirál W. Bedell-Smith, který měl pověření jednat, však rázně odmítal jakýkoli pokus o částečnou kapitulaci a trval na kapitulaci bezpodmínečné na obou frontách. V pamětech gen. Eisenhowera se můžeme dočíst, že by akt podpisu separátního míru na západní frontě měl dalekosáhlé politické důsledky, které by mohly zabránit vstupu Rudé armády do války s Japonskem, což USA riskovat nechtěli.⁷³ Když adm. Bedell-Smith adm. Friedeburgovi zdůraznil nevýhodnost německé situace, snažil se adm. Friedeburg zdržovat jednání, aby získal co nejvíce času pro německé jednotky k ústupu na západní frontu, kde byly v době jednání zastaveny bojové akce. Po nějaké době německý admirál oznámil, že nemá pravomoci schválit bezpodmínečný mír. Po spojení s prezidentem Dönitzem bylo rozhodnuto, že se do Remeše vydá gen. Jodl, který už bude mít náležitá pověření. Po jeho příjezdu však znovu následovalo zdržování.⁷⁴ Důvod byl prostý, můžeme ho vyčíst z Dönitzova stanoviska: „*V žádném případě nemůžeme armády z východní fronty předat do rukou Rusů.*“⁷⁵ Když už byla situace dále neudržitelná kývli zástupci Německa na podpis bezpodmínečné kapitulace, u které si vymohly 48 hodinový odklad, kdy měla kapitulace nabýt platnosti. Gen. Dwight Eisenhower ve svém hlášení do Washingtonu psal: „*Žádali, než podepíšou konečnou kapitulaci, o odklad 48 hodin, aby prý mohli vydat předsunutým jednotkám potřebné rozkazy, avšak ve skutečnosti bylo jasno, že chtěli získat další lhůtu pro odsun co největšího množství vojáků a civilistů z ruské fronty na naše linie.*“⁷⁶

Dohoda⁷⁷ byla podepsána 7. května v 02.41 středoevropského času. A obsahovala 4 hlavní body.

1. Okamžité zastavení bojů a přesunů na všech frontách.
2. Výzbroj a jiné prostředky ozbrojeného boje nesmějí být ničeny.
3. Německé vrchní velení zajistí splnění všech spojeneckých rozkazů.

⁷² GILBERT, Martin: The Second World War. New York: Henry Holt, 1991.

⁷³ NÁLEVKA, Vladimír. První týdny míru. Praha: Mladá Fronta, 1985, s. 20.

⁷⁴ NÁLEVKA, Vladimír. Druhá světová válka. 2. vydání. Praha, Triton, 2014.

⁷⁵ NÁLEVKA, pozn. 76, s. 20.

⁷⁶ Tamtéž, s. 21.

⁷⁷ Viz <https://www.fronta.cz/dokument/akt-vojenske-kapitulace-nemecka-1>

4. Nová německá vláda ve Flensburgu ponese veškerou odpovědnost za případné nerespektování uvedených příkazů.⁷⁸

Všechny body měly být splněny 8. května ve 23.01 středoevropského času, což je tedy čas skutečné kapitulace.⁷⁷

Při podpisu dohody se vyskytl jistý problém. Náčelník sovětské vojenské mise gen. I. A. Susloparov, který byl jednání přítomen, neměl pověření od 1. muže SSSR J. V. Stalina. Poslal tak telegram do Moskvy, aby mu bylo řečeno, jak má postupovat dál. Z Moskvy dlouho zpráva nepřicházela a Susloparov musel jednat. Po důkladném prostudování dohody se rozhodl podepsat za Sovětský svaz. Dohodu tak podepsali gen. W. Bedell-Smith, gen. Susloparov, gen. Savez za Francii a gen. Jodl za poražené Německo.⁷⁹ Po podpisu gen. Susloparov dostal zprávu od samotného Stalina: „*Protokol o kapitulaci nepodepisovat!*“⁸⁰

Stalinovi se podpis dohody v Remeši nelíbil hned z několika důvodů. Za prvé nebyl spokojen, že za sovětské velitelství byl přítomen pouze gen. Susloparov. Domníval se, a nezbývá než souhlasit, že SSSR za válku s Hitlerem zaplatilo nejvíce životy a přispělo k jeho porážce největší měrou. Z toho důvodu by si zasloužilo větší uznání. Dále byl toho názoru, že akt kapitulace nacistického Německa musí být tou nejdůležitější historickou událostí, která se nemůže konat nikde jinde než na místě, odkud celá nacistická agrese vyšla, a to v Berlíně. Dohoda navíc musí být podepsána vrchním velením všech zemí protinacistického tábora a ne jednostranně. Měl pocit, že spojenci, i přes gen. Susloparova, SSSR opomenuli.⁸¹

Stalin nicméně podpis smlouvy nezrušil, jen trval na podpisu nové dohody, která by potvrdila dohodu předešlou. O remešské smlouvě tvrdil, že má čistě předběžný charakter, a domluvil se se Spojenci o podpisu nové dohody v Berlíně 8. května.⁸²

K aktu druhého podpisu kapitulace došlo v budově ženijní školy v Berlíně-Karlshorstu. K samotnému podpisu mělo dojít ještě před jedenáctou hodinou, aby se stihl čas kapitulace, který byl určen na první smlouvě v Remeši. Kvůli zdržením způsobených francouzskou stranou se však jednání zpozdilo. A tady se zdroje rozcházejí podle renomovaného historika Martina

⁷⁸ National Archives. Act of surrender. Group 218. Dostupné z: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=78>

⁷⁹ NÁLEVKA, Vladimír. První týdny míru. Praha: Mladá Fronta, 1985.

⁸⁰ NÁLEVKA, Vladimír. První týdny míru. Praha: Mladá Fronta, 1985, s. 23.

⁸¹ Tamtéž

⁸² Tamtéž

Gilberta došlo k podpisu nové dohody 23.30.⁸³ Ovšem podle českého profesora Vladimíra Nálevky k podpisu došlo až v 00:43 SEČ.⁸⁴ Tento rozdíl bude nejspíš způsoben tím, že Martin Gilbert, i když to neuvádí, nejspíše používá britské časové pásmo, které je o hodinu pozadu ve srovnání se SEČ. Čas podepsání smlouvy se tedy výrazně neliší. Za SSSR dohodu tentokrát podepsal maršál Žukov,⁸⁵ za britskou delegaci maršál A. W. Tedde, za USA Carl Andrew Spaatz a za Francii gen. J. M. Gabriel de Lattre de Tassigni. Eisenhower a Montgomery nedorazili, protože jim celá ceremonie přišla zbytečná. Za kapitulující Německo dorazil gen. Keitel, Friedeburg a generálplukovník H. J. Stumpff.⁸⁶

Kapitulaci Německa ve svých projevech oznámili Winston Churchill i Harry Truman už 8. května odpoledne i přes Stalinovo naléhání, ať s tím počkají do kapitulace německých vojsk. Stalin veřejnosti kapitulaci oznámil až 9. května, kdy vojska podle smlouvy začala kapitulovat. U této události se nám tedy objevují dvě data. Dohoda o kapitulaci podepsaná jak v Remeši, tak v Berlíně začala platit od 8. května 23.01 SEČ. Tou dobou v Moskvě kvůli časovému posunu bylo už 00.01 dne 9. května, nehledě na to, že dohoda z Berlína byla podepsána ještě déle. Vznikla tedy dvě potenciální data oficiálního konce války^{87,88} Západni státy, které nepatřily do sféry vlivu SSSR slavily a slaví 8. květen. SSSR a jeho satelity slavily 9. květen. ČSR v roce 1951 přijala zákon, který prohlašoval 9. květen za státní svátek. Po sametové revoluci jsme datum svátku změnili na 8. května, změnu data navrhl poslanec Miloš Zeman. Na takových to příkladech názorně vidíme, že i data svátků mohou mít politický či ideologický podtext.⁸⁹

Po oficiální kapitulaci Německa se však v Evropě ani v ČSR fakticky válčit nepřestalo. Část již zmíněných Schörnerových armád „střed“ odmítlo složit zbraně a snažilo se probojovat k Američanům. Faktický konec bojů na československém území začíná až 12. nebo 13. května, kdy docházelo k posledním střetům v jižních Čechách.⁹⁰ Skutečný konec všech bojů v Evropě končí s tím, jak jednotlivé menší skupiny armád nebo menších jednotek postupně kapitulují.

⁸³ GILBERT, Martin: *The Second World War*. New York: Henry Holt, 1991, str. 689.

⁸⁴ NÁLEVKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. 2. vydání. Praha, Triton, 2014, s. 196.

⁸⁵ Měl s sebou však početnou delegaci dalších sovětských velitelů. Srov. NÁLEVKA, pozn. 90.

⁸⁶ GILBERT, Martin: *The Second World War*. New York: Henry Holt, 1991.

⁸⁷ První projevy Studené války.

⁸⁸ NÁLEVKA, Vladimír. *První týdny míru*. Praha: Mladá Fronta, 1985.

⁸⁹ Konec války, Den osvobození nebo Den vítězství?. Fronta [online]. Vojtěch Šír [cit. 2018-03-29].

Dostupné z: <https://www.fronta.cz/konec-valky-den-osvobozeni-den-vitezstvi>

⁹⁰ Historie.cs. Kolik konců měla válka? ČT, 2015. ČT 24, 8. 5. 2015.

Historik Stanislav Kokoška zmiňuje kapitulace poslední německé jednotky v září na Špicberkách.⁹¹

⁹¹ Historie.cs. Kolik konců měla válka? ČT, 2015. ČT 24, 8. 5. 2015.

2 Konec války v Náchodě

Tato kapitola pojednává o posledních dnech Protektorátu v pohraničním městě Náchodě a jeho bezprostředním okolí. Květnové události tu nesou důležité svědectví o tom, jak probíhaly poslední dny války na našem území. Pomáhají nám dotvářet obraz zoufalého ústupu německých vojsk, která marně doufala, že se stále mohou dostat do amerického zajetí. Samotný průjezd jednotek Wehrmachtu a jednotek SS dokládá, jakým způsobem vojáci přijímali neodvratitelnou porážku a následnou kapitulaci. Svátkem slavený konec války 8. května na mnoha místech Čech neodpovídá realitě, a stejně tak tomu je v případě Náchoda, kde si na skutečný mír, garantovaný dohodami z Remeše a Berlína, museli Náchodští ještě několik dní počkat.

Akty násilí v pivovaru jsou smutným, ale typickým příkladem českého revanšismu, který se zapsal krvavým písmem do české historie. „Lidová spravedlnost“, kdy se lidé z různých důvodů zřekli své lidskosti a opláceli Němcům zvěrstva spáchaná za války stejnou, ne-li horší mincí, se vykonávala v různých místech Čech a Moravy velmi často. I přes pochopitelný nedostatek pramenů si pivovarské události nastíníme a srovnáme s podobnými projevy hněvu z jiných míst České republiky. Zamyšlení se nad oprávněností takovýchto činů není úkolem této práce, místo toho se zaměříme na způsob, jakým se k takovým činům stavěla nová československá vláda a prezident Edward Beneš.

2.1. Protektorát

Náchod, jako pohraniční město přihlíželo svému zabrání již od 9:45 dne 15.3. 1939. Tehdejší policejní úředník Jan Šimáně ve své knize vzpomíná na „groteskní“ podívanou občanů městské části Bělovsí: „*Němci plazením a přískoky dobývali naše opuštěné vojenské kryty.*“⁹²Mysleli si patrně, že své opevnění Češi nepředají tak snadno, v tom se však mylili. Náchodští se řídili pokyny z rozhlasu, který hlásil klid: „*Na rozkaz prezidenta republiky oznamujeme, že dnes o 6 hodině 15. března obsazuje německé vojsko Čechy a Moravu. Více než kdy jindy Vás vyzýváme, abyste zachovali naprostý klid, vyhnuli se srážkám nebo incidentům, které by mohly mít nedozírné následky. Opakujeme: Zachovejte klid a vyčkávejte dalších zpráv.*“⁹³

⁹² Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s.24.

Více k náchodskému opevnění v publikaci: Šrámek, Pavel, Kaplan, Václav a Horák, Aleš. Československé opevnění z let 1935–1938 na Náchodsku. Náchod: Klub vojenské historie Náchod, 2000.

⁹³ Samek, Antonín. Běloveské události roku 1945 očima svědků. Náchod: Antonín Samek, 2002, s. 11.

Ve večerních hodinách dorazil Hitler na Pražský hrad, kde uvítal prezidenta Háchu. Následující den pak podepsal výnos, kterým dal oficiálně vzniknout Protektorátu Čech a Moravy. V rádiu podle vzpomínek Jana Šimáně běžely glorifikační chvalozpěvy o „impozantním nástupu německých vojsk“, avšak realita byla diametrálně odlišná. Německá armáda měla být špatně vybavená, nedostatečně ustrojená a příliš lačná po másle, smetaně a cukroví. České obyvatelstvo se jí smálo, i když většinou jen pod vousy. Vojáci, kteří neměli pláště ani košile drkotali zuby, neboť začal padat pozdní sníh. Po vpádu do Náchoda se německé jednotky, jako utržené ze řetězu, vrhaly na potravinářské obchody. Zboží pro ně bylo téměř zadarmo, protože byl zaveden pro nás nevýhodný kurs, kdy jedna marka měla stanovenou hodnotu 10 korun. Říkalo se, že je na tom Německo se zásobami tak špatně, že kdybychom to věděli dříve, nikdy bychom se nevzdali. Měli nás odzbrojit, odváželi však vše, na co přišli. Velká nákladní auta, lidově zvaná „berušky“, neustále proudila v nepřetržitých řadách z Říše k nám a zpět. Každý útvar, který dorazil do města „odstonal“ přemíru všelijakých pochutin, kterých se mu zde lacino dostalo. „Před cukrářskými obchody bývaly často chodníky znečištěny obsahy přejedených žaludků.“⁹⁴ Cukroví však nebylo jediným lákadlem, velmi oblíbeny byly také alkoholové nápoje, díky kterým vznikalo nemálo incidentů mezi Čechy a Němci.⁹⁵ Velitel vojenské posádky v Náchodě Oberleutnant Grimm holdoval vínu natolik, že v hospodě podepsal tisíce dovolenek, jež dovolovaly občanům vyjít ze svých domovů i po 21. hodině či před 6. hodinou ranní. Po německém příjezdu totiž platil omezený zákaz vycházení.⁹⁶

Členové městské rady v Náchodě „přivítali“ první německé jednotky na staré celnici⁹⁷, aby požádali jejich velitele Hauptmanna Senkpiela o shovívavost k místnímu obyvatelstvu. Když si něm. velitel vyžádal u policejního rady Dr. Jana Chudoby záruku, že se postará o klid a pořádek ve městě, ponechal prozatím bezpečnostním sborům zbraně. Bylo však vyhlášeno stanné právo. Všem sedlákům a myslivcům byly odňaty všechny kulové zbraně, v omezeném množství jim ponechaly pouze brokovnice. Německá policie (Schutzpolizei) zahájila zatýkání komunistů a židů. Lidé, kteří do Náchoda přicházeli z okolních pohraničních obcí si museli obstarat speciální propustky, tzv. „Durchlassteiny“. Ze strachu před nočními nálety bylo nařízeno přísné zatemňování veškerých zdrojů světla. Reflektory na kolech, motorkách a autech

⁹⁴ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s. 27.

⁹⁵ Např. vražda českého strážníka Müllera dvěma členy něm. policie. Viz pozn. 96, s. 42-44.

⁹⁶ Tamtéž

⁹⁷ V této práci se budeme zmiňovat o 2 celnicích, jejichž vzájemná poloha je krásně vidět na plánu boje u celnice, který je jednou z příloh. Stará celnice se nachází blíže k Náchodu a byla používána od roku 1829 do výstavby nové celnice v roce 1939, která byla postavena blíže Slánskému mostu, a tedy blíže tehdejší hranice s Německem.

směly mít jen úzké průzory. Okna musela mít černé papírové rolety. Změnil se také směr jízdy, který nám zůstal až do současnosti, začalo se tedy jezdit vpravo. Byl také zaveden lístkový přidělový systém. Především na potraviny, mýdlo a tabák. Na šaty byly vydávány lístky zvané „šatenky“ Nedostatkovým zbožím bylo i palivo, především uhlí. Důležitá pro místní protektorátní válečný průmysl byla továrna Katzau na Babí. Dříve patřila židům, Němci ji však vyvlastnili a celá připadla firmě Lufthanza, která zde začala s opravou motorů letadel.⁹⁸

Co se týká jakýchkoli uměleckých projevů či žurnalistické práce, vše bylo důkladně kontrolováno a cenzurováno. V Náchodě vycházelo za Protektorátu celkem 5 týdeníků: Lidové proudy, Podkrkonošské rozhledy, Náchodský kraj-Nové směry, U nás a Náchodské listy. Cenzurovány byly i divadelní hry, časopisy a samozřejmě knihy, vše, co by mohlo obsahovat protiněmecké myšlenky. Velké štěstí potkalo nemálo náchodských umělců a přispěvatelů, kteří zprvu nemohli pochopit, jak se věci skutečně mají a posílali do redakcí články, za které mohli v konečném důsledku přijít i o život. Např. divadelníci z Úpicka chtěli v náchodském Čížkově divadle hrát hru, do které nedbale zakomponovali vlastenecké a protiněmecké manifestace. Jejich štěstím byl fakt, že úřad pro cenzuru pověřil tímto úkolem právě autora knihy „*Je tady gestapo*“, Jana Šimáně. Ten se všemožně snažil chránit náchodské obyvatelstvo. Když si otevřeme například týdeník Náchodské listy, ihned poznáme, že píše proněmecky a tendenčně. Není se však čemu divit, na redakce byl vyvíjen velký tlak. Časopisy musely otiskovat politické a vojenské články, které jim posílala pražská úřední korespondence. Jan Šimáně dostával denně i několik tiskových pokynů, co nesmí pustit do tisku. Podle toho moc dobře věděl, co se děje ve světě. Redaktoři byly nuceni pod původ článků přikládat svoje podpisy, nikde nesmělo být uvedeno, že mají úřední původ. Nemůžeme proto dnes tehdejšími redaktory křivdit a vinit je paušálně za proněmecky orientovaný obsah jejich medií. V Protektorátě se nedělo naprosto nic bez vůle Němců.⁹⁹

Vojenská posádka v Náchodě neměla nic na práci, poněvadž tu vládl relativní klid. Z toho důvodu se vojáci zabývali cvičením a systematickým ničením vojenských opevnění. Dobrošovské bunkry jim poskytly skvělé cvičiště, kde se učili dobývat. Údajně u toho byli i němečtí filmaři, kteří vše natáčeli a později záběry používali k propagandistickým účelům. Různé podvody a dezinterpretace nebyly pro místní „německé hosty“ ničím neznámým. Za jeden z nejprůkaznějších důkazů lze uvést tzv. gulášové kanony. Do Náchoda přijela německá

⁹⁸ Šimáně, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

⁹⁹ Tamtéž

organizace Wohlfahrt a začala vařit guláš a polévku pro chudé, aby svět, a hlavně Německo vidělo, jak jsou tady lidé zaostalí a zbídačelí. Problém však byl v tom, že se ti náhodští chudáci dlouho nemohli najít, protože jich tu zase tolik nežilo. Wohlfahrt by byl značně popuzen, kdyby se nikdo nenašel, takže Češi raději někoho přivedli, aby se mohlo natočit, jak se „velkodušné“ Německo stará v Protektorátu i o ty nejzranitelnější. Hitler v Německu potřeboval oslnit veřejnost svou dobročinností. Propaganda se mu v tom nádherně hodila. V Říši byly např. vyvěšeny plakáty se ženou, která se chystá rozkřápnout vajíčko do těsta, její dcerka ji však zadrží milou větou: „*Ne, maminko, pošleme je hladovým dětem do Protektorátu.*“¹⁰⁰

V průběhu let 1939-1940 Němci opakovanými výbuchy odstraňovali ocelové zvony z mohutných dobrošovských tvrzí a srubů. Vozili je pak na roztavení, aby z nich udělali vojenské kanony. Vstupy do bunkrů a střílny byly zabetonovány. Patrně kvůli možnému využití partyzány, ze stejného důvodu nesměli obyvatelé města bez zvláštního povolení do lesů. Podle běloveské pamětní knihy se vojáci o bunkry znovu začali zajímat v lednu roku 1943, kdy byla v Bělovsi slyšet dělostřelba. Blízké obce musely být vyklizeny. Německé dělostřelectvo pátilo, jak mohlo do krytů s cílem zjistit výdrž takovýchto pevností a sílu vlastních zbraní.¹⁰¹

Velmi důležitou událostí byla v Náchodě stavba železničního spoje mezi Náchodem a Levínem (přes Slané). Armády na východní frontě potřebovaly dodávky zásob co možná nejrychleji a tato spojka by dovoz značně urychlila. Už v roce 1940 do Náchoda došla komise vojenských a dopravních odborníků. Měli za úkol posoudit vhodnost vybudování železničního spojení. Kvůli značným výškovým rozdílům na německé a české straně bylo od stavby prozatím upuštěno.¹⁰² Když však Němci v roce 1945 ztráceli dobytá území na východě, nezbylo nic jiného než projekt výstavby obnovit. Stavět se začalo v únoru. Na trati a novém mostě přes řeku Metuji pracovali dělníci z lufthanské továrny na opravu letadel, asi 400 ruských zajatců a židé, mezi kterými bylo hodně žen. Práce probíhaly v nuzných podmínkách. Od pracovníků se vyžadovala těžká práce, za kterou byli častokrát jen bití. Nejvíce však trpěli nedostatkem jídla. Každý den byli přiváděni vyhladovělí zajatci z lágrů v Žakši. Tady se však ukázala solidarita náhodských občanů, kteří riskovali a tajně přinášeli dělníkům jídlo. Podmínky se zlepšily až po výměně něm. strážního oddílu za Rakušany. Most měl být dokončen do Hitlerových

¹⁰⁰ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s.28.

¹⁰¹ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha obce Běloves (1933-1950).

¹⁰² Slané (pohraniční obec sousedící s Náchodem) železniční spojení z dalšími německými městy na východě mělo, Náchod měl také dobré spojení s celým Protektorátem. Chybělo pouze postavit několik set metrů dlouhé spojení do Slaného.

narozenin 20. dubna.¹⁰³ Podle náhodské kroniky byl první vlak do něm. Chudoby (dnes Kudowy Zdroj) vypraven již 3.5. v 11, 36 hodin.¹⁰⁴ Šibeniční termín se tedy podařilo splnit. V konečném důsledku však výstavba byla zbytečná, neboť Němci trať už nikterak výrazně využít nestihli. Rudé armádě dále vzdorovat nemohli a stahovali se.

Tento základní nástin protektorátní atmosféry a každodenní reality města Náchoda musí pro tuto práci stačit. Důležitější pro nás bude stahování něm. vojáků, ale i civilistů na západ přes Náchod, probíhající už od začátku roku 1945, a především pak první květnové dny, kdy se z euforie očekávané svobody stane další strach vyvolaný nečekanými událostmi.

2.1.1. Na sklonku protektorátu

Rok 1945 přinesl do protektorátního Náchoda mnoho změn a překvapujících událostí. Německá správa přiznala krizi v zásobování elektrickým proudem a uhlím. Z ničeho nic byli lidé vystaveni skutečnosti, že není dostatek uhlí ani pro důležité válečné podniky jako Metallbauwerk a Lufthansa. Bylo nutné okamžitě snížit spotřebu proudu na 30 procent. Každý spotřebitel musel kontrolovat spotřebu a zapisovat ji. Navzdory všem opatřením byl však proud často vypínán. Kvůli nedostatku uhlí muselo hodně pekařů ukončit svou činnost a přejít do jiných pekáren, které pak pekly na 3 směny. Nedostatky energie a vážnou dopravu (i vlaková spojení byla v Protektorátu omezena) zapříčinily ztrátu práce mnoha dělníků v továrnách.¹⁰⁵

Vyučování ve školách po vánoční prázdninách bylo odloženo na neurčito. Děti si jen dvakrát týdně chodili do škol pro úkoly.¹⁰⁶

Největší změny však zapříčinil rychlý postup Rudé armády na západ. Čím blíže byla fronta, tím více byli Němci nervózní a podráždění, Češi naopak cítili naději na změnu. Postup Sovětů ve Slezsku vyvolal takovou paniku, že příslušníci Volkssturmu¹⁰⁷ začali ihned se cvičením střelby a házení granátů. Tato cvičení probíhala především na Hamrech. Tito „civilisté ve zbraní“ však ztratili nadšení, když viděli, kolik uprchlíků se začíná do Náchoda stěhovat z východu. S blížícím se koncem války Náchod doslova „praskal ve švech“, procházely tudy

¹⁰³ Samek, Antonín. Vzpomínky na Běloves. Náchod: Antonín Samek, 2001.

¹⁰⁴ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947).

¹⁰⁵ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹⁰⁶ Tamtéž.

¹⁰⁷ Lidová německá domobrana, která vznikla na Hitlerův příkaz v září 1944. Tvořili jí jen civilisté mužského pohlaví ve věku od 16 do 60 let. Kershaw, Ian. Hitler: 1936-1945, Nemesis. New York: W. W. Norton & Company, 2001.

masy německý civilistů a vojáků z východních oblastí, kam se už válka dostala. Někteří v Náchodě prozatím zůstávali, jiní mířili do vnitrozemí nebo do Říše.¹⁰⁸

V lednu se z Náchoda stěhovaly rodiny vojenských gážístů dále do Sudet. Do Náchoda naopak mířili promrzlí uprchlíci od Vratislavě, především ženy s dětmi. Ten rok udeřila tvrdá zima s velkým množstvím napadaného sněhu. Do toho se sem začaly stahovat menší vojenské oddíly, mezi nimi byli i chlapci kolem staří jen 14-15 let. Nervozita nastala i mezi vojačkami, jak zmiňuje Jan Šimáně, protože měly u místních švadlen a krejčích objednávky, které se už nemusely stihnout dokončit.¹⁰⁹

Po celém Náchodě začali němečtí technici natahovat dráty, aby co nejvíce vojáků mělo telefonní spojení pro případ nejvyšší pohotovosti, která postupně nastávala. Po trati stavěli sloupy s telefonním vedením. Náchodští údajně panikařili, když se nastřelovala zmrzlá zem, mysleli si, že podminovávají trať.¹¹⁰

Do města se přemísťují nové vojenské jednotky a ze Slezska je přivezen polní lazaret. Vyklidila se pro něj část nemocnice, obchodní a živnostenská škola, hotely U Beránka a Slavie, stanice první pomoci v Sokolovně.¹¹¹

Jelikož se jeden z ukrajinský frontů rychlým tempem dobýval přes Slovensko směrem k jihovýchodní Moravě, bylo nařízeno odvádět dělníky z celého Protektorátu na moravskoslovenskou hranici, kde museli vykopávat zákopy a stavět obranné valy. Náchodští muži nebyli výjimkou. Pracujícím však chyběly nástroje a ustrojení, které jim Němci nezajistili. Pořádaly se tak různé městské lidové sbírky. Náchodská kronika zmiňuje, že dívky z náchodské služby mládeže upletly 270 rukavic, které následně darovaly. Náchodský výrobce papučí Jar. Zelený pak rozdal asi 150 prošívaných vest.¹¹²

Velmi zajímavý postřeh o propagandě nám přináší Jan Šimáně, když píše o zprávách z bojišť a od uprchlíků, které v Čechách vyvolávaly radost a u Němců hrůzu. Goebbelsova rétorika se začal obracet proti samotným Němcům, i když neúmyslně, Goebbels děsil vlastní vojáky „ruskými raubíři“ a „znásilňovači“. Chtěl vojáky naočkovat proti nepříteli, aby neměli lítost a byli motivováni. Jenže na frontě, kde tyto „nestvůry“ měly navrch a pronásledovaly

¹⁰⁸ Šimáně, pozn. č. 108.

¹⁰⁹ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹¹⁰ Tamtéž.

¹¹¹ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947).

¹¹² Tamtéž.

prchající německé jednotky, to mělo naprosto opačný efekt. Stávalo se dokonce, že Němci hledali útěchu u našich občanů, kterých se ptali: „*Co myslíte, že snad ti Rusové nejsou tak zlí?*“ Čechům však působilo škodolibou radost, když jim mohli s vážnou tváří vykládat, jak párají Němcům břicha a uřezávají uši a nosy.¹¹³

Únor přinesl doposavad nejpočetnější vlny migrantů. Od 5. února měly městem procházet pravidelné transporty o tisících uprchlících a sto koních. Tak vypadal evakuační plán pro Dolní Slezsko. Pravidelnost však nevydržela dlouho. Počty uprchlíků stoupaly každým dnem až na 5 tisíc denně¹¹⁴. Z počátku to byly transporty jen od Kladska, později i od Broumova. Jednalo se o dlouhé proudy lidí s nepřetržitými řady vozů, tažených vyčerpanými zvířaty (koňmi, voly nebo krávy) a přeplněných vším, co stačili pobrat. Vezli všemožné harampádí, na němž seděli. Protože často přšelo, připevňovali si uprchlíci nad vozy všelijaké střechy z prken, lepenky, pytlů či koberců. Za vozy měli přivázána hřibata a psi běželi vedle vozů nebo seděli na nich jako jejich „páníčci“. Obvykle za každým vozem cupitala skupina pěších nebo také jezdili na kolech. Lidé se stěhovali z míst postižených válkou. Sedláci měli dostat statky v západních Čechách. Ptali se, kde se vydávají poukázky na domy. Mimo proletářů byli evakuováni i rodiny bohatších rodin nebo rodiny důstojníků. Ty evakuovali nákladními auty a autokary. Od Broumova jezdily vlaky plné kufry ověšenými uprchlíky, kteří utíkali neorganizovaně na vlastní pěst, často ani nevěděli, kam to vlastně jedou. K politování byl úděl některých Polek a Ukrajinek, které byly zavlčeny na práci do Slezska. Teď byly donuceni k evakuaci. Doprovázely své zaměstnavatele pěšky až na hranice Protektorátu, když tam došly, bylo jim řečeno, ať se o sebe starají sami. Navíc neměly ani peníze, ani potravinové lístky.¹¹⁵

Náchod se stal průchozí přespávací stanicí, z čehož vznikaly nepříjemné problémy. Karlovo i Hlavní náměstí (dnes Masarykovo) byly na noc přeplněné vozy. Další nechávaly na sokolské zahradě, na Hamrech, a co se nevešlo tam, zůstávalo na ulicích. Lidé se stravovali v závodních jídelnách Metallbauwerku a Mautnerových textilních závodů a přespávali v městských biografech, obecné škole na Karlově náměstí a na radnici. Zvířata byla rozdělena po povoznících a rolnících.¹¹⁶

Od 12. února bylo slyšet dunění děl blížice se fronty od Svídnice. K 18. únoru počet nocujících uprchlíků překročil 3600 osob, zvířat tu bylo okolo 700 kusů. Takové množství lidí

¹¹³ Šimáně, pozn. č. 112, s. 138.

¹¹⁴ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947).

¹¹⁵ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹¹⁶ Tamtéž.

už ve zmíněných noclehárnách spát nemohlo, a tak museli nocovat na chodbách okresního úřadu, ale i venku na svých vozech v ulicích. Když ze druhého dne dávaly transporty znovu do pohybu, vypadalo město jako zanedbalá vesnice. Všude se válely zbytky slámy, sena a hlavně „pozůstatky“ po zvířatech, ale i po lidech. Nepořádek se nestihl ani uklidit a už přijížděly transporty nové.¹¹⁷

Češi se k procházejícím Němcům chovali různě. Vycházíme-li z dopisu německého nájemce kina Adrea, který popisoval zdejší situaci straně NSDAP, vyčteme především pochopitelnou českou nevraživost a zlomyslnost. Zmiňuje, že se nálada Čechů od počátku evakuačních akcí zhoršila. Obviňuje především obchodníky, kteří mají Čechy proti Němcům podněcovat. Podle obchodníků *„uspořené stravovací týdny a poukázky plynou k dobru evakuantů, kteří skupují všechen chléb, země a jiné potraviny, takže domácí lidé nebudou mít co jíst.“* S tím však korespondent důrazně nesouhlasí a tvrdí, že je situace opačná. Uprchlíci si podle něj mohli zřídkakdy něco koupit, protože jim obchodníci řekli, že nic nemají. Když se měli Němci zeptat našich obyvatel na nějakou informaci, nejčastější odpovědí bylo, že nerozumí anebo je poslali do jiné části města. Dále popisuje, jak je celý den české obyvatelstvo na ulicích, aby se mohlo Němcům vysmívat. Hitlerjugend nebyl výjimkou. České ženy je měly častovat slovy: *„To je branná moc, která má Německu válku zachránit! Tyhle děti, Ježíš Maria, ty se po... do kalhot, jak uvidí dělo.“* Češi očekávali a pevně věřili ve změnu situace. Naproti tomu nálada mezi Němci byla smutná. Byli jako zakřiknutí. Někteří se snažili Čechy získat českými pozdravy a s jinými Němci se raději ani nezdravili. Dopis končí přesvědčením, že má-li se přiostržit situace, musí se počítat se všeobecným zmatkem.¹¹⁸

Někteří Češi však v rozporu s předešlým tvrzením nabízeli procházejícím Němcům pomoc. Litovali starce, ženy a malé děti, všichni museli cestovat dlouhé dny v neustálém strachu, že je *„krvelační Rusové dostanou“*. Většina Němců však pomoc odmítala, že od Čechů žádnou pomoc nepotřebují. Rasovou nadřazenost projevovali nejvíce k Ukrajinkám a Polkám, které s nimi musely cestovat. Odmítali je dokonce vzít s sebou do nocleháren. Před venkovním mrazem je zachránili Češi, především Václav Maršík, který je ubytovával v kotelně radnice, kam měl jako její domovník přístup. S Němci cestovali i různí pracovníci a čeledíni z celé

¹¹⁷ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹¹⁸ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947), s. 5-6. Dopis byl poprvé zveřejněn novinách „Jiráskův kraj“, ve čtvrtém čísle.

Evropy, kteří byli do Německa nasazeni na nucené práce. Ti také nalézali útočiště u některých náhodských rodin.¹¹⁹

22. února prošlo Náchodem, několik skupin zajatců, hlídaných vojskem a psy. Náhodští jim házeli různé potraviny, Němci se tomu však snažili zabránit a několikrát stříleli do vzduchu na Kladské a Komenského třídě. Ti ze zajatců, co se skláněli pro hozené potraviny, byli bez lítosti tlučeni pažbami pušek.¹²⁰

Smutný pohled byl však také na tisíce zvířat procházejících Náchodem. Většina byla nedostatkem odpočinku tak vyčerpaná, že se sotva hýbala. Hodně jich padalo, krávy, ovce, voli i koně, kteří měli zničená kopyta a chromé nohy. Nemálo uprchlíků svá zvířata s vozy prodávali místním. Zbídačený dobytek nestačili na jatkách ani porážet. Maso se však odváželo. Zdraví dobytek se dovedl na bývalý židovský hřbitov, kde se rozprodával. Takhle se úspěšně v kraji rozšiřovala slintavka a kulhavka.¹²¹

Příliv obyvatel měl vliv na poměry v zásobování. Musely se snížit dávky potravin na osobu a prodloužit zásobovací období. Zemědělci museli odvádět více a méně si nechávat stále méně. Byly vysílány německé kontroly, které hospodářství řídily.¹²²

Koncem února bylo nejdříve zakázáno, aby uprchlíci cestovali hlavními silnicemi, protože se očekávaly brzké pohyby vojsk, a silnice plné „nezvaných hostí“ se často ucpávaly. Na to byl dočasně přisun uprchlíků pozastaven. Měli zůstat na místech a vyčkat dalších nařízení.¹²³

S blížící se frontou vzrůstaly přípravy na příchod „nepřátelských vojsk“ dělníci z místních továren byli nuceni vybudovávat na důležitých silnicích a křižovatkách různé dřevěné záseky a překážky. Na německých vojácích bylo vidět, jak mají války dost. Jezdili bez zájmu s prázdnými vozíky do Kladska a zase z Kladska. Dokonce vzrůstala dezerce. Jan Šimáně si zapsal, jak se mnozí vojáci hádali s hlídkami polního četnictva, které v Náchodě měly službu. Češi se na příchod fronty připravovali především nákupem suchých salámů, aby v případě nouze mohli utéci do úkrytů v lesích. Na klidu jim také nepřidal letecký poplach. Náchod však za 2. světové války bombardován nebyl, jednalo se o přelet německých letadel do

¹¹⁹ Tamtéž.

¹²⁰ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹²¹ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947),

¹²² Šimáně, pozn. č. 123.

¹²³ Tamtéž.

Prahy, která byla při zděšení všech náhodských občanů ničena. Následujícího měsíce března si už každý na popluchy zvykl, poněvadž byly čím dál častější. Bombardování bylo už i slyšet, podobalo se bouřce. Náhodští cítili „záchvěvy země“. Některá letadla totiž shazovala pumy na místa nedaleko Náchoda, na Týniště nad Orlicí nebo Jaroměř. 28. března v okolí Nového Města nad Metují letadla svrhávala letáky pro německé vojáky. Nikoho už tedy poplach nepřekvapil.¹²⁴

V březnu se začala stavět, v předešlé kapitole zmíněná, železniční spojka do Slaného. Náhodané ke staveništi často chodili, a to nejen ze zvědavosti, nebo aby propašovali jídlo ubohým dělníkům, ale také z jednoho velmi zajímavého důvodu. Rozšířila se totiž pověst, že Sybilla předpověděla, že „...stavba této tratě do konce války skončena nebude.“ K dokončení měly chybět 2 metry. A tak si mnoho lidí přálo, aby se stavělo co nejrychleji. Kromě tohoto „proroctví“ Náhodané považovali trať za užitečnou do budoucna, předpokládalo se, že po válce bude Kladsko připojeno k republice. I samotné obyvatelstvo Kladsko tomu věřilo. Přispěl k tomu především sám Goebbels, který nechal tisknout článek, ve kterém stálo, že Stalin slíbil Benešovi Kladsko. Chtěl tím pravděpodobně vystrašit obyvatelstvo, mělo to však jiný účinek. Češi zaměstnaní v Kladsku stoupli na vážnosti. Někteří místní se dokonce měli těšit, až se tak stane, neboť tvrdili, že je u nás všeho dost, a že se budou mít lépe. Starosta ve Slaném dokonce užíval dvojjazyčné tiskopisy.¹²⁵

Vojenský lazaret zahájil svou činnost v Náchodě v březnu. Ulice se začaly plnit raněnými vojáky. Pro ty, kteří neměli tolik štěstí musel být zřízen nový hřbitov, protože starý hřbitov, situovaný pod dnešní vlakovou zastávkou, neměl možnost přistavění zvláštního oddělení. Vojenský hřbitov v zámecké aleji nebyl vhodný z důvodu, že tam byli pohřbení nepřátelé z prusko-rakouské války, a vedle nich přeci Němci Hitlerovy Říše spočinout nemohli. A proto byl zřízen hřbitov na poli vedle myslivny za zámkem. Pozemky tehdy i se zámkem patřili německé šlechtické rodině Schaumburg-Lippe. Během celého března tu uložily asi dvacet německých těl.¹²⁶

Z Říše utíkalo čím dál víc českých dělníků. Inspektoři Miroslav Krivka a Jaroslav Klomínek, kteří takové záležitosti s dělníky vyřizovali, dělali vše možné i nemožné, aby vše takříkajíc „zametli pod koberec“. Činnost Gestapa se však stávala daleko pozornější a podezřívavější. Dříve si útvary Gestapa nechávali delikventy předvádět českými orgány, které

¹²⁴ ŠIMÁNĚ, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹²⁵ Tamtéž., s. 146.

¹²⁶ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947).

měly příležitost odstranit kompromitující materiály a dozvědět se okolnosti případů, jenž pomohly doktoru Chudobovi v jeho záchranných akcích. Od teď však Gestapo provádělo zatčení i vyšetřování samo. České místní orgány se o zatčených dozvěděly až později od příbuzných postižených osob. Jeden z případů z podobných případů se stal 29. března, kdy byli Gestapem zatčeni studenti Vlastimil Linhart, Miroslav Růta, Břetislav Večerek a Jan Joudal. Až po zatčení se naše složky dozvěděly, že byli obviněni z protiněmecké podzemní činnosti.¹²⁷

Duben byl měsíc, kdy už téměř nikdo nebyl na pochybách, že se blíží skutečný konec německé nadvlády. Lidé si tajně pouštěli rádio se zakázanými stanicemi a při ruce měli mapu Evropy. Každé ráno si pak povídali se zaujetím o kolik se fronty posunuly. Radost jim byla po dlouhých rocích znovu vidět ve tvářích.¹²⁸

Jak již bylo psáno, ke 20. dubnu se opravdu stihla postavit trať do Slaného.¹²⁹ Zkušební jízda však nevyšla podle představ, a proto bylo nutné násep u mostu přes řeku zvýšit. Na skládání materiálu z vagónů byly nasazeny židovské a polské ženy, které sem Němci dopravovali z tábora v Žakši. Náchodští pro ně organizovali potravinové sbírky. Jan Šimáně ve své knize píše o případu „hyenismu“, kdy jeden z občanů dostal zadarmo potraviny určené pro zajatce, ten jim ho sice donesl, ale chtěl po nich lichvářské ceny.¹³⁰

Kvůli častým přeletům letadel byl na zámku připevněn reflektor, aby měla letadla záchytný bod ve tmě.¹³¹

Strana NSDAP začala organizovat evakuaci žen a dětí z Náchoda. Hodně jich opravdu na západ odjelo, protože představa zajetí Američany byla snesitelnější než zajetí Rudou armádou. 20. dubna dostali utečenci rozkaz okamžitého odcestování na Šumavu. I přesto v Náchodě někteří Němci zůstávali, neboť pochopili, že nemá cenu utíkat. V ulicích bylo živo. Za tento měsíc bylo v Náchodě ubytována 5 129 uprchlíků a 2011 koní.¹³²

Němci byli pořád nervóznější. Báli se sabotáží a partyzánského odboje, a nutno podotknout, že oprávněně. Košická vláda jim přidala na vráskách, když vydala prohlášení, ve kterém vybízela občany k ozbrojenému odporu. Tomu však většina lidí nemohla uposlechnout, protože žádné zbraně neměli. Partyzáni však na tento povel reagovali po svém.

¹²⁷ ŠIMÁNĚ, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946

¹²⁸ Tamtéž..

¹²⁹ Viz příloha.

¹³⁰ Šimáně, pozn. č. 131.

¹³¹ Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947).

¹³² Tamtéž.

Doposud se sabotážní činy vyskytovaly na Náchodsku pouze výjimečně. Teď však nebylo dne, kdy by byl klid, a to především na železnicích. 25. dubna vykolejil vlak u Studnice. 3 dny pak trvalo odstranění lokomotivy. Stejný den partyzáni přepadli nákladní automobil u Dřevíče. V Červeném Kostelci pak Eduard Seidl, vedoucí městské policie, spolupracoval s ruskými partyzány. Denně pak byly hlášeny akce typu: povolování kolejí, zatarasování tratí kameny atd. 23. dubna havarovalo u Žernova letadlo s ruským pilotem, ten pád přežil a přidal se ke skupině partyzánů v Kostelci. Ve zprávě rolníků, kteří ho na poli našli, stálo, že odešel do Orlických hor. 27. dubna dokonce vyhořel vojenský srub nad Bělovsí, což místní Němce hodně rozrušilo. 22. dubna zase explodovala pancéřovaná pěst v budově pošty. Němcům chodily anonymní výhružky, vytloukali jim okna kameny obalenými papírem, kde měly napsané vzkazy. Někteří němečtí četníci údajně chodili ze strachu v civilu.¹³³

Jelikož se už každým dnem očekával konec války, byl urychleně organizován Národní výbor. V Náchodě byl hlavním organizátorem policejní ředitel Jan Chudoba, spojení s Prahou udržoval advokát Josef Kotrlý, který byl místopředsedou Národní rady.¹³⁴

Posledního dubna se povedl zajímavý čin guvernérovi Národní banky, který ráno vyrozuměl všechny peněžní ústavy o tom, že marka jako oficiální platidlo v Protektorátu končí. To způsobilo i v Náchodě značný chaos. Všichni se chtěli marek zbavit a něco si za ně koupit. V obchodech už ale marky nebrali, a tak museli lidé na poštu, kde posílali dopisy sami sobě.¹³⁵

Protektorátní správa v Náchodě, jako i ve zbytku Protektorátu, se pomalu blížila ke svému konci. Nejzávažnější okamžiky, které se zapsaly do paměti všech tehdejších Náchodčanů, ale i budoucích generací, se však teprve měly udát, a to v květnu s nejtragičtějšími momenty až po oficiálním konci 2. světové války.

2.1.2. Poslední dny německého panství – květen

1. května byla rozhlasem i tiskem oznámena zpráva o smrti Adolfa Hitlera. Žádné větší pozdvižení to však v Náchodě nevyvolalo, protože se s Hitlerovým pádem počítalo, čekalo se jen na osvobození.¹³⁶

Dr. Jan Chudoba, který byl hlavní osobou náchodské podzemního hnutí, organizoval od roku 1944 okresní a místní národní výbory. Touto činností byl pověřen dr. Karlem Matějkou,

¹³³ Šimáně, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹³⁴ Tamtéž.

¹³⁵ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

¹³⁶ Tamtéž.

odborovým radou ministerstva vnitra, dr. Meinerem, přednostou úřadu národní bezpečnosti v Plzni a v lednu 1945 Josefem Kotrlým, členem Národní rady v Praze. Právě s Josefem Kotrlým jednal 1. května Jan Chudoba o svolání Národních výborů. Bylo domluveno, že se místní Národní výbor sejde v sobotu 5.5. a okresní Národní výbor v neděli 6.5. v 9.30. Místem setkání byla vybrána místnost Národního souručenství v domě Alberta Gryma.¹³⁷

V noci 2. května našli místní obyvatelé na rozcestí silnic z Bělovsi na Babí zastřeleného a odzbrojeného německého poddůstojníka. Kvůli přerušení telefonního vedení k případu nemohla být zavolána německá kriminální policie, a tak se měli případu ujmout němečtí četníci. Ti si však s případem podle Jana Šimáně nevěděli rady a předali případ českým policistům. Po pachateli se pátralo marně. Spekulovalo se, že to mohli provést samotní Němci, kolegové zastřeleného, protože byl velmi neoblíbený a ke všem se choval neurvale. Druhá verze počítala s partyzány, kteří silnici v úseku od místa zločinu po Katzauovu továrnu doslova poseli železnými bodci. Zabitý Němec jim tak mohl přijít do cesty. Ať už to bylo jakkoliv, žádný postih z toho nevzešel, což zase jen svědčí o pokračujícím rozkladu protektorátní správy. Ve stejný den v nedaleké Úpici povstalo dělnictvo. Povstání bylo bez obětí potlačeno. Dělníci dostali 14 dní dovolené a směli si vzít látku na košile. Také v Červeném Kostelci vyvolali dělníci Akciové továrny povstání. Došli za bývalým ředitelem (do té doby ukrytým), aby si převzal firmu zpět do svých rukou. Německá správa však povolala vojsko, které obsadilo továrnu bez jediného výstřelu a vydalo rozkaz vycházení na ulici po 19. hodině.¹³⁸ Ke klidnému postupu měli německé ozbrojené síly pádný důvod. V nejisté situaci, kdy budoucnost Říše byla nejistá a Rudá armáda jen několik dní daleko, si nesměli místní obyvatelstvo rozhněvat ještě více než to dokázali doposud.

Po vystavění nové železniční trati do Chudoby 20. dubna neprošly zátěžové zkoušky, musel se proto zvyšovat násep. První vlak do Chudoby vyjel z náchodského nádraží až 3. května v 11.36. Vezl asi 20 osob. Za starou vojenskou lokomotivu byly připojeny 4 vozy, z toho jeden se symbolem červeného kříže.¹³⁹

5. květen byl pro Náchod zlomový, neboť hned v brzkých ranních hodinách přišla na staniční úřad zpráva, že bylo v Praze zavedeno jednojazyčné úřadování. Bližší informace však nikdo neměl. Jan Šimáně vysvětluje, že to každý pochopil jako ohlášenou úpravu

¹³⁷ Tamtéž.

¹³⁸ Šimáně, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹³⁹ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

politických poměrů.¹⁴⁰ Vycházíme-li ze zápisů městské kroniky, tak na staniční úřad přišla zpráva konkrétně z ředitelství drah Hradce Králové, hlásala, že se zavádí čes. úřadování, a proto se musí odstranit německé označení nádraží, české má zůstat.¹⁴¹

Vzápětí se tato informace dostala na veřejnost a nabudila české obyvatele Náchoda novou energií. Ulice byly plné veselých lidí, kteří začali odstraňovat německé nápisy s radostným voláním. Na domech byly vyvěšovány československé i sovětské vlajky. V poledne vlajka vlála i na věži náchodského zámku.¹⁴²

Na ulicích dochází k mnoha vyhoceným střetům s Němci. Pro ilustraci, jeden takový se stane, když dva studenti vynášejí z městského divadla před radnici obrazy Hitlera a Háchy a tvrdí, že s nimi jdou do muzea. Potkají je však dva vyšší důstojníci Schupolizei a chtějí po nich, aby obrazy vrátily zpátky do „Beránku“ (divadla). V tom je však obkličují čeští měšťané a odzbrojují je. Několik mužů, kteří takto získali zbraně, postupují dále Kamenicí, kde se jim podaří odzbrojit další něm. hlídku, až na nádraží, kde stojí lazaretní vlak a vojenský, stavební vlak. Skupince ozbrojených Čechů se podařilo odzbrojit čtyřčlennou hlídku vojenského vlaku. Navíc donutili něm. důstojníky otevřít vagóny plné municí a zbraněmi. Vše je hned rozebíráno nově příchozími lidmi. Z vlaku byli také vysvobozeni ruští zajatci. Toto počínání však sledoval něm. důstojník z lazaretního vlaku, který varoval německé vojáky. Dochází tak k přestřelce. Češi musejí ustoupit ke „Kašparáku“, odkud nadále nádraží ostřelují. Mají však několik zraněných.¹⁴³

V 11.00 na nádraží přijíždí z Kladska pancéřový vlak. Po příjezdu velitel vlaku nařizuje přednostovi stanice, že pokud nebudou do půl hodiny všude německé nápisy, tak nechá postřílet všechny zaměstnance nádraží. Po obklíčení nádraží něm. vojáky jsou navíc zatčeni 4 Češi, kteří se musí opřít hlavou o nádražní zeď. Nakonec zastřeleni nejsou, neboť nádražní úředníci upozorňují na údajné německé zajatce a podminování celého nádražního komplexu. Kronikář popisuje skleslou náladu všech německých vojáků, kteří se však nechtěli v následujících hodinách nechat odzbrojit civilisty (uniformovaných československých vojáků téměř nebylo), a tak s vlakem odjeli zpátky do Chudoby.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI.* (1945-1947).

¹⁴¹ Tamtéž.

¹⁴² Tamtéž.

¹⁴³ Tamtéž.

¹⁴⁴ Tamtéž.

Mezitím ve městě pokračují svévolné akce, kdy je např. z radniční věže shozena za obrovského jáсотu, Hitlerova busta, která dříve „zdobila“ předsálí kina. Policie však nijak nezasahuje a klidně přihlíží. Směrovky a tabule s dvojjazyčným označením jsou nadále odstraňovány.¹⁴⁵

Dalším krokem pro oslabení něm. vlivu byl čin přednosta poštovního úřadu, Kotláře, který vypnul všechny soukromé, německé, telefonní linky a ty vojenské nechal odposlouchávat. Tak se Národní výbor např. dozvěděl, že německá posádka žádala v Chudobě o posily. Češi tak měli důležitou výhodu, věděli, co se nepřítel chystá udělat.¹⁴⁶

K přiosřtení situace došlo, když se náhodský německý posádkový velitel vracel automobilem z objíždky a byl u Velkého Poříčí střelen do břicha. Při opěťované palbě byl zastřelen Josef Rezek a tři další Češi. Tato událost zástupce velitele natolik rozhněvala, že nařídil okamžité sundání všech vlajek. Jeho rozkaz byl ohlášen rozhlasem, ale nebyl plně uposlechnut. A proto nastoupilo v 13.40 hod. do ulic vojsko. Vojáci postupovali s puškami a pistolemi¹⁴⁷ ulicemi a stříleli do těch oken, které měly stále vyvěšený prapor či Masarykův obrázek. Žádný český odpor nevyvstal, protože byl nedostatek zbraní.¹⁴⁸

Situaci zachránil až policejní ředitel Chudoba s policejním štábním kapitánem Cimbálníkem. Ihned začali jednat s německou posádkou. Okresní hejtman Mohrhenn a jeho zástupce Perick chtěli zabránit krveprolití a snažili se s českými zástupci dohodnout. Velký vliv na jednání měla situace v Praze. Zprávám o dění v hlavním městě naslouchali i Němci. Když se chvíli zdálo, že situaci Němci v Praze ovládnou, německý velitel trval na stažení všech vlajek a obnovení dvojjazyčných nápisů. Dr. Chudoba proto přerušil vyjednávání, aby se mohl jít poradit na Národní výbor, který byl na 16.00 svolán do bytu Josefa Kotrlého. Bylo potřeba se rozhodnout, zda pokračovat ve vyjednávání nebo vstoupit do otevřeného boje. V průběhu nelehké volby do událostí znovu zasáhla Praha, kde se v 17.38 hod. „vzdala“ něm. posádka. Toho využili Dr. Chudoba, Cimbálník a místní velitel československé armády v náhodském pivovaru Josef Šlajs, a jeli na německé velitelství, kde přiměli velitele k souhlasu s vyvěšením československých vlajek a s odstraněním německých nápisů, kromě silniční orientace a na úředních budovách. Vlajky SSSR byly zakázány. Velitel také souhlasil s převzetím správní

¹⁴⁵ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

¹⁴⁶ ŠIMÁNE, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹⁴⁷ Podle Jana Šimáně dokonce s pancéřovými pěštkami. ŠIMÁNE, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s. 156.

¹⁴⁸ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

moci Národním výborem a přislíbil, že jakmile to půjde, německá posádka opustí Náchod.¹⁴⁹ Z ulic byly staženy hlídky a čeští zajatci, kteří byli při střetech zatčeni, byli propuštěni. „*Ať žije Československá republika, Rudá armáda a spojenecká vojska*“¹⁵⁰ provolali k plnému náměstí městským rozhlasem kapitán Mánek a podplukovník Šlajs. Od 18.30 zněly Náchodem po dlouhých letech znovu státní hymny.¹⁵¹

Německá i česká strana držela, přes několik nepatrných přestřelek, sjednané podmínky i 6. května. V ostatních městech okresu probíhalo povstání z počátku ve stejném duchu. V Červeném Kostelci se po předložení vymyšleného telegramu, že Sověti osvobodili Vrchlabí, vzdal německý lazaret. Vojáci bez střetů odjeli a vzali s sebou místní německé civilisty. O raněné něm. vojáky neschopné přesunu se postaral Národní výbor. Jakmile Němci odjeli, celé město bylo zabarikádováno různými záatarasy. To ovšem nezabránilo něm. vojáků z Nového Města nad Metují (dále jen Nové Město) přijet nákladním autem až před závoru a zastřelit jednoho člena občanské hlídky a dva zranit. Poté museli občané města všechny překážky odklidit, vrátit ukořistěné zbraně a sundat československé prapory. Starostovi a předním představitelům Národního výboru hrozilo zastřelení. Z toho však sešlo. Nejspíše je zachránilo, že nechali vyložit dva vlaky německých raněných vojáků, které stály na nádraží a sanitní personál je ve spěchu opustil. Město se o ně postaralo.¹⁵² Velitel posádky v Novém Městě nebyl tak svolný dohodě jako velitel v Náchodě. Na jeho rozkaz bylo vyhlášeno stanné právo. Něm. jednotky pak ničily jakýkoli odpor. Zasahovaly v Novém Městě, Šonově, Úpici, Rtyni, Batňovicích i na Vysokově. V Úpici a Novém Městě měli místní zákaz vycházet na ulici.¹⁵³

Kolem 16. hodiny byl ve Starkoči na nádraží odzbrojen stavební a sanitní vlak. Za přepadem stáli především červenokostelečtí partyzáni za podpory četníků ze Studnice a Vysokova. V 19.00 vysokovští občané obklíčili na Václavicích další stavební vlak, velitele přiměli vydat jim zbraně. Následujícího dne však přijel oddíl SS, který, i díky týrání místních obyvatel, zjistil, kde se zbraně nacházejí. Velitele povstalých občanů, strážmistra Peterku, odvedli do Václavic, kde měl být podle stanného práva popraven. Po telefonním dohadování

¹⁴⁹ FRAJDI, Jiří, KMONÍČEK, Josef. Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965, s. 114.

¹⁵⁰ ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s. 158.

¹⁵¹ Tamtéž.

¹⁵² JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOkA Náchod, 2000, s. 165-191.

¹⁵³ ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

s partyzány, Němci Peterku nechali žít. V jiném případě by partyzáni zničili koleje a vlak by nemohl odjet.¹⁵⁴

V Náchodě se po celou noc na 6. května civilisté i čeští vojáci hlásili o službu na místním vojenském velitelství v pivovaru. Byly jmenovány hlídky s páskami na rukávech¹⁵⁵, které dostaly za úkol procházet městem. Zbraně k dispozici neměli, aby se situace nevymkla kontrole. Důstojníci začali nosit uniformy československého vojska a formují strážní prapor, jehož tvoří členové revolučních buněk.¹⁵⁶

Ráno se poté konala v pořadí druhá schůze městského Národního výboru. Předsedou je zvolen člen KSČ, Karel Strouha. Na schůzi se především řeší jednotlivé funkce, ale také finanční podpora zajatců a partyzánů, která je odhlasována. Uprchlíci z Německa si veškeré výdaje musí hradit sami.¹⁵⁷

Těsně před polednem v 11.48 je předána správa řízení města do rukou místnímu Národnímu výboru. Učinil tak Dr. Seidl, něm. komisař města. Současně je předán okresní úřad hejtmanem Mohrhennem a četnická stanice nadporučíkem Jahnsem.¹⁵⁸ Tři důležité instituce se tak vrátily zpět do rukou Náchodčanů. Situace v Praze však místní stále zneklidňuje. Všichni se tisknou k rádiím a poslouchají pražský rozhlas.

Mládežnické spolky se zasluhují o poměrně klidný přesun německých uprchlíků. Mají své zástupce na celnici a celý den navádějí unavené uprchlíky na ubytovny.¹⁵⁹

V noci 6. května nechává podplukovník Šlajs zřídit obranou četou ozbrojenou puškami, což bylo v přímém rozporu s dohodou s Němci. Zbraní však zatím bylo jen 21. Velitelem této čety se stal praporčík Jaroslav Svatoň. Četa byla přes den skryta v hájence v Montaci, až v noci se přiblížila k pivovaru, aby mohla v případě nouze udeřit. Ostatní dobrovolníci, kteří nepatřili do žádných hlídek, měli zákaz se od pivovaru vzdálit. Velitelství tu mělo být co nejdéle tajné.¹⁶⁰

Od 6. května započal masivní odchod německé armády z východní fronty. Jednotky vstupovaly z německé Chudoby¹⁶¹ (dnes polská Kudowa Zdroj) na území české Bělovsí (dnes

¹⁵⁴ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹⁵⁵ Bílé pásky s písmeny „SOS“ (stráž obrany národa) nebo „POL“ (policie).

¹⁵⁶ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI.* (1945-1947).

¹⁵⁷ Tamtéž.

¹⁵⁸ Tamtéž.

¹⁵⁹ Tamtéž.

¹⁶⁰ Tamtéž.

¹⁶¹ Respektive ze Slaného (Schnellau). Dnes již je Slané součástí polské Kudowy.

okrajová část Náchoda) a pokračovaly Náchodem až do Jaroměře. Příliv vojáku trval dnem i nocí a stále zesiloval. Podle Běloveské kroniky byla něm. armáda již silně desorganizovaná. Když místní přerušil telefonní kabely vedoucí z Jaroměře až do Německa, nikdo je, i přes předešlé výhrůžky, už nepotrestal.¹⁶²

Německé zásahy proti českému obyvatelstvu v Červeném Kostelci a dalších městech, které měl na svědomí velitel posádky v Novém Městě, mají vliv i na náchodské poměry. Naštěstí jednání s velitelem něm. posádky v Náchodě bylo klidné a smírné. Občané mají stále dovoleno vyvěšovat československé vlajky, nosit čsl. odznaky, a československé vojenské velitelství v pivovaru je dokonce uznáno. Vrací se však dvojjazyčné označení veřejných budov i ukazatelů směru. Německé hlídky mají znovu procházet městem.¹⁶³

7. května přijíždějí do Náchoda první transporty propuštěných dělníků a zajatců z Říše. Jsou stravováni v závodní jídelně Mautnerových závodů na Plhově. Firma pomáhá i darem obvazových materiálů a léčiv. Mezi bývalými zajatci jsou Rusové, Angličané, Francouzi, Ukrajinci, Židé, Holanďané a jiné národnosti. Bez ohlášení přijíždí také transport 535 židovek z koncentračního tábora v Žakši, ženy jsou před Němci raději skryty. Svaz české mládeže (SČM) pro ně ihned uspořádává sbírku šatstva a obuvi. *„Ženy jsou přestrojeny z pruhovaných hadrů, prohlédnuty lékařem a v lázních je jim poskytnuta teplá koupel. Pro jejich ubytování uvolněna škola na Karlově náměstí, část žen si rozebrali občané domů, nemocné jsou umístěny v Löwenbachově vile, pro ten účel vyklizené a mládeži vyčištěné. Těžší případy jsou předávány nemocnici.“* Mládež tak jen nečině nepřihlížela, ale velmi aktivně organizovala humanitární pomoc. Dokonce pomáhá Červenému kříži zřídit na Karlově náměstí stanici první pomoci. Další ošetrovnu zakládá Sociální odbor církve československé v Husově sboru. Ošetrovna vznikla také na nádraží. Projíždějícím transportům je donášeno jídlo z kuchyně továrny Metallbauwerk.¹⁶⁴

Zápis kroniky k 7. květnu 14.41 hod. popisuje bezpodmínečnou kapitulaci vrchního velitelství německých armád. Z různých jiných zdrojů, které jsme si popsali v první kapitole, víme, že to tak být nemohlo, neboť bezpodmínečná kapitulace byla podepsána sice 7. května v ranních hodinách, ale v platnost měla vstoupit až 8. května v 23.01 hod. SEČ. Nicméně z Kladska přes Náchod dále na západ proudí německé armády, které jsou na celnici dobrovolně

¹⁶² Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha obce Běloves I.* (1933-1950).

¹⁶³ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI.* (1945-1947).

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 25-26.

odzbrojovány. Kdo nechce zbraň odevzdat může klidně jít dál, nikdo požadavek silou nevynucuje. Znepokojující zprávy však přicházejí z Hronova, kde oddíl SS střílí po lidech.¹⁶⁵

Po šesté hodině se schází místní Národní výbor, který odhlasuje oficiální doporučení všem něm. uprchlíkům, aby se odebrali co nejdříve na území Říše, a že si musí hradit veškeré útraty za stravu sami.¹⁶⁶

Továrna Metallbauwerk, ve které po jistou dobu pracoval i náchodský rodák, spisovatel Josef Škvorecký,¹⁶⁷ je písemnými ujednáními předána do rukou dobrovolníků pod vedením podplukovníka Josefa Šlajse.¹⁶⁸

Ve večerních hodinách se zintenzivňuje příliv uprchlíků z pracovních a zajateckých táborů, ještě ráno jich v Náchodě bylo ubytováno zhruba 200, večer pak více než 600. K obživě takového počtu lidí je potřeba pomoc občanů, kteří nosí peníze i naturálie. Jejich příspěvky jsou každý den oceňovány rozhlasem.¹⁶⁹

Německá stanice Flensburg oznamuje úplnou kapitulaci Německa. Tuto zprávu oznámil pražský rozhlas. Na to byla ihned přerušena schůze místního Národního výboru. Bylo potřeba vyzvat obyvatelstvo ke klidu, protože faktický konec nastane až po odchodu německé posádky a všech armád z Kladska. K tomuto účelu byl sestaven text, svolání k občanům. Je také rozhodnuto, že se rozhlasem pozvou Náchodští na náměstí, kde slavnostně promluví člen národního výboru Mánek.¹⁷⁰

8. května je po městě rozšiřováno a hlasitě čteno metaforické parte Říše, nazvané „Samájáma u Postupimi“ a datované na 8. a 9. máje 1945. Za vydavatele byl označen „*pohřební ústav Třetí Říše: Adolf Hitler a spol*“.¹⁷¹

Armáda procházející Náchodem je v rozkladu. Vojáci si párají odznaky na uniformách. Všude probíhá odzbrojování, ale především na celnici, kde pomáhají četníci i dobrovolníci. Němci buď sami házeli zbraně do příkopů nebo je klidně odevzdávali. Někteří velitelé však svým oddílům zakazovali zbraně odevzdat. Když se munice a zbraně nakupily, vozily se

¹⁶⁵ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

¹⁶⁶ Tamtéž.

¹⁶⁷ ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběh inženýra lidských duší*. Praha: I. Železný, 2000.

¹⁶⁸ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

¹⁶⁹ Tamtéž.

¹⁷⁰ Tamtéž, s. 28.

¹⁷¹ Tamtéž.

na vojenské velitelství do pivovaru, bylo toho hodně, protože ústup německé armády byl masivní.¹⁷²

Přesně ve 22.00 konečně kapituluje něm. posádka. Stalo se tak na policejním ředitelství. Za německou stranu podepsal náchodský posádkový velitel Hauptmann Bastin a za českou policejní ředitel Dr. Jan Chudoba, podplukovník Josef Šlajs jako zástupce čsl. armády a štábní kapitán František Cimbálník. Německá posádka tedy odtáhla, předtím si však na poručíku Aloisi Kryslíčkovvi vymohli propuštění Josefa Renftela, bývalého četníka, který se však přihlásil k Němcům i k NSDAP.¹⁷³ Náchodský kronikář se zmylil, když napsal čas podpisu kapitulace až na osmou hodinu 9. května, to však podle opisu kapitulacího protokolu není možné. V protokolu byly sepsány podmínky něm. odchodu, kterému se nemělo nikterak bránit, pokud splní dohodnuté podmínky. Zejména se jednalo o odevzdání zbraní a munice určeným zástupcům a demontáž veškerých potenciálních výbušnin, které mohly být po Náchodě umístěny. O ženy a děti něm. příslušnosti se měl postarat ČČK, který v Náchodě působil.¹⁷⁴

Do Náchoda přicházely zprávy také z okolních měst. Něm. posádky z Jaroměře, Josefova, Rychnova nad Kněžnou i Hradce Králové jsou připraveny na odjezd a ve městech je klid. Vojenské posádky z Červeného Kostelce, Úpice, Náchoda a Nového Města se podle zpráv soustřeďují v České Skalici. V pozdních hodinách hlásí Hronov z prostoru České Čermné střelbu z děl a ručních zbraní. Asi ve 22.22 přichází zpráva z Police, že ze severu přijíždějí početné vojenské útvary, které jedou dále na Hronov, kde snad plánují přespat.¹⁷⁵

Náchod tak končil 8. květen v radostném očekávání konce války. Německá posádka odešla, správu města i všech jeho orgánů a institucí převzal Národní výbor a Rudá armáda byla kousek za hranicemi. Stále však přes Náchod putují početné německé jednotky, které z Kladska spěchají před Sověty na západ do amerického zajetí, marně. Po příjezdu Rudé armády do Prahy, byla veškerá snaha dostat se k Američanům zbytečná. Sovětské jednotky uzavíraly přístupové cesty a německá armáda byla ze všech stran obkličována. I tak Náchod ještě čekalo největší střetnutí za celou 2. světovou válku. Tím osudným dnem se stal 9. květen, a to navzdory všem podepsaným dohodám garantujících bezpodmínečný mír.

¹⁷² JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOKA Náchod, 2000, s. 165-191.

¹⁷³ Tamtéž.

¹⁷⁴ SOKA Náchod, fond Karel Bartoš, Protokol o kapitulaci německé armády v Náchodě – opis.

¹⁷⁵ JÁNSKÝ, pozn. 172.

2.2. 9. květen v Náchodě

Už od brzkých ranních hodin Náchodem projíždějí německé frontové jednotky. Snaží se uprchnout valící se Rudé armádě, což je úkol beznadějný, v tuto chvíli to však Němci ještě netuší, neboť jim jejich vedení zatajilo rychlý postup pravého křídla 1. ukrajinského frontu od Prahy, a navíc 2. a 4. ukrajinský front postupoval z jihu a jihovýchodu, takže byla vojska ustupující přes Náchod i většina Schörnerovy armády „Střed“ obklíčena.¹⁷⁶

Sověti jsou už velmi blízko Náchodu, v Polici nad Metují a Levíně. Celé město netrpělivě čeká. Informátoři z Kladska se však nehlásí, odhaduje se, že je přerušené telefonické vedení. Mezitím slábnou proudy uprchlíků.¹⁷⁷

Svaz české mládeže se připravuje na uvítání Rudé armády. Necháávají se tisknout vlajky ČSR, SSSR, ale i anglické a americké. Připravují se také různé transparenty s ruskými hesly, šijí se prapory. Národní výbor nechal vyhotovit transparent, který byl zavěšen přes ulici mezi Šrůtkovým domem a spořitelnou. Bylo to svolání k obyvatelstvu, vybízelo k tvořivé práci na zvelebení města a zkvalitnění života. Náchodští měšťané své domy zdobí rudými prapory a do oken vystavují portréty J. V. Stalina a Edvarda Beneše. Děvčata čekají podél silnice s kyticemi šeříků na uvítání. Městská hudba zpívá a hraje od náměstí až ke Starému Městu.¹⁷⁸

Odzbrojování vojsk probíhalo především v úseku od německé celnice ve Slaném po českou celnici, do jisté míry se však odzbrojovalo až po Vysokov. Odejmuté zbraně byly odváženy do pivovaru, výbušniny a pancéřové pěsti do krytu v Montaci, dělo se tak především proto, aby zbraně Němce nedráždily. Jak někteří Němci odhazovali výstroj, tak se po příkopech válely různé zbraně a munice. Revoluční hlídky, které se u celnice střídaly na směny, měly za úkol tyto zbraně sbírat.¹⁷⁹ Po většinou probíhalo odzbrojování klidně: *„Je po dvanácté hodině polední. Přivázejí polévku a kávu pro dobrovolníky, kteří odzbrojují ustupující německé jednotky. Provádí se právě směna služeb, vidíme stále týž obraz lidského hněvu a utrpení z předcházejících dnů a nocí. Slunce pálí jako v létě, bylo tak po několik dnů. Za auty a jinými vozidly víří prach. Z ustupujících, hlavně pěších, stéká pot. Byli dlouhým pochodem zemdleni a toužili po odpočinku a po osvěžení aspoň douškem vody. Na to však nebylo času.“*¹⁸⁰ Takto na odzbrojování vzpomínal Josef Hruška, přímý účastník posledních válečných událostí. Ovšem

¹⁷⁶ ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.

¹⁷⁷ Tamtéž.

¹⁷⁸ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

¹⁷⁹ SAMEK, Antonín. *Běloveské události roku 1945 očima svědků*. Náchod: Antonín Samek, 2002.

¹⁸⁰ HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945.

vyskytly se i incidenty, u kterých došlo ke smrti. Problém byl především s jednotkami SS, které se odmítaly nechat odzbrojit. Jednotky Wehrmachtu procházely bez větších problémů. Podle svědka Jiřího Štěpánka byli někteří příslušníci Wehrmachtu rádi, že je válka u konce: „byli někteří, kteří radostně zbraň vydali, ba byl jsem svědkem, že některý „bořák“ i česky řekl: *Zaplat' Pán Bůh, že toho se konečně zbavím, vždyť jsem na to čekal šest roků!*“¹⁸¹ Jiný účastník odzbrojování na německé celnici, Miroslav Švára, popsal, že mu Němci na pokyn odevzdání zbraní začali vykládat z vozu nějaké kostky a hromadit je u cesty. Neměl prý potuchy, co by to mohlo být. Po chvíli ho upozornili, že se jedná o destrukční miny. U celnic se hromadily zásoby pušek, samopalů, pancéřových pěstí, granátů a střeliva.¹⁸²

Velkým nedostatkem při odzbrojování byl fakt, že sice všem zúčastněným Čechům nechyběla odvaha ani nadšení, ale zato postrádali po většinou odpovídající vojenský výcvik. Strážnímu oddílu, který na obou celnicích působil, velel záložní důstojník štábní kapitán Josef Pulpán, který uměl dobře německy, což ho k této funkci předurčovalo, bylo mu však už 58 let. Dále odzbrojovali: kapitán Václav Koudelka (až odpoledne 9. května), desátník ruských legií Vilém Plachý (57 let), který se také podílel na vedení, Karel Zelený, jenž byl v letech 1938-1939 příslušníkem Stráže obrany státu, Josef Hruška, Josef Brouček, četař v záloze Rudolf Koucký (56 let) a další. Můžeme si všimnout vyššího věku, ovšem výhodou byla jejich vojenská zkušenost z 1. světové války. Pomáhali tu však další lidé, hodně z nich však bylo velmi mladých bez jakýchkoliv vojenský zkušeností.¹⁸³ Nedostatky v počtu, složení i zkušeností zmiňuje přímý účastník běloveských událostí, Stanislav Šraitr mladší: „*U české celnice byla obzvlášť nebezpečná situace. Zde se prvně na české půdě odzbrojovalo, ale plně nevojensky. Myslím tím bez jakéhokoliv zajištění. A přitom za novým železničním náspem pár desítek metrů před celnicí mohlo být umístěno i několik kulometčků a samopalníků, alespoň pro výstrahu těm Němcům, kteří by zbraně váhali odevzdat. Pamatuji, že se něco takového českým důstojníkům na celnici navrhovalo, ti pokrčovali rameny, že snad existuje zákaz, aby se předešlo zbytečnému krveprolití.*“¹⁸⁴ Jiří Štěpánek měl obdobný názor: „*Vyhledal jsem Plachého a žádal jsem ho, aby povolal posilu z Náchoda as 200 ozbrojených mužů, kteří by se postavili po obou stranách silnice se zbraněmi k palbě připravenými, že snad by tato okolnost povzbudila ustupující Němce ke snadnějšímu odevzdávání zbraní. Potom i kdyby k něčemu došlo, že by se jejich odpor*

¹⁸¹ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 12.

¹⁸² SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

¹⁸³ Tamtéž.

¹⁸⁴ Tamtéž, s. 14.

*snadněji likvidoval. Odpověděl, abych neměl obavy, že Němci něco podniknou, že jsou sami rádi, že je konec války a že toho mají již asi také dost. Bohužel nebyl jsem toho názoru...*¹⁸⁵

Jak již bylo letmo zmíněno, na rozdíl od Wehrmachtu byly s odzbrojením jednotek SS velké problémy. Podle bezpodmínečné kapitulace, která 9. května již platila, musel každý německý voják povinně složit zbraně, kdyby tak neučinil mohl být beztrestně zastřelen. Ve své písemné zprávě jednání SS zaznamenal např. Jiří Štěpánek, který popisuje, jak Jednotky SS nechtěly odevzdat vůbec nic. Z obecnstva na Štěpánka volali, ať něm. projíždějící auta zastaví a donutí je odevzdat zbraně, že má jako jeden z mála na sobě uniformu. Německy neuměl, tak si stoupl doprostřed silnice a zařval: „*Waffen! Munition!*“. To však „esesáky“ nezajímalo, musel ustoupit z cesty jinak by ho zajeli. Dále popisuje, jak přijížděli na nákladních autech. Seděli na chladičích, blatnicích i stupačkách a kolem nich byly pásy nábojů, samopaly, kulometry a pušky, které měly napřaženy výhruzně před sebe.¹⁸⁶ „*Jeden esesák seskočil z auta, samopal mně nasadil na prsa a silou tlačil mě k příkopu, přičemž řval něco, čemuž jsem ovšem nerozuměl. Oči vytřeštěné a pohled vraha přímo vyděsil bližší stojící lidi, kteří mysleli, že mne zastřelí.*“¹⁸⁷ Po tomto incidentu naléhal Josef Pulpán, aby Jiří Štěpánek Němce raději moc nedráždil. Jiří Štěpánek později toho dne opravdu německou rukou umírá.

Další výpověď o neochotě SS odevzdat své zbraně podává Karel Zelený, který byl společně s kapitánem Pulpánem a legionářem Plachým na německé celnici vyzván velitelem oddílu SS, aby překládal přihlížejícímu davu, že nenechá své lidi odzbrojovat civilním obyvatelstvem „respektive dětmi“. Dále mu bylo řečeno, že si Češi mohou dojít pro 3 těla českých mužů.¹⁸⁸

Jednotky SS tedy odpoledne 9. května zastřelily na německé straně hranic 3 Čechy: Emila Beldu, Vladimíra Hrala a Rusína Martina Huževku. Podle výpovědi Huževkova kamaráda, Ivana Turjanici, šli on, Huževka a ještě jeden kamarád podívat za německou celnici na odzbrojování vojáků. Asi 40 metrů od celnice si sedli na násep nově vybudované železniční spojky. Martin Huževka na sobě měl trikoloru. Najednou se mělo od průvodu něm. vojáků oddělit několik jezdců na koních a cupitat k nim. Asi 10 metrů od nich na ně začali něco řvát. Německy neuměli, takže nevěděli, co se po nich žádá. Všichni tři se rozutekli, poněvadž se báli o své životy. Turnica se schoval mezi odcházející něm. vojáky a zmizel obloukem do Malého

¹⁸⁵ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006,

¹⁸⁶ Tamtéž.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 15.

¹⁸⁸ Tamtéž.

Poříčí, slyšel za sebou výstřely. Když se později vrátil do Bělovsí, zjistil, že jeho kamarád Huževka je mrtvý.¹⁸⁹ Tuto událost potvrzuje i Jan Pokora, který tvrdí, že se setkal u písničku na něm. straně s důstojníkem na grošovaném bílém koni, který si povšiml asi tři mladíků u náspu. Měl se na ně zadívat a asi čtyři krát vystřelit. Nebyl to nejspíše jen obyčejný důstojník, ale důstojník Bruno Wessely, který byl hlavním strůjcem pozdější popravě Čechů a Rusů u české celnice.¹⁹⁰

Další z trojice zabitých, Emil Belda, zemřel u (dnes již zbořené) Čejpovy hospody ve Slaném. Podle svědectví Jaroslava Kočvara stál Belda na dvoře u cesty a něčemu se smál. Jeden z důstojníků SS to viděl a vyložil si tak, že se směje jemu. Došel k Beldovi, chytl ho pod krkem a smýkl s ním o zem, kde ho střelil do týlu.¹⁹¹ Podle jiného svědka, Josefa Kylara, zemřel 18letý Belda, když vyběhl se zbraní v ruce na jednotky SS a nakázal jim, ať se ihned vzdají. Ti ho však zastřelily. Důvod, proč vyběhl, byl prostý, Němci mu zabili otce a po konci války se nechtěli ani vzdát.¹⁹²

Na agresivním chování vojáků SS měl velký podíl alkohol. Z různých svědectví je dokázáno, že vojáci byli opilý. Richard Kašpar, rotmistr policie podal hlášení: „*Pokud projížděly oddíly normální německé armády, šlo vše dost hladce. Jakmile však začaly projížděti části SS, vyvolávali tyto časté výtržnosti a nadávkami častovali české občanstvo a tento napjatý stav se denně stupňoval... Dne 9. května 1945 projížděly opět oddíly SS Náchodem, tentokrát SS byli značně opilí. Sborově nadávali Čechům, provolávali Sieg heil! Čechen fůj! Často bylo vidět, jak SS mává lahví s kořalkou, a dokonce i nabízeli několika Čechům, aby se s nimi napili. Nikdo se však neopovážil od Němců lihoviny vzít, což snad ještě více SS popudilo proti Čechům, a tak zuřili ještě víc.*“¹⁹³

Přes všechny incidenty začínal proud vojsk slábnout a každou chvíli se už očekávali Sověti. 17.30 byly slavnostně vztyčeny vlajky na náměstí a 17.45 ohlašoval rozhlas blížící se definitivní vysvobození.¹⁹⁴ To však ještě nikdo nevěděl o posledních těžce ozbrojených motorizovaných jednotkách SS, kteří ústupový proud uzavíraly.

¹⁸⁹ RM Náchod, Dokumentace současnosti – 1945, *Informace Ivana Turjanici*, zápis, s. 1.

¹⁹⁰ SÁDLO, pozn. 186.

¹⁹¹ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 16.

¹⁹² KYLAR, Jiří. 5. květen 1945 (Útržky z deníku). *Nový čas*, č. 17, 24.4. 1968, s. 4.

¹⁹³ SÁDLO, pozn. 191.

¹⁹⁴ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

2.2.1. Příjezd zadního voje SS

„Pozor! Pozor! Náchodem budou ještě projíždět jednotky SS. Opusťte ihned ulice a stáhněte se rudé prapory! SS střílejí do lidí. Jednotky SS se blíží, zavřete okna, opusťte ulice!“ To hlásil 9. května v 18.00 náchodský rozhlas. Varoval tak před zadním vojem něm. vojenských sil, který uzavíral ústupový proud z Kladska. Jednalo se o příslušníky zbraní SS, kteří spadali do 31. dobrovolnické divize granátníků SS. Někteří z nich byli maďarského a jugoslávského původu.¹⁹⁵ To nám také z části může pomoci vysvětlit jejich agresivní počínání. Pocházeli většinou z míst, které už v říjnu 1944 zabrala Rudá armáda. Neměli se tak kam vrátit a často nebylo ani ke komu. Bruno Wessely podle svědků řekl, že mu je už všechno jedno, protože ztratil ženu a dítě. Dalším důvodem pro takové chování byl určitě alkohol. Již v předešlé kapitole jsme se zmínili o opilých jednotkách SS, tyto poslední nebyly výjimkou. Nesmíme však také zapomínat, že vlastně uzavírali východní frontu, před nimi bylo mnoho jednotek Wehrmachtu, SS a tisíce na západ ustupujících něm. civilistů. Jak už víme z první obecné kapitoly, kapitulace sice vstoupila v platnost, ale neoficiální rozkazy něm. jednotkám zněly jasně. Co nejdříve zbrzdit Rudou armádu, aby se co nejvíce Němců dostalo k Američanům. V neposlední řadě Němce mohlo dráždit samotné české obyvatelstvo. Dlouhou dobu divize potkávala jen něm. přátelské obyvatelstvo, neboť působila ve Slezsku a Kladsku. V Náchodě tomu bylo jinak.¹⁹⁶

Národní výbor, který dal vyhlásit citované varování, byl varován Janem Špačkem, který tak nese velkou zásluhu. Sám napsal o tomto činu a příjezdu SS do periodika *Náš čas*. Jan Špaček se podílel ve dnech 8. až 9. května na odzbrojování. 9. května se vydal asi 2 km za hranici na něm. stranu. Potkal tam vojáky SS, kteří se ptali, jak jsou daleko od hranic. Měli 2 koně a vůz naložený kořalkou. Dávali mu dokonce napít, ale on odmítl. Po chvíli zpozoroval, jak přijíždí jejich důstojník a všichni začínají rozebírat pásové zásobníky a věší si je kolem krku. Poté svědek raději zmizel a varoval kapitána Josefa Pulpána na něm. celnici a Viléma Plachého na české. Dále jel dál na motorce do pivovaru a Masarykovo náměstí, kde se sešel se svým zaměstnavatelem Antonínem Taichmanem, kterého požádal o vyhlášení zprávy

¹⁹⁵ JÁNSKÝ, Zdeněk. *Rok 1945 očima některých lidí druhé strany*. Noviny Náchodska, č. 140, 16. 6. 2001, s. 14.

¹⁹⁶ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

rozhlasem.¹⁹⁷ Varoval před „zadním vojem německé armády skládající se z tankových oddílů SS“, alespoň tak to stálo v dopise, ve kterém si svůj čin nechal potvrdit.¹⁹⁸

Štábní kapitán Josef Pulpán, který na hranicích velel, dal ihned rozkaz okamžitého ukončení odzbrojování. Nechtěl opilé jednotky SS dráždit. Podle záznamu Rudolfa Kouckého, který se v inkriminované době nacházel na něm. celnici, přišla nejdříve pěchota a za ní pancéře s plně osazeným vojskem. Dále popisuje, jak seskakovali z tanků, aby mohli posbírat zbraně, které byly Němcům odebrány a stále byly na hromadách. „*Nakládají pancéřové pěsti, kulometry, ruční granáty a různé náboje. Vše se odehrává v klidu...Odjíždějí k Náchodu.*“¹⁹⁹

Když jednotky přejely řeku Metuji, dostaly se k české celnici, u které byl průběh podobný. SS se ozbrojovalo. Podle Josefa Hrušky byl průběh následující: „*Nekonečný proud německé armády ustupující od hranic uzavírá kol 6. hodiny 8 něm. tanků²⁰⁰ plně vyzbrojených. Posádka každého tanku v počtu as 20-25 mužů sedí na tancích. Pohled jejich je zlý, jsou odhodláni ke všemu...Dáváme SS mírný pokyn rukou a polohlasitě vyslovujeme: Weiter fahren!*“²⁰¹ Pěší SS, kteří šli kol tanků, zastavovali u české celnice a sbírali odložený materiál, kterým jsme již dříve odebírali něm. armádě a hromadili ho pro odvoz. Mlčky jsme tomu přihlíželi.“²⁰² Ve své vydané brožuře pak Josef Hruška doplňuje zajímavou informaci, že mezi pěšími SS, kterých mohlo být asi 100, byly i ženské vojačky.²⁰³ Tuto informaci potvrzují i pořízené fotografie.²⁰⁴

Když ozbrojené motorizované jednotky mířily do středu Náchoda, město už bylo připravené. Na ulicích vylidněno. Zásahu kromě Jana Špačka však musíme připsat i kapitánu Josefu Pulpánovi, který Náchod z celnice telefonicky varoval.²⁰⁵ Zajímavé informace přináší svědectví, které získal běloveský kronikář Antonín Samek od očitého svědka. Poslední německé řadové jednotky Wehrmachtu procházející Náchodem, sami varovaly před obrněnou divizí SS. „*SSmani jsou prý opilí a není radno jim věřit. Někteří lidé se proto stáhli výše na stráň do okopů kolem řopíku, někteří odešli na násep trati nebo se poschovávali po okolních*

¹⁹⁷ ŠPAČEK, Jan. *Na slánském kopečku jsem narazil na 21 vojáků SS*. Náš čas, č. 18, 3.5. 1995, s. 4.

¹⁹⁸ SÁDLO, pozn. 196, s. 17.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 18.

²⁰⁰ Čas příjezdu i počet pancéřů se v pramenech liší. Nejpravděpodobnější příjezd je kolem 8. hodiny. Počet pancéřů se pohybuje od 6 do 14, nejbliže pravdě je počet 8-12 pancéřů.

²⁰¹ Jed'te dál.

²⁰² SOKA Náchod, fond Karel Bartoš, Josef Hruška: *Relace z květnových událostí 1945*, inv. č. 7, kart. 1.

²⁰³ HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945.

²⁰⁴ Ženské jednotky SS. Viz příloha č. 3.

²⁰⁵ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

domech. ²⁰⁶ Občané, kteří se shromažďovali podél silnice, tak vděčili za varování samotným Němcům.

Cesta jednotek SS z české celnice k hlavní náchodské ulici, Kamenici, byla poměrně klidná. Co však dokázalo vojáky SS vyprovokovat ke střelbě po domech, byly rudé vlajky SSSR. Většina byla stažená, ale výjimky se našly. Např. když měly obrněné jednotky vjet u hotelu „*Itálie*“ na Kamenici, všimlo si několik vojáku rudého praporu visícího z okna jednoho domu na Plhovské třídě. Ihned se otočili došli na místo, kde si udělali stoličku, aby vylezli výš, zlomili žerď a vlajku si odnesli jako trofej. Teprve pak mohli vjet na Kamenici. Poručík četnictva Alois Kryslička popsal, jak SS jeli po Kamenici. Zmiňuje, že jednotky byly čím dál víc nervóznější a zoufalejší. „*Něm. tanky SS se hnaly kamenicí do náměstí vedle obyčejných povozů vojska a podle chodníků těsně při nás pochodovala SS pěchota vyzbrojena většinou pistolemi, které nesla připravené e střelbě. Také na každém z deseti tanků sedělo kolem třiceti esesmanů s připravenými automatickými pistolemi ke střelbě. Všem těmto mladým lidem hledělo šílené odhodlání a současně zoufalost z očí. Stačil jen nepatrný impuls a byl by jistě střílel celý tento oddíl zoufalců.*“²⁰⁷

2.2.2. Pancéře na náměstí

Když vycházíme z četnického telefonního hlášení, tak jednotky SS dorazily z Kladska na českou celnici v 18.00. Poté jely na Masarykovo náměstí, kde se část z nich otočila a vrátila k české celnici asi přibližně v 19.00.²⁰⁸

Po šesté večerní hodině na Masarykovo náměstí vjíždí motorizovaná jednotka SS. Podle Jana Šimáně v počtu 9 tanků.²⁰⁹ Po nich dojíždí voják na motocyklu, který dává znamení, tanky odbočí vpravo, objedou kostel sv. Vavřince a vracejí se k Bělovsi. Lidé mají pocit, že se jedná o trestnou výpravu. To byla však mylná úvaha. Vojáci na tancích jsou velmi nervózní, hádají se a je jasné, že jsou opilí, několik z nich seskakuje a s automatickými zbraněmi obchází náměstí. Někteří střílí do oken po zbylých rudých vlajkách. Jan Šimáně ve své knize „*Je tady Gestapo*“ jako jediný zmiňuje, že se dokonce dva z esesmanů zastřelili. Poté je slyšet mohutná palba od Bělovsi a 6 tanků se vrací zpět na náměstí. Jedou jako o závod, část Rudé armády je již v Bělovsi, a to je teprve začátek. Jak spěchají často ničí rohy ulic, je takto zničen roh

²⁰⁶ Samek, Antonín. Běloveské události roku 1945 očima svědků. Náchod: Antonín Samek, 2002, s. 30.

²⁰⁷ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 20.

²⁰⁸ SOKA Náchod, fond Karel Bartoš, *Záznamy tel. hlášení*, inv. č. 1, kart. 1.

²⁰⁹ ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946
KÁBELE, Antonín. *Běloveská tragédie*. Jiráskův kraj, č. 1, 14.5. 1945, s. 2.

u Šrůtkova domu a vchod do spořitelny. Na náměstí zahýbají vpravo a vytáčejí se podél kostela a míří Rašínovou ulicí na směr Staré Město. Je takový zmatek, že z vozidel padají torny, kufry, pláště, ale i lidé. Všude se výří prach. „*Kulhající voják spadl, zachytil se koně za ohon a snaží se mu stačit. Na rohu u záložny vojenské vozidlo zatarasilo cestu. Tank je odstrčí a vozidlo s párem koní zůstává v zajetí Náchoda.*“²¹⁰

K doplnění obrazu nám poslouží výpovědi očitých svědků, kteří se schovávali v předních domech na náměstí. Karel Šafář, který bydlel na rohu Strnadovy ulice a náměstí, popisuje jak on a další lidé, co se u něho doma schovávali, stáli příkrčení u záclony a viděli, jak esesmani mířili na všechna okna automatickými zbraněmi. Jeden z nich dokonce po oknech střílel. Zmiňuje také, že na pancéřích byly i ženy a civilisté. Popsal i pohyb tanků: „*K naší malé radosti pancéře u kostela zahýbaly a kolem náměstí začalo to objíždět směrem kolem našeho krámu a kol chodníku k radnici...pancéře stály chvíli pod našimi okny...Konečně asi po dvaceti minutách se první pancéř hnul a za ním odjely pancéře v rámusu a hrčení na Kamenici.*“²¹¹

Porovnáváme-li prameny, musíme si všimnout, že jen Jan Šimáně a Antonín Kábele tvrdí, že již při prvním vjezdu pancéřů na náměstí část z nich okamžitě odjíždí směrem na Českou Skalici. Např. Richard Kašpar nic takového nezaznamenal: „*všechny tanky se počínají řadit na náměstí*“, místo toho si zaznamenal okamžik, který pravděpodobně rozhodl o návratu části jednotek zpět k celnici: „*...když jsem došel až na roh náměstí, jsem shledal, že velitel této kohorty vyjel se svým osobním autem na zvýšený chodník před radnici a vystoupil. V tom k němu přijel nějaký motocyklista a něco mu hlásil*“.²¹² Jiný svědek, Miroslav Pázler, zase vzpomínal, že se všichni Češi nestihli zcela schovat. On byl jeden z nich. Skrytý v jednom ze vchodů v Palackého ulici, byl svědkem, že k němu a k dalším lidem přišli dva esesmani se samopaly, prohlídli je, když zjistili, že nemají žádné zbraně, nechali je a odešli. Byl z nich silně cítit alkohol.²¹³

Karel Šafář také zpozoroval, že po odjetí pancéřů zpět k celnici přijely na náměstí povozy SS tažené koňmi. Dojely na horní část k hotelu Beránek a tam zastavily. Poté, když se část pancéřů vrátilo, následovala panika a zmatek: „*A z ústí Kamenice se vyřítily dva pancéře směrem k Beránku, esesmani něco křičí, a v tom okamžiku nastal takový úprk, práskali do koní, uháněli, utkali, zahazovali vše, co se dalo, úprkem se hnali do Rašínovy a odtamtud*

²¹⁰ Šimáně, Jan. Je tady gestapo. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s.161.

²¹¹ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 21.

²¹² Tamtéž.

²¹³ Tamtéž.

*Komenského...Náměstí i Rašínova ulice po nich vypadala jako po bojišti. Před záložnou zapoměli vůz s pancéřovými pěstmi a se střelivem. Jede důstojník nemohl nastartovat motorku, utíkal s ní do ulice, kde motorku nechal stát, a hnali, uháněli pryč, jen ne do rukou Rusům, jen pryč, jen pryč!*²¹⁴ Na ulicích ležely pušky, bajonety, blůzy, ručníky, konzervy, granáty a jiná vojenská výbava.²¹⁵ Němci jednoduše ztratili hlavu ze strachu před obávaným nepřítelem.²¹⁶

Richard Kašpar také líčí paniku, když někdo na vrativší se pancéře zavolal „Russen“. Vozidla se mezi sebou předháněla tak, že se u Rašínovy ulice srazily. Vojáci dokonce padali z vozů.²¹⁷

Z několika svědectví dnes můžeme odhadovat, zdali se německé jednotky na útok proti Rudé armádě připravovali. Antonín Samek zaznamenal výpověď jednoho ze svědků odzbrojování něm. jednotek u něm. celnice. Za tímto svědkem, přišel před polednem 9.5. německý důstojník a vyzvídal od něj, kde jsou Američané, co hlásí rozhlas v Náchodě atd. Měl si u toho strhávat distinkce a pálit doklady. Říkal, že je z Brna, Bruno Wessely, dokonce ukázal legitimaci. Zbraň odmítl odevzdat.²¹⁸ Bruno Wessely měl českou matku, a z toho důvodu uměl skvěle česky.²¹⁹

Je zajímavé, že byl právě Bruno Wessely tak brzy u něm. celnice. Možné je, že obhlížel terén pro střetnutí se Sověty. Mimo něm. celnice byl viděn na svém bílém oři projíždět se po silnici z Bělovsí do Náchoda. Jedna svědecká výpověď uvádí přítomnost tohoto důstojníka dokonce již tři dny před osudným 9. květnem, není však potvrzená z jiného zdroje. Je však doložené, že se často pohyboval u něm. celnice, u které se měla skrývat i jistá příslušnice zbraní SS s vysílačkou. Právě ta mohla dát zprávu jednotkám SS na náměstí při příjezdu prvních vojáků Rudé armády. Existuje však také verze, kdy měl zprávu podat vysílačkou něm. hostinský z Chudoby, který vybavil Němce kořalkou. Argumentem pro tvrzení, že Němci střet se Sověty plánovali, je i fakt, že celou cestu od něm. celnice do Náchoda sbírali Čechy odebrané zbraně a munici. Byly také posledním vojem, který měl za úkol co nejdéle zdržet nepřítele tak, aby zbytek něm. armády a něm. civilisté mohli bezpečně odjet na západ k Američanům.²²⁰

²¹⁴ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 22.

²¹⁵ Tamtéž.

²¹⁶ Tamtéž.

²¹⁷ Tamtéž.

²¹⁸ SAMEK, Antonín. *Běloveské události roku 1945 očima svědků*. Náchod: Antonín Samek, 2002, s. 24.

²¹⁹ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²²⁰ Tamtéž.

2.2.3. Příjezd 291. gatčinské divize

Jednotky SS mířily zpátky do Bělovsí z prostého důvodu. Objevily se první vojáci Rudé armády. Konkrétně se jednalo o jednotky 291. gatčinské divize. Přijeli okolo sedmé hodiny večerní 9. května.²²¹

„Jásáme, provoláváme: Ať žije Rudá armáda! Ať žije maršál Stalin! Tiskneme si ruce, líbáme se.“ Vzpomíná Rudolf Koucký na setkání s první sovětskou soupravou u něm. celnice. Souprava nebyla v bojové poloze. Jednalo se o nákladní auto americké výroby, Studebaker, za kterým byly připraveny dvě děla. Byla cítit mírová atmosféra. Sověti se na Čechy smáli a objímali se. Byli celí zaprášení, jak vzpomíná Jiří Šulitka: *„Ti měli na tvářích snad milimetrovou vrstvu prachu...Ale takovou radost, jakou jsme tenkrát prožívali, se nedá vyjádřit.“* Na jejich počest byla také na české celnici vyvěšena sovětská vlajka. Učinil tak malý syn očitého svědka Augustina Ducháče. Který také popsal, jak byly sovět. auta plná Čechů, kteří si chtěli užít jízdu se svými osvoboditeli. Důležité je také svědectví Karla Zeleného, neboť popisuje, jak Češi u něm. celnice varovali první sovět. jednotky, že jen několik desítek minut před nimi tu projela ozbrojená divize SS. Velitel soupravy je však uklidňoval: *„Germánci podpísali kapitulaci. Maršál Stalin zakázal pucat.“* První souprava se tedy na chvíli zastavila u něm. celnice, vzápětí však pokračovala, i s početnou „českou posádkou“ k čes. celnici.²²²

Druhá sovětská souprava přijela na něm. celnici, když první dojela na českou. Znovu se jednalo o nákladní Studebaker s dvěma děly. Posádka vesele hrála na harmoniku a večerela chléb se salámem. Znovu vládla veselá atmosféra a Češi radostně vítali Sověty. Několik z nich znovu vyskočilo na vůz a jelo s nimi dále do Bělovsí. Za druhou soupravou pak jel v závěsu muniční vůz, který na něm. celnici nezastavoval a uháněl k české, neboť se od Náchoda vrátily tři pancéře SS. Další sovětský vůz se dvěma děly stál u písku za něm. celnicí.²²³

Augustin Ducháč zaznamenal náhlou změnu poklidné mírové atmosféry, kdy byly všichni šokováni příjezdem jednotek SS zpět k celnici. *„...Tu již přijelo první ruské auto k německé celnici. Vzadu má zavěšena dvě děla. Jásot a křik na uvítání rudoarmějců. Auto již dojíždí k nám a na něm, kde se dalo, sedí a stojí naši lidé. Stojím před budovou, vdávám čest a*

²²¹ SAMEK, Antonín. *Běloveské události roku 1945 očima svědků*. Náchod: Antonín Samek, 2002.

²²² SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 26-27.

²²³ HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945.

sleduji jízdu auta. V zápětí se mi zatajil dech v prsou. Od zastávky přijíždí několik německých tanků, které se vracejí z Náchoda.“²²⁴

Je důležité si uvědomit, že se všechna vozidla objevila na silnici u celnice téměř naráz. Jakmile dojela první sověť. souprava k celnici, u běloveské vlakové zastávky už projížděly dva pancéře. Mělo se tak stát v 19.06 hod. Esesmani hodili do stanice granáty a celou ji zdemolovali, naštěstí duchapřítomný strážník se svou rodinou dokázal včas ze stanice utéct. Pancéře pak jely dál směrem k české celnici, byly tři ve vzdálenosti jen několik metrů od sebe. Když byly u Pecákova domu č. 100 (dnes již zbořený dům), míjeli se s první sovětskou soupravou na, které seděl i Rudolf Koucký: *„Odjíždíme k Náchodu. ... již se setkáváme s pancéři SS v počtu tří. Jedou těsně vedle nás, s namířenými zbraněmi proti nám. Ruský lajt. mává na ně rukou, aby nestříleli...A již se ocitáme v palbě něm. kulometů. Lajt. dává rozkaz k rychlejší jízdě. Dostihujeme Hejdovky.*“ Podle Antonína Zajíčka, který se také vezl na první soupravě, se setkali se samohybným něm. dělem asi v polovině cesty mezi železničním přejezdem a celnicí. Velmi zajímavým faktem je, že když sovětská první souprava projížděla kolem tří německých, nikdo nestřílel. Jen na sebe navzájem hrozili a Sověti řvali *„Kapitulacia“*. Teprve když kolem sebe projely, spustila se střelba. Němci začali ostřelovat jak čes. celnici, tak sovětský vůz s děly. Je možné ze Němce zmátl vzhled vozidla, Studebacker, který byl dovezen ze Spojených států, a velké množství českých občanů na něm jedoucích. I tak je situace zvláštní, neboť se jednotky viděly na dlouhou vzdálenost. Sověti měli od důstojníka zákaz střílet, dodržovali podepsaný mír. Postup Němců byl však přinejmenším podivný.²²⁵

Když se Sověti úspěšně vyhnuly něm. pancérům, zrychlili a zaujali vojenské postavení u hostince Hejdovka, na křižovatce silnic do Kladska a Hronova. Vůz nechali schovaný za starou celnici a děla rozestavěli tak, aby jedno mířilo směrem k čes. celnici a druhé směrem k Náchodu, protože na křižovatce na Babí, které se říkalo *„U Dědků“*, stál čtvrtý něm. pancěr. Ihned po rozestavení začali po Němcích střílet. Všechny rozkazy udílel kapitán Vitalij Olejnikov. Tato první sověť. souprava měla hlavní zásluhu na poražení něm. jednotek. Velkou měrou jim také pomohlo několik českých dobrovolníků jako např. Jaroslav Šorm, Rudolf Koucký, Matička či Sedláček.²²⁶

²²⁴ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 27.

²²⁵ Tamtéž, s. 28-29.

²²⁶ Tamtéž.

Druhá sovětská dělostřelecká souprava právě dojela k čes. celnici, když už něm. pancéři byly v blízkosti celnice a pálily po nich. Vyděšení lidé u celnice se rozprchli, někteří do polí a k železničnímu náspu a jiní, jako většina sovětských vojáků s několika českými, do sklepa celnice.²²⁷

2.2.4. Boje mezi celnicemi

K největšímu střetu mezi Sověty a Čechy na jedné straně a jednotkami něm. SS došlo v prostoru mezi starou a novou celnicí v Bělovsi. Pro lepší orientaci v tomto do jisté míry nepřehledném střetu byla vypracována schématická mapa, která zobrazuje hlavní místa a jednotky účastníci se konfliktu.²²⁸

Německé Hetzery²²⁹ po minutě první sovět. soupravy začali již z dálky pálit po nové celnici (dále jen celnici). První dva dojely blízko k celnici, třetí dojel k železničnímu přejezdu. Palba urazila roh budovy a trefila spíž v Horákově bytě. Jiné střely zasáhly sklepní okna. Dalším cílem bylo muniční auto, které přijelo v závěsu za druhou sovětskou soupravou, jejíž posádka se rozutekla po polích a část se schovala ve sklepě celnice. Dvě děla druhé soupravy se tak nedala použít, nikdo se k nim nemohl dostat. Muniční auto téměř ihned vybuchlo. Zemřeli v něm dva Sověti. Dům celnice byl konstantně napadán. Němci dovnitř házeli granáty a stříleli do oken. Velitel sovětských jednotek na celnici, podle výpovědí svědků, nechtěl povolit opětování palby s tím, že respektuje podepsaný mír. Vojáci a civilisté roztroušení po polích byli také pod palbou kulometů. Tak zemřel například Václav Čejp, člen Sokola, který byl střelen nejdříve do prsou (asi v 19.10) a později ještě do nohy. Šestkrát byl střelen také Hugo Hronovský. Několik Sovětů na louce již leželo mrtvých.²³⁰

Do přestřelky s Němci se pustily ze dvou stran dvě sovětské soupravy. Od Hejdovky, jak již bylo uvedeno, ale také od písničku za něm. celnicí. Právě u písničku stála třetí dělostřelecká souprava, které velel kapitán Radivodský. Samohybná děla SS tuto podpůrnou soupravu několikrát zasáhla, nejdříve vlečný vůz a poté i jedno ze zapřažených děl. Druhé se sice podařilo zachránit a odtáhnout do palebné pozice, nijak zvlášť do bojů však nezasáhlo a samo bylo poté také zasaženo. Podle Josefa Hrušky k hranicím pálilo především druhé dělo, to pravděpodobně

²²⁷ JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOkA Náchod, 2000, s. 165-191.

²²⁸ Viz příloha č. 7.

²²⁹ „Štváč“ byl druh něm. pancéřů, které bojovaly v Bělovsi. Cely název: Stíhač tanků Jagdpanzer 38 Hetzer. Vyráběly si v Praze i v plzeňské Škodě.

²³⁰ SAMEK, Antonín. *Běloveské události roku 1945 očima svědků*. Náchod: Antonín Samek, 2002.

zničilo třetí sovětskou dělostřeleckou soupravu. Od té doby ostřelovali esesmany od něm. celnice pouze pěchotní zbraně.²³¹

Nejdůležitější úloha tohoto střetu měla jednoznačně první sovětská souprava. Dosáhla největších úspěchů a donutila zbylé esesmany k útěku. Jistým problémem však může být množství nesrovnalostí a rozdílných výpovědí. Ať už se jedná o články v periodikách od očitých svědků nebo přímých účastníků bojů či o brožuru Josefa Hrušky, sebrané výpovědi Antonína Samka atd. Často se liší informace o zničených něm. pancéřích a úspěšných zásazích sovět. děl. Podle mého názoru nejvěrohodněji tuto problematiku zpracoval ve své studii Miroslav Šáda, který je, jako vojenský historik, schopný porovnat vizuální prameny (fotografie, video) s dostupnými výpověďmi, a porovnat tak jejich přesnost.

Pomineme-li článek M. Řezníčka z *Kontaktu* roku 1985, který zmiňuje „5 tanků“ v bojích u celnice, shodují se prameny s fotkami, na kterých jsou 4 různé pancěře, které se vrátily z náchodského náměstí. 4. pancéř nedojel jako ostatní 3 na silnici vedoucí k celnici. Zůstal stát na křižovatce „U Dědků“. Kvůli němu bylo patrně jedno z děl, tažené 1. sovět. soupravou, umístěno vedle staré celnice na silnici vedoucí do Hronova a otočeno hlavní směrem k Náchodu. Právě zmíněný Miroslav Šáda popisuje silné poškození tohoto pancéře jako způsobené zevnitř, ale také zvenčí. Má přerušené pásy a silně poškozenou pravou stranu i zád' korby. Navíc na fotografiích pořízených druhý den po střetu, stále stojí směrem k celnici. Šáda odhaduje, že zničená korba vypovídá o možné explozi způsobené patrně osádkou. Dále se zamýšlí nad tím, proč by Němci ničili Hetzer, když s ním mohli odjet k Náchodu a dále. Je tedy vysoce pravděpodobné, že dělostřelecká palba Sovětů znemožnila pohyb pancéře natolik, že ho Němci museli opustit.²³²

Hetzer, který přijel jako 3., zastavil za železničním přejezdem (u zastávky) a střílel směrem k Hejdovce. Tady není pochyb, že byl zasažen dělem sovětské soupravy. Na předním i zadním pancíři měl otvory, které pravděpodobně vznikly zásahy protitankových střel, po zásahu muselo podle poškození dojít k výbuchu.²³³ Prameny zásah tohoto děla často popisují, liší se však v počtu střel, které dělo muselo vystřelit, aby „tank“ zničilo. Podle Ing. Oto Šidláka, který střet pozoroval z dálky dalekohledem, se vše událo takto: „*V mžiku byla zaujata palebná sestava a netrvalo snad 15 vteřin, kdy vyšla první rána. Viděl jsem, že tato rána byla asi 10 m*

²³¹ HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945.

²³² ŠÁDA, Miroslav. *K dokumentaci Květnového povstání na Náchodsku a osvobození Náchodska Sovětskou armádou*. In: *Náchodsko od minulosti k dnešku 1*. Náchod: Muzeum Náchod, 1985, s. 15-49.

²³³ Tamtéž.

krátká, v příštím okamžiku však vyšla druhá, která zaznamenala plný zásah do ustupujícího tanku, který v pravém slova smyslu explodoval...“²³⁴ Zdeněk Mach, který stál inkriminovanou dobu u něm. celnice popisuje celkem 3 střely. První šla mimo, druhá také, ale daleko blíže, třetí však již zasáhla a zničila cíl.²³⁵ Rudolf Koucký, který pomáhal sovětské soupravě obsluhovat dělo se také zmiňuje o třech střelách: „*Seržant nabíjí, pálí na pancéř, míjí se, pálí podruhé, míjí se, pálí třetí. Hoří prvý tank, jest zásah. Dělo pálí dál. Němci nám silně odstřelují dělo kulometry. Munice se těžko dopravuje přes silnici, která je silně odstřelována...*“²³⁶

Nejvíce poškozený byl nalezen Hetzer, který přijel k celnici jako druhý. Kanon byl zničen, korba až na čelní pancíř také. Takový rozsah škody podle Šády naznačuje, že ho poškodila vlastní osádka. Není však vyloučené, že Hetzer dostal zásah i od sovět. děl.²³⁷

Poslední nezmíněná „samohybka“, jak se těmto pancěrům také říkalo, přijela do blízkosti celnice jako první. Od ostatních se dala jasně rozeznat díky maskovacímu chvojí. Podle zápisu Josefa Hrušky se tento „tank“ otočil, polem se vyhnul již zničenému pancěři a u domu Pecákových (č. 100) zaujal postavení proti Sovětům u Hejdovky. Měl být také zasažen a zničen sovět. dělem.²³⁸ Fotografie však Hruškovo tvrzení popírají. Tento Hetzer nemá zničené pásy a ani stopy po zásazích dělostřeleckých granátů. Když budeme vycházet z článku Antonína Kábele z prvního čísla Jiráskova kraje, může se jednat o Němci opuštěný, neporušený „tank“.²³⁹ To však neznamená, že osádka unikla bez újmy. Jedna z dochovaných fotek zachycuje esesmana, který se snažil ze stroje vylézt. Byl střelen přímo do hlavy.²⁴⁰

Shrneme-li si osud všech 4 pancěrů, jež se vrátily do Bělovsí, vyjde nám, že vozidlo u železniční zastávky bylo zničeno první sovětskou soupravou. Další, které zůstalo nejbliže celnici, bylo zcela zničeno, a to nejspíše rukou své osádky. Hetzer u křižovatky na Babí byl pravděpodobně zasažen dělem tak, že nebyl schopný jízdy, a tak ho posádka před útekem zničila. První pancéř byl svou osádkou opuštěn u Pecákovy domu mezi tratí a kompletně zničeným pancěrem. Jeden esesman však utéci nestihl a byl zastřelen přímo na korbě. Miroslav

²³⁴ ŠIDLÁK, Otakar. *Boj v Bělovsí*. Nový čas, č. 28, 8. 4. 1975, s. 3; č. 29, 11. 4. 1975, s. 3.

²³⁵ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²³⁶ Tamtéž, s. 43.

²³⁷ ŠÁDA, Miroslav. *K dokumentaci Květnového povstání na Náchodsku a osvobození Náchodska Sovětskou armádou*. In: *Náchodsko od minulosti k dnešku 1*. Náchod: Muzeum Náchod, 1985, s. 15-49.

²³⁸ HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945.

²³⁹ KÁBELE, Antonín. *Běloveská tragédie*. Jiráskův kraj, č. 1, 14.5. 1945, s. 2.

²⁴⁰ Viz příloha.

Šáda ve své práci vyvozuje, že článek Antonína Kábele je, co se přesnosti týče, nejvěrohodnější, ze všech dostupných pramenů.²⁴¹

2.2.5. Poprava na celnici

Po příjezdu jednotek SS k české celnici nastalo hotové peklo. Již jsme si popsali, že 2. sovětská souprava se rozutekla a s ní i Češi, kteří na voze jeli. Někdo utekl do polí, tam moc šancí na přežití neměl. Někdo zkusil štěstí v budově celnice jako Jiří Štěpánek: „*Já seskočil z děla také a přískokem jsem se dostal do celnice. Z chodby zahlédl jsem, že br. Půlpán asi vysvětluje rudoarmějcům, že zbraně na celnici nejsou. Běžím chodbou dále, asi tři Rusové byli přede mnou, zadními dveřmi do dvora celnice běželi další dva Rusové, ale oba na dvoře padli. Střely z tanků pleskaly o vybetonovaný dvorek. Podívám se za sebe, co asi budou dělat Rusové, jichž bylo asi osm. Šli do sklepa...Pod okénkem v koutě, byla to prádelna, stálo asi dvacet lidí.*“²⁴²

Výpovědi přímých českých účastníků se liší, pokud jde o chování Sovětů. Mojmír Vlček tvrdí, že byli přemlouváni, aby se Němcům postavili. Ti však odmítali, že je kapitulace, a že na našem území jako spojenci nemohou střílet. Podle Vlčka se chtěli schovat v celnici a doufat, že si esesmani opuštěné soupravy nevšimnou. Oproti tomu Stanislav Šraitr mladší trvá na tom, že situace byla velmi chaotická a dramatická. Po zásahu muničního vozu měli všichni z hořícího auta vyskákat a jen málokdo v té rychlosti stihnul popadnout zbraň, a když tak jen s náboji v zásobníku. Když se Stanislav Šraitr dostali s otcem do celnice, viděli, jak velitel po budově rozmístil ty, co měli zbraně. Poté se měl rozpoutat lítý, ale krátký boj. Německo neustále pálilo do domu i z Hetzerů. Podobné výjevy popisuje i Augustin Ducháč: „*Střely vnikají oknem do sklepa, celý dům se otřásá pod nárazy střel, všude plno prachu, stěží se dýchá. Dcerka mě prosí, abych ji zabil, že nechce, aby ji Němci zabili.*“²⁴³

V prostoru celnice probíhal tuhý boj. Zahynul i legionář Vilém Plachý. Václav Šádlo ve své publikaci popisuje v minulosti velmi diskutovanou otázku, zda sovětští vojáci ve sklepech měli zbraně, a jestli se bránili. Jan Pokora se divil proč, Sověti jen čekají, až si pro ně Němci přijdou. „*Velitel Sovětů dal okamžitě rozkaz nestřílet a odebral se s velkou částí svých vojáků i obyvateli celnice do sklepa, neboť doufal, že se Němci po několika ranách opět vrátí*“ zmiňuje

²⁴¹ ŠÁDA, Miroslav. *K dokumentaci Květnového povstání na Náchodsku a osvobození Náchodska Sovětskou armádou*. In: Náchodsko od minulosti k dnešku 1. Náchod: Muzeum Náchod, 1985, s. 15-49.

²⁴² ŠÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, s. 30-31.

²⁴³ Tamtéž.

Antonín Kábele.²⁴⁴ Již citovaný Šraitr, ale i jiní svědci zase tvrdí, že zbraně Sověti měli, a dokonce se s nimi i bránili. Měli však mít málo nábojů. Budovu však několik z nich bránit mělo. Tento rozpor vznikl patrně tak, že ti ze svědků, kteří byli ve sklepě, viděli Sověty, kteří zbraně neměli a ti, co měli nějakou zprávu o Sovětech nahoře, věděly, že zbraně mají, i když s nedostatkem munice.²⁴⁵

Ti, co se nestihli dostat do celnice, měli různé osudy. Např. Josef Brouček s Josefem Buryškou se schovali za betonovou zídku u celnice a vše přežili bez úhony. Hůř povětšinou skončili ti, co šli do luk. Kromě již zmíněných padlých zemřel i Karel Hetflejš. Podle Antonína Zajíčka měli Němci někde před železniční zastávkou dokonce postavený kulomet, kterým stříleli k celnici.²⁴⁶

Nejhorší okamžik přišel, když zbraně utichly. Všichni Sověti, kteří do teď byli mimo sklep se vrátili, bez nábojů pro další rozkazy. Jejich velitel, kapitán Sergej Trofimovič Pilov, ale žádné rozkazy nedával, jen si sundal důstojnickou brašnu, kterou ukryl, bál se nejhoršího. Za chvíli Němci do budovy hodili několik granátů, které několik z nás jen lehce zranily a vytvořily dusivý dým. Němci správně pochopili, že obráncům došla munice, a tak vytrhli do budovy a donutili vylézt nejdříve Stanislava Šraitra s otcem, které hnali přes silnici k náspu. Zezadu po nich stříleli. Šraitr starší to nezvládl, jeho syn si i přes četná zranění zachránil život, když zalehl do okrajové brázdy pole.²⁴⁷

Teď se ale esesmani vrátili do celnice pro sovětské vojáky. Jiří Štěpánek, který byl ve sklepě s rudoarmějci na sobě měl uniformu, se nemohl rozhodnout, jestli má vyjít ven nebo ne. Sověti zatím začali v půl minutových intervalech vycházet ven. Ruce měli vzhůru. Vždy, když vyšli po schodech na chodbu, byla slyšet střelba. Jiří Štěpánek objevil pod schody sklípek pro uhlí, do kterého se schoval. Na schodech ze sklepa, na chodbě i v odbavovací hale celnice byli povražděni všichni Sověti i s velitelem. Nezáleželo, že měli ruce nahoře, a ti co byli na schodech, byli stříleni do týlu od jednoho z esesmanů. Stejný osud potkal českého štábního kapitána Půlpána, který celý den nabádal Čechy k umírněnosti.²⁴⁸

²⁴⁴ KÁBELE, Antonín. *Běloveská tragédie*. Jiráskův kraj, č. 1, 14.5. 1945, s. 2

²⁴⁵ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁴⁶ Tamtéž.

²⁴⁷ RM Náchod, Dokumentace současnosti 1945, Šraitr, Stanislav: *Přímé svědectví o posledních chvílích života sovětských vojáků v krátkém a nerovném boji o českou celnici v Bělovsi u Náchoda 9.5. 1945*, s. 2.

²⁴⁸ SÁDLO, pozn. 245.

Následuje chvíle nejistoty. Němci se potřebovali poradit, co mají udělat s civilisty, kteří byli do teď schovaní v prádelně. Za chvíli všem rozkazují jít ven. Nikomu se nechce, a tak jako první vychází Alfréd Ducháč, rozloučil se s rodinou a vyšel. V zadním vchodu do celnice stál esesman s namířenou zbraní. Když mu Ducháč řekl, ať nestřelí, že jsou dole ženy a děti, zařval na něj, aby šel ihned ven. Venku stojí dva tanky s namířenými kulometry přímo proti vchodu a před nimi stojí rozzuření něm. vojáci. Zanedlouho jsou venku celé rodiny. Musejí být opřeni o zeď s čelem proti kulometům a třem vojákům s automaty. Ducháčova dcera umí trochu německy. Říká, že nic neudělala. Na to jí je odpovězeno, že jsou všichni vinni.²⁴⁹ Rodina Josefa Horáka také vychází ven. Malou dceru musí Josef Horák přenášet přes mrtvolky na chodbě a schodišti. Všude je spousta krve a malá Milena nechce „dupat po ručičkách a nožičkách“. Esesmani se ptají, jestli je ještě někdo uvnitř. Na to jim odpověděli, že neví. Všichni očekávají to nejhorší. Kdyby uvnitř někoho našli, asi by s nimi byl konec. V tom se objevuje zakrvácený esesman s vyraženými zuby. Rodiny se staví tak, aby byli vždy jednotlivý členové za sebou, mohli by tak při ráně zemřít společně. Situace se však mění, civilisté jsou nahnáni znovu do celnice s pohružkou smrti, pokud někdo po Němcům vystřelí.²⁵⁰ Podle svědectví Mojmíra Vlčka se událostí na celnici zúčastnil i dobře známý Bruno Wessely, pravděpodobně však nebyl jediným důstojníkem, který udílel rozkazy. I Jan Pokora potvrdil, že byl při exekuci přítomen ještě druhý menší důstojník. Dále uvádí že to on vyjednal s esesmany, aby nestříleli, že jsou ve sklepě ženy a děti. Když však vyšli všichni ven, měl Bruno Wessely řívat: „*Postřílet ty české psy.*“²⁵¹ Údajně mu na to Pokora odpověděl, že má být zastřelen jen za to, že koná svou povinnost. To podle Pokorovy zabralo. Do toho už ale znovu vstoupily boje, kdy jeden Rus z auta pálil po obrněncích. Zraněný Němec z celnice byl odveden do domu u Pecáků. Tam Němci nosili své raněné. Jak čas plynul, Němci byli čím nervóznější, věděli, že rudé posily přijedou každou chvíli. Vyrabovali ještě celnici, byty zdemolovali a utekli. Část posádky severně od silnice Náchod-Hronova, ale většina směrem k Montaci.²⁵²

²⁴⁹ RM Náchod, fond Josef Mánek, Ducháč Augustin: Stručné vyličení činnosti v době okupace a v revolučních dnech u celního úřadu v Bělovsi u Náchoda. 14.2. 1947, s. 2.

²⁵⁰ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁵¹ Samek, Antonín. *Běloveské události roku 1945 očima svědků*. Náchod: Antonín Samek, 2002, s. 11.

²⁵² JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOkA Náchod, 2000, s. 165-191.

2.2.6. Útěk esesmanů

Poté, co zbylé něm. jednotky opustily okolí běloveské celnice a rozprchly se na obě strany do blízkých lesů, začalo jejich nahánění. Česká posádka v pivovaru²⁵³ vytvořila 3 bojové skupiny. Každá z nich byla poslána jiným směrem k místu bojů v Bělovsi. První skupina táhla přes kopec Kašparák, Babí a měla vpadnout do levého boku esesmanů. Do pravého boku měla vpadnout skupina jdoucí přes Montaci a poslední skupina se vydala přímo Bělovsi. Všechny skupiny však postupovaly velmi pomalu, byla už tma a nevěděly, kde se nachází nepřítel a kde spojenec.²⁵⁴

Němci se většinou nechávali zajmout bez odporu, ale byli i tací, kteří se vzdát odmítli, několik jich také padlo. Např. smíšená jednotka kapitána Šilhánka obsadila v Bělovsi prostor východně od železniční tratě, kde narazila na několik esesmanů, které zastřelila. V Šilhánkově mužstvu působil i Alois Kryslíčka, který uvádí, že jednotky používaly heslo „Puška – Praha“, aby tak zabránili střelbě do vlastních. Také zmiňuje, že toho dne, kapitán Šilhánek dostal mrtvici a zemřel. K 22. hodině navíc uvedl, že se jeho skupina přiblížila ke silnici, kde ještě hořeli pancéře a vybuchovaly náboje. Ve stejném okamžiku slyší povel, aby nestřílel, že právě přijely sovětské posily.²⁵⁵

Podle návrhu na vyznamenání Josefa Nývltla Čs. válečným křížem víme o jednom další střetu s utíkajícími esesmany. „*Dne 9.5. 1945 večer přepadl v Bělovsi u bunkru za mlýnem s Janem Sedláčkem 7 esesmanů. Sám ozbrojen pouze puškou a společně se Sedláčkem je odzbrojil a zajal. Při pokusu této skupiny o útěk u náchodského pivovaru je se Sedláčkem postřílel.*“²⁵⁶

Již kolem 22. hodiny žádal sovětský poručík, který na hranice právě dojel, velitele Kryslíčku o stažení Čechů z bojiště, aby mohli sovětští vojáci začít pročešávat terén. Žádal naopak o pomoc při vyhledávání raněných a poskytnutí služeb čes. lékařů. Kryslíčka se poté sešel i s plukovníkem Korolenkem, který měl postaven vojenský štáb v polích u Slaného.²⁵⁷ Z telefonních hlášení uložených v okresním archivu můžeme vyčíst další pokračování

²⁵³ V pivovaru byla početná posádka tvořená z několika četníků, vojáků a mnoha dobrovolníků. Je tedy velká škoda, že do bojů v Bělovsi zasáhli až v samotném závěru.

²⁵⁴ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁵⁵ Tamtéž.

²⁵⁶ SOkA Náchod, fond Karel Bartoš, *Návrhy na vyznamenání vypracované poručíkem Karlem Bartošem a schválené podplukovníkem Josefem Štajsem*, 15.6. 1945.

²⁵⁷ JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: *Stopami dějin Náchodska 6*. Náchod: SOkA Náchod, 2000, s. 165-191.

střetu: „Od jezu za Velkými lázněmi...5 mrtvých, 1 zajatý, 1 raněný – Smrček, do nohy, 1 Rus levá ruka, 6 uteklo k Březové, mrtvoly leží na cestě pod okresním lomem. To bylo ve 22.40. Ve 23. 05: „*Vyhliídka – Škoda hlásí 5 zajatců Němců u Máslů pod vyhlídkou – odzbrojeni...*“²⁵⁸

Celou noc probíhalo čištění lesů od příslušníků SS. Kromě Rusů se toho měli zúčastnit běloveští občané, posádka pivovaru nebo účastníci bojů u celnice. Když se Němci bránili byli zastřeleni, jinak byli zajati a odvedeni. Některé z nich si Sověti odvedli do Kladska a zbylí byli přemístěny do náchodského pivovaru.²⁵⁹ Podle Josefa Hrušky jich bylo přesně 67.²⁶⁰ Zatčen byl i jejich velitel Bruno Wessely, který byl zajat ve sklepě hostince U Kylarů, kam sám kolem 10. hodiny přijel na svém bílém koni, obhajoval se česky a představil se jako „Veselý“.²⁶¹

Okolí Náchodska se z bezpečnostní důvodů kontrolovalo a procházelo ještě několik následujících dní.²⁶²

2.3. Pivovar

Náchodský pivovar se nachází na okraji města za řekou Metují mimo hlavní komunikace. Neleží na strategicky důležitém místě, a proto byl ideálním místem, kde se mohli v hojných počtech začít tajně scházet revoluční nadšenci. 5. května zde vznikla z dobrovolníků česká posádka. Potenciál této skupinu byl velký, avšak její počínání v těžkých květnových dnech bylo spíše nešťastné. Její velitel podplukovník Josef Šlajs měl k dispozici hodně zapálených dobrovolníků i zbraní, které byly zabavovány procházejícím příslušníkům Wehrmachtu i něm. místní posádce po její kapitulaci. Závažným pochybením např. bylo, že zbraně dostávali i nezletilí, některým nemělo být více než patnáct let. Zbraně nikdy před tím v rukou nedrželi.²⁶³

Jeden ze svědků, kterého Václav Sádlo ve své publikaci zmiňuje, vyprávěl, jak bez žádných problémů vešel do pivovarského dvora, kde byla shromažďována munice, a vzal si kulomet s kulometnými nábojovými pásy. Když si volně odcházel, nikdo ho nekontroloval, jen jeden bývalý československý voják ho upozornil, že tyto náboje k tomuto typu kulometu nepatří. A takových případů nebylo málo. Navíc v pivovaru chyběla kázeň, bylo tam hodně

²⁵⁸ SOkA Náchod, fond Karel Bartoš, *Záznamy telefonických hlášení*, inv. č. 1, kart 1.

²⁵⁹ JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOkA Náchod, 2000, s. 165-191.

²⁶⁰ HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945, s. 26.

²⁶¹ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006, 57–58.

²⁶² HRUŠKA, pozn. 263.

²⁶³ SÁDLO, pozn. 263.

přihlízejících. Někteří z nich si zkoušelo ukořistěné pušky, se kterými vůbec neuměli zacházet a mohli klidně někoho zabít.²⁶⁴

Václav Sádlo také zdůrazňuje, že i když dle dochovaných pramenů posádka měla své vnitřní členění, vypadá to, že to bylo jen formální členění, které mělo být dodržováno až po 9. květnu. Posádka také selhala v době, když odešla posádka německá.²⁶⁵ Bylo potřeba zajistit bezpečí místním obyvatelům, obsadit důležitá strategická místa ve městě, popřípadě regulovat a kontrolovat proudy procházejících vojáků a civilistů z Kladska. K běloveské silnici vyrazily tři místní skupiny, jak jsme již popsali, se značným zpožděním. Přispěly alespoň k zneškodnění posledních něm. jednotek, které se schovávaly po okolí. Černou kaňkou nad působením zdejší posádky však zůstanou, patrně již navždy, události 10. května, kdy nikdo nezabránil krvavé revoluční „spravedlnosti“.

2.3.1. Pivovarská odplata

„*Oko za oko, zub za zub.*“ Podle tohoto prastarého rčení konali někteří náhodští občané, a podle všeho také několik sovětských vojáků, když se den po běloveské exekuci, 10. května ráno mstili na zatčených příslušnících SS. Je nutno podotknout, že akty tak bezprecedentního násilí, které se tehdy v pivovaru udály, se nedějí bez příčiny. Před 9. květnem Náchodem prošlo nepočítaně něm. vojáků a mezi nimi i jednotky SS, kterým se, když neprovokovali, nestalo naprosto nic. Dokonce jim byly ponechávány jejich zbraně. Potom, co esesmani 9. května v Bělovsi rozpoutali, však některých Čechům přetekl pohár trpělivosti a jejich lidskost se na chvíli musela odmlčet.

Úkolem této části práce není zamýšlet se nad oprávněností spáchaných činů nebo je dokonce hodnotit, ale spíše uvést daný problém a poskytnout i to málo dostupných informací, které se dají k tématu získat. Jedná se totiž o „nejbolestnější“ náhodské téma, o kterém moc starších lidí mluvit nechce. Lidé, co se na pivovarské odplatě podíleli, se tím pochopitelně nikde chlubit nechtěli. Dva nejdůležitější fondy pramenů ke květnovým událostem, fond Josef Mánek a fond Karel Bratoš, neobsahují ani zmínku o mučení a popravě esesmanů. Přitom víme z dochovaných fotografií, že byla totožnost popravených Němců zjišťována, doklady sbírány. Je známo, že jeden náhodský lékař oběti ohledával. Dokumentace se k tomu však nenašla.

²⁶⁴ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁶⁵ Tamtéž.

Můžeme tedy vycházet pouze z výpovědí svědků, které získal regionální historik Václav Sádlo, a dalších výpovědí, které byly otisknuty v periodikách, těch je ale také velmi málo.²⁶⁶

První zajatci SS byli přemístěni do pivovaru 9. května po 22. hodině. Ošetřující sestra, Marie Syková, napsala své známé dopis, ze kterého můžeme čerpat kusé informace. Těm příslušníkům SS, kteří byli zraněni, se dostalo lékařské péče na místní ošetrovně. Popisuje, že se setkala s průstřely břicha, hrudníku, nohy, zranění na hlavě atd. Po ošetření byli všichni posíláni do věznice v pivovaru: „...*kde si to pak řádně užili.*“ Dále pomáhala právě na obvazišti v pivovaru. Kde si všimá také ruského podílu: „*Pochytaní SS byli na příkaz Rusů nejprve popravováni v pivovaru a pak odvázeni na zámek. Později byli odstřelováni ihned na místě.*“²⁶⁷

Mučení a popravování esesmanů začalo patrně ráno 10. května. Můžeme to určit podle stanoviska předsedy Národního výboru v Náchodě, Ing. Karla Strouhy, který s děním v pivovaru nesouhlasil, jak je vidět na záznamech vojenského úseku JOSEF: „*8.05 MNV – Ing. Strouha podle zaslaného mu dopisu a podle vlastního názoru žádá, aby bylo zastaveno trestání SS-manů, abychom si nevychovávali nove SS.*“ A nebyl sám, kdo nesouhlasil. Např. Alois Tašner přednesl před radnicí svůj proslov bezprostředně po událostech v pivovaru: „*Po věrejších strastiplných událostech se mi bude špatně mluvit...*“ Excesy měl podle Václava Sádla odsoudit i kaplan děkanského kostela sv. Vavřince, Jaroslav Šimek. Mluvil o „*násilí a týrání v náchodském pivovaru*“ a žádal „*spravedlnost bez krutosti*“.²⁶⁸ I v beletristickém čtením se můžeme o násilí v pivovaru dočíst. Ve Zbabělcích Josefa Škvoreckého se píše: „*Člověče, co tomu říkáš? Tomuhle? No. Co, řekl jsem, co se dá říkat. Prostě – Goya. Tohle, Danny – to je Goya proti tomu hovno. To je. Nechtělo se mi o tom mluvit.*“²⁶⁹

Očitý svědek, který přišel do pivovaru ráno mezi 8. a 9. hodinou, protože s kamarádem slyšel, že se rozdávají zabavení koně. Na dvoře viděl asi 15 až 20 esesmanů. Všichni měli ruce vzhůru. Po rampě měl přecházet nějaký nadřízený, který tloukl pažbou pušky do rukou těch, jenž už nemohli ruce udržet. Poté je měli odvést do konírny, odkud svědek slyšel řinčení řetězů a výkřiky mučených. Jakmile se vrátili, museli jít zpátky k rampě a místo nich šli další. Nakonec měli zajatce postřílet u hnojiště či kompostu. Mrtvá těla nakládali na valník a odváželi za zámek.

²⁶⁶ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁶⁷ SYKOVÁ, Marie. *Úryvek z dopisu – vzpomínky na konec 2. světové války v Náchodě. Náš čas, č. 18, 3. 5. 1995, s. 4.*

²⁶⁸ SÁDLO, pozn. 266, s. 60-61.

²⁶⁹ ŠKVORECKÝ, Josef. *Zbabělci*. Praha: Naše vojsko, 1968, s. 302.

Jiný svědek popsal, jak to v pivovaru vypadalo kolem 9. hodiny. Většina zbraní byla naházena ve dvou výklencích, neustále je někdo přinášel a zase donášel. Když svědek přišel mělo být na nádvoří zhruba 200 lidí. Přihlíželi mučení a popravám. Ve vzduchu byl údajně cítit nasládlý pach lidské krve. Esesmani byli do poloviny těla svlečení a přivázání ke kůlům. Jednomu z nich se podařilo osvobodit, seběhl uličkou dolů ze dvora dostal se k plotu, ale dál již ne protože se za ním rozběhlo asi 20 lidí.²⁷⁰

Jedna svědkyně se do pivovaru v inkriminovaný den dostala díky označení Svazu mládeže, které měla na šatech. Nesla od svazu vzkaz. Po levé straně dvora viděla stavení s hromadou zbraní a z budovy naproti slyšela strašný křik. Vyběhlo odtamtud několik svlečených vojáků SS a za nimi běželi dva muži s biči. Svědkyně je dokonce poznala. Mělo se jednat o tátu se synem. Kteří si podle její výpovědi potřebovali zlepšit reputaci, protože za Protektorátu měli podvádět s potravinovými lístky. Svědkyně dohnali k pumpě, kde se museli umýt od krve, aby mohli jít k výslechu. U ledárny mělo být popraviště. V době, kdy tam procházela, se nepopravovalo, viděla jen na zemi poházené legitimace, vojenské knížky, fotografie rodin atd. Jiný svědek, který popravu viděl, vypověděl, že je prováděl obyčejný dřevař.²⁷¹

Jiné svědectví zase popisuje jednoho z vězňů, který donutil svou oběť kleknout, aby ji mohl rozseknout hlavu sekerou. Vězeň však držel sepnuté ruce a prosil o milost, tím, jak byl nakloněn, se stalo, že se sekyra smýkla a usekla pouze ruku. Další rána už padla na hlavu. Stejný vězeň měl také, zase podle jiné výpovědi, tlouct ležícího vojáka SS po zádech.²⁷²

Podle Václava Sádla existuje několik dokladů, že s příslušníky Wehrmachtu, kteří byli v pivovaru vězněni, bylo zacházeno řádně jako s válečnými zajatci. To zmiňujeme především proto, že to vysvětluje, proč byli mnozí zajatci svlékáni. Jednotky SS byli totiž často potetováni. Často na sobě měli vytetován runový znak SS, krevní skupinu nebo jiné symboly, kterými se hlásili k nacismu. Dalo se tak jednoduše poznat, kdo k SS patří.²⁷³

Podle několika svědků, včetně M. Sykové, byli popravám přítomni i Sověti. Jeden major Rudé armády měl na jednom z esesmanů zkusit známou ruskou ruletu. Zajatec zemřel až při třetím stisknutí spouště. Další sovětsí vojáci se měli podílet i po odpoledni - např. jistý sovětský

²⁷⁰ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁷¹ Tamtéž.

²⁷² Tamtéž.

²⁷³ Tamtéž.

důstojník měl přivést asi 7 esesmanů, 4 nechal posádce pivovaru, ať si s nimi dělá, co uzná za vhodné, a zbylé 3 si ponechal. K popravách oněch 4 se dostali nezkušení mladí kluci, kteří ještě nebyli ani na vojně a neměli tak řádný výcvik. Poprava tak byla provedena otřesně, někteří z obětí po exekuci ještě žili ve strašných bolestech. Popravu museli ukončit zkušenější. Jeden ze svědků toto popsál a dodal, že v tu dobu seděl na bobku, když k němu přilétl kus odštěpené lebeční kosti, z čehož se mu udělalo zle.²⁷⁴

Častá praxe byla ta, že si „zkušenější“ popravčí vybírali ti nezkušení, aby prováděli exekuce. Vybírali i chlapce, kteří by, podle nich, měli mít silnou motivaci se pomstít. Např. takhle angažovali syny otců, kteří byli zabiti za heydrichiády.²⁷⁵

Jeden mladík měl řezat esesmana opaskem s přezkou po hlavě. Když měl „dost“ odvedli ho i s jinými na popravu k ledárně, kde se brzy kupila hromada těl. Podle jistého svědka byl v této hromadě nalezen i důstojník Bruno Wessely, který byl však jen zraněn a obhajoval se slovy: „*Neblázněte, lidi, vždyť já su Čech, já su Brňák!*“.²⁷⁶

Pamětníci také zmiňují, kdo byli nejčilejšími vykonavateli. Jeden z nich měl být řezník, druhý cukrář, jiný zase dřevař či dva autodopravci. Podle očitého svědka Františka Níče, který poskytl rozhovor pro Mladou Frontu, lidé, co týráni a následně exekuce prováděli, neměli pro své jednání nejmenší důvod. V rozhovoru říká, že je všechny znal, mělo jít o muže, co za Protektorátu celou dobu „šmelinařili“. Dále uvádí, že se viník už nenalezne. I když si sám jména pamatuje, říká, že již nejsou mezi živými, bylo by tak zbytečné celou věc znovu otevírat. Trvá však na tom, že by pravdu o dění v náchodském pivovaru měl každý vědět: „*Měli bychom vědět, že každý národ má v sobě bestie, které jsou schopny vykonat, co se dělo v koncentracích, i to, co se dělo v pivovaru!*“²⁷⁷

2.3.2. Pohřeb zabitých esesmanů

Těla zabitých esesmanů byla odvážena do zámecké aleje. Posloužily tomu vozy tažené koňmi a nákladní auta bez postranic. Místo poslední odpočinku leželo poblíž starého vojenské hřbitova z roku 1866 přesně za tehdejší myslivnou. Tento pozemek měl podle Václava Sádla vykoupit Wehrmacht a od února 1945 tam pohřbívat do začernělých rakví vojáky, kteří zemřeli v náchodských lazaretech.²⁷⁸ Po rozhovoru s panem Františkem Molíkem, vnukem tehdejšího

²⁷⁴ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁷⁵ Tamtéž.

²⁷⁶ Tamtéž, s. 64.

²⁷⁷ HRUDKA, Jan. *Nebyla to pomsta, ale masakr*. MF Dnes, 18.8. 2001, s. 6.

²⁷⁸ SÁDLO, pozn. 274.

majitele pozemku, kde byli Němci pohřbíváni, jsem se dozvěděl, že tento pozemek nikdy vykopen nebyl. Němci tak pravděpodobně místo prostě využili, s odkupem nebo svolením čas neztráceli.

Esesmani byli od 10. do 12. května pohřbíváni do hromadných hrobů, které vykopali ti z nich, kteří stále žili. Jakmile byly hroby připraveny, museli si kleknout a sami byli zastřeleni. Podle dopisu uchovaného v regionálním muzeu, se vojáci, co vykopali jámy, museli stavět vždy po dvou obličejem proti sobě. Střílet je měl jistý řezník a uhlíř. „*Když padli, další dva, kteří po nich přišli na řadu, slezli po připraveném žebříku do jámy, urovnali je, posypali kbelíkem vápna a šli se postavit proti sobě.*“²⁷⁹ Podle jiného svědka museli ještě před smrtí říct své osobní údaje a na popravách se mělo podílet více lidí. Esesmani, kterých mělo být kolem deseti, se postavili na okraj jámy. Asi 15 civilistů mělo provést popravu zastřelením. Všichni pak spadli do jámy. Před smrtí měli údajně požádat o sklenici vody, která jim byla dána. I u této exekuce měli být přítomni příslušníci rudé armády. Jeden z nich, aby se pomstil za smrt svých synovců zastřelených u celnice.²⁸⁰

Na stejném místě jako jeho podřízení měl skonat i brněnský Němec, Bruno Wessely. Podle výpovědi zemřel jako jeden z posledních. Údajně si vyslechl obžalovací řeč: „...9. května celý svět slavil mír, ale vy jste porušil kapitulaci a nadělal mrtvolu už opravdu zbytečně...Ale teď přistoupíte ke hrobu a sám se podívejte, kde chcete ležet pro tisíciletou říši.“ Poté prosil o milost, ale přítomný dav zakřičel: „Zastřelit“.²⁸¹ A tak se také mělo stát.

V letech 2001 až 2002 došlo v zámecké aleji k exhumaci těl, kterou provedl Lidový spolek péče o německé válečné hroby. V hromadných hrobech našli 113 a ve starších lazaretních 47 ostatků. Německý spolek si kladl za cíl pouze nalézt těla, odvést si je a uložit do řádných hrobů. Nesledoval žádný politicko-historický cíl. Je ovšem pravda, že tato událost vyvolala značný zájem na české i německé straně. Mnoho badatelů i institucí doufalo, že dojde k senzačním zjištěním. Chtěli vědět především kolik esesmanů bylo popraveno v pivovaru a něm. strana doufala v důkazy potvrzující mučení něm. vojáků. Odpovědi na tyto otázky však zodpovězeny nebyly. Těla byla ve vysokém stupni rozkladu, stejně tak lebky. Nedalo se tedy určit, zdali byli esesmani skutečně mučeni. Problém ohledně počtu příslušníků SS z pivovaru zůstal také neobjasněn, protože do hrobu byly umístěny i těla něm. vojáků z náhodských

²⁷⁹ RM Náchod, Dokumentace současnosti 1945, dopis z 3.5. 2005.

²⁸⁰ SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁸¹ Tamtéž, s. 65.

lazaretů, z bojů v Bělovsi i ze zajateckých transportů, které projížděly bezprostředně po konci války Náchodem do Kladska.²⁸²

2.4. Uvítání Rudé armády

První neoficiální uvítání představitele Rudé armády proběhlo již v 0.30 hod. v bráně policejního ředitelství, kde Dr. Chudoba uvítal podplukovníka Korolenka slovy: „*Jménem obyvatelstva města Náchoda, jménem Národního výboru a jménem policejního ředitelství vítáme vás s upřímnou láskou jako své osvoboditele.*“ Na to Korolenko odpověděl, že má nesmírnou radost, že mohl vkročit na bratrskou slovanskou půdu. Potom se podle Jana Šimáně měli políbit a Dr. Chudoba odjel pozdravit generála celé 291. gatčinské divize, Zajončkovského, do Slaného.²⁸³

První oficiální uvítání Rudé armády začalo před 11. hod. 10. května dopoledne na státních hranicích. Byla svolána sláva Rudé armádě a představitelům obou států. Za Národní výbor promluvil Jindřich Kašpar. Generálmajor Vasil Kazimirovič Zajončkovskij srdečně odpověděl a všichni se vydali na náchodské Masarykovo náměstí. Ulice lidé vyzdobili rudými a čsl. vlajkami a prapory. Do oken vystavovali portréty Edwarda Beneše a Josefa Stalina. Všichni lidé čekají venku, a když Sověti v čele s generálmajorem proházejí, propuká bezmezná nadšení. Na náměstí náchodská hudba hraje hymny a u radnice je Zajončkovskij vítán chlebem a solí. Za Národní výbor vítá naše osvoboditele člen Národního výboru Josef Mánek. Děkuje za osvobození a vzpomíná obětavost, se kterou se Rudá armáda bila za hodnoty svobody a lepší život pracujícího lidu. Poté k lidu promlouvá rozhlasem i gen. major. Jeho projev rozpoutal bouřlivý potlesk. Nejpamátelnější výjev z toho dne se stal před radnicí, kdy Zajončkovskij spontánně zdvihá v náručí blonděťatě děvče a prohlašuje: „*Jestliže jsme hnali tak Němce, bylo to proto, že jsme mysleli na tuto mládež a na její budoucnost.*“²⁸⁴ Poté se na velitelovu počest koná slavnostní oběd v restauraci Sokolovna, kam míří i se svým desetičlenným štábem.

Odpoledne téhož dne se na staroměstském hřbitově koná pohřeb 19 zabitých rudoarmějců, na který se přišli podívat tisíce Náchodůanů.²⁸⁵ O jejich hroby je s úctou staráno do dnes.

²⁸² SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.

²⁸³ ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946, s. 163.

²⁸⁴ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI*. (1945-1947), s. 33.

²⁸⁵ JÁNSKÝ, Zdeněk. *Poslední válečné události v roce 1945 v Náchodě a okolí*. In: Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOkA Náchod, 2000, s. 165-191.

Pro padlé Čechy byl uspořádán velkolepý smuteční ceremoniál ve 12. května ve 14.00 hod. před radnicí. Na podiu bylo seřazeno 12 rakví. Po obou stranách rakví hořely ohně, před nimi ležely věnce a květiny. Vlajky čsl. a sovětské na půl žerdi. Hrála smuteční hudba. A náměstí bylo plné lidí, kteří se přišli rozloučit a vzdát hold. Mezi nimi i generálmajor Zajončkovskij, který zůstal po dlouhou dobu s představiteli města v kontaktu a rád se do Náchoda vracel.²⁸⁶

Náchodem stále proudí průvody lidí. S Rudou armádou přicházejí noví zajatci, cizinci, dělníci z pracovních táborů a vězni z koncentračních táborů. Život v Náchodě se však pomalu dostává do normálnějších kolejí. Začíná se pracovat a ve školách se po dlouhé době zase učí.²⁸⁷

²⁸⁶ Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947)*.

²⁸⁷ Tamtéž.

3 Praktická část

V praktické části se jako budoucí pedagog zaměřuji především na konkrétní využití tématu této bakalářské práce v kurikulu dějepisu základních a středních škol. Navrhuji metody, které si kladou za cíl doplnit tradiční frontální výuku, která bývá po čase monotónní a pro řadu žáků nezajímavá. V dnešní době rozvinutých moderních technologií, snadné mobility a dostupných služeb nemůže být problém výuku zatraktivnit, a získat tak pro dějepis nové mladé nadšence. Dnes už se také dají čerpat prostředky z různých evropských grantů, které mohou učitelům dopomoci ke zkvalitnění procesu učení a motivovat k další práci. Studenti a žáci mají navíc od státu cenová zvýhodnění, která je podporují ve vzdělávání se. Mírím tím k faktu, že si dnes, podle mého názoru, každé dítě či dospívající může dovolit výlet, exkurzi nebo prohlídku muzea. Dnes však proces aktivního vzdělávání naráží na jiné problémy. Především se jedná o nechuť nebo lenost některých učitelů přicházet s novými nápady, vymýšlet jiné metody nebo jen změny ve výuce reflektovat a zajímat se o inovace. Z vlastní zkušenosti vím, že hlavně starší učitelé mají už 30 let připravené stejné zápisy, které téměř neupravují a jinou, než frontální výuku neznají nebo raději znát nechtějí. Je tedy na nás, budoucí učitelské generaci, tuto praxi změnit a výuku značně oživit. Možností, které se nám naskýtají, není málo, stačí se jen zapřemýšlet.

Přicházím tedy s několika jednoduchými, ale účelnými návrhy, jak výuku obohatit.

3.1. Návrhy na využití tématu práce v kurikulu dějepisu

3.1.1. Exkurze do Regionálního muzea a Státního okresního archivu

V Náchodě máme dvě skvělé instituce, díky kterým můžeme poskytnout našim žákům pocit reálné, existující historie, jež si můžou „osahat“. Během studia na základní škole jsem měl často pocit, že je dějepis předmět, který přežívá jen v učebnicích a knížkách. Že jsou to pouze informace, co se zapsaly, aby se zachovaly pro budoucí generace. Cítil jsem jistou nedůvěru k tomu, co mě moje paní učitelka učila, neboť jsem nikdy neviděl žádný důkaz, že kupříkladu na celnici v Bělovsi při největších bojích visela rudá vlajka, která jednotky SS dráždila natolik, že do ní pálili vši silou.

Zmíněná vlajka a mnohem víc však skutečně existuje, a navíc je to na požádání veřejnosti přístupné v Regionálním muzeu v Náchodě na Masarykově náměstí v horním rohu u staré radnice. Je určitě skvělý nápad, který žáci ocení, se tam vypravit a vidět sbírku hmotných

pramenů, ve kterých můžou poznat zbraně, výzbroj, ošacení, přidělové lístky a jiné reálné důkazy, že skutečně existovalo to, o čem se ve školách učí.

Náchodské muzeum pro školy navíc nabízí bohaté edukační programy, které pozitivně žáky rozvíjí, utváří jim jejich hodnotové orientace a snaží se u nich navodit kladný vztah ke kulturnímu a historickému dědictví. Konkrétně muzeum nabízí výchovné, vzdělávací a zážitkové programy pro mateřské, základní a střední školy s tím, že edukační programy lze zahrnout do školního vzdělávacího systému pro základní vzdělávání a uplatnit ve vzdělávací oblasti Člověk a jeho svět, Člověk a společnost.

Pro základní školy má muzeum připraveno 10 vzdělávacích programů ke stálé expozici „Dějiny Náchoda a Náchodska“. Programy se souhrnně nazývají „Krokem za příběhem“ a jejich jádro tvoří 10 muzejních exponátů ze stálé expozice. Program je prováděn formou poutavého, dramatického vyprávění, na které navazují herní aktivity ve formě úkolů, pracovních listů, různých kvízů a didaktických her. Děti si kromě osvojení nových poznatků z různých etap dějin Náchoda (i z konce války), zlepšují také slovní zásobu, představivost, a především schopnost vlastního úsudku a vytvoření si vlastního názoru. Vyprávění příběhu je zvoleno záměně, neboť pomáhá lepšímu zapamatování nových informací, protože si je žáci spojí buď s emocí nebo s nějakým konkrétním obrazem v mozku.²⁸⁸

Pokud jde o konkrétně o náchodské událost konce 2. světové války, je možnost domluvit si specializovanou přednášku a program. V posledních letech se nabídka vzdělávacích programů z muzea rozšířila i do jiných muzejních objektů. Jedná se především o nedalekou pevnost Dobrošov a její bunkry. Tady bych rád doporučil především vzdělávací akci nazvanou „Na Berlin“. Jedná se totiž o unikátní hru přímo k tématu této bakalářské práce, která vznikla jako připomenutí událostí konce 2. světové války. Velkou výhodou této aktivity je moderní koncept, který je založen na oblíbených „Escape games“. Žáci či studenti uvnitř bunkru plní úkoly, při nichž si osvojují nové znalosti a dovednosti.²⁸⁹

Druhou velmi důležitou institucí, kterou by žáci v cestě za poznáním „hmatatelné“ historie měli navštívit, je určitě Statní okresní archiv v Náchodě v městské části Branka. Žákům bych nejdříve ukázal tuto bakalářskou práci, kde bych je upozornil na prameny, které zde cituji.

²⁸⁸ Edukační činnost muzea. *Regionální muzeum v Náchodě* [online]. Náchod: RM, 2018 [cit. 2018 04 19]. Dostupné z: <http://www.muzeumnachod.cz/index.php/2017/02/01/edukacni-cinnost-muzea/>

²⁸⁹ Tamtéž.

To by nás zavedlo nejdříve do muzea za fondem „Josef Mánek“ a následovně do muzea za sbírkou „soudobá dokumentace – 1945 “ a fondem „Karel Bartoš“. Na tomto příkladu se žáci naučí, jak a proč se vlastně v odborných pracích cituje a jak takový historik může postupovat. Následovala by prohlídka v této práci použitých pramenů, zejména telefonních hlášení a různých starých periodik, které v Náchodě v minulosti vycházely. Žáci by si přečetli až 70 staré výpovědi očitých svědků posledních válečných událostí. Došli by si tak k informacím sami, museli by si je vyhledat a mezi sebou porovnat. Tento proces samostatné rešerše a komparace přispívá k rozvoji samostatnosti a kritického myšlení, které je v dnešní době plně dezinformací velmi důležité.

V archivu se dá stejně jako v muzeu domluvit vzdělávací přednáška. Je však zaměřena převážně na fungování archivu a ukázky zajímavých archiválií z depozitáře. Nevypráví tu příběh a nehrají se vzdělávací hry, nebylo by to v prostorách archivu ani možné. Návštěvu archívu doporučuji pro starší žáky nebo až studenty středních škol. Sám jsem v SOkA²⁹⁰ v Náchodě se školou na exkurzi byl a musím vyzdvihnout především ucelený výklad o činnosti instituce, o tom, co je to vlastně fond, inventář, sbírka, depozitář a jiné pro laiky neznámé pojmy. Žáci si při návštěvě mohou vyplnit badatelský list a stát se badateli, což některé z nich jistě potěší vzhledem k úžasným sbírkám fotografií právě z konce 2. světové války v Náchodě, ale i okolních obcích. Můžou tak porovnat své současné vizuální koncepty náchodských míst s jejich podobou v roce 1945.

V neposlední řadě bych žákům společně se zaměstnanci ústavu představil odbornou historickou tvorbu, která pod archivem každý rok vychází. Jedná se především o sborník „Stopami dějin Náchodska“, ale i jiné publikace. Cílem by bylo žákům ukázat, že nevychází jen knihy ve velkých nákladech v celorepublikovém rozsahu, ale i místní méně početné náklady, které se soustřeďují převážně na regionální tematiku. Tímto by se žákům nabídla možnost kvalitní četby, kde by v případě zájmu mohli zjistit více o místě, kde bydlí a studují, čehož bych rád docílil. Primárním úkolem je, aby se žáci sami zajímali o místa, věci, lidi, ale i události kolem nich a nebyly tak jen netečnými ignoranty.

²⁹⁰ Více o činnosti archivu na jeho oficiálních webových stránkách:
<http://vychodoceskearchivy.cz/nachod/>

3.1.2. Výlet „Po stopách konce 2. světové války v Náchodě“.

Ideální příležitost propojit výuku dějepisu s tělocvikem nebo jen zdravím životním stylem. Tak bych koncipoval 2-3 hodinový výlet po inkriminovaných místech 9. a 10. května roku 1945.

Před domluvenou vycházkou bych si udělal řádnou přípravu, pro žáky připravil pracovní listy, které by měli postupně doplňovat s tím, jak by se ode mne a svých spolužáků, kteří by si měli připravit kratičké výstupy, postupně dozvídali. Dále bych si nechal vyhotovit kopie dostupných fotografií oněch míst z roku 1945, které jsou dostupné v náchodském muzeu a archívu.

Ze školy by se šlo na náměstí, kde by bylo zahájení akce, vyslechli bychom si první prezentace o náměstí a jeho budovách, dění, které se zde v posledních dnech událo, a důležitých změnách, jež zde od dob Protektorátu proběhla. Zdůraznil by se význam činů důležitých náchodských postav, kteří do dění zasáhli. Dále by se pokračovalo ukázkou dobových fotografií. Žáci by měli za úkol najít rozdíly a popsat je. Celý výlet si žáci, kromě nově získaných faktografických poznatků, rozvíjí i kognitivní a komunikační dovednosti.

Dále by se pokračovalo po Kamenici, kudy projížděly ozbrojené jednotky SS a proudili tisíce uprchlíků z Kladska. Na vybraných stanovištích by vše probíhalo podobně jako na náměstí, jen by se zařadily nové prvky jako čtení z historických pramenů popisujících dané místo nebo ukázka unikátního videa, které natočil z bytu na Kamenici neznámý občan.

V nastíněném duchu by se, podle časového plánu, prošly všechny nebo jen vybraná místa významně spojená s nejdůležitějšími událostmi konce války. Po Kamenici by se tak mohlo projít křižovatkou u hotelu Itálie, kde esesmani zastavili, aby sundali rudý prapor, a dále Kladskou ulicí až k bývalému hostinci „U Kylarů“ kolem tehdejší Hejdovky ke staré celnici. Poté bychom nesměli vynechat novou českou celnici, místo prvního velkého masakru, a tehdejší německou celnici. Cesta zpátky by vedla Bělovsí – Montací až k pivovaru. Celý výlet by měl být zakončen na staroměstském hřbitově nebo v zámecké aleji. Každý rok bych trasu mírně poupravil a sledoval tak změny v prožitku žáků.

Zajímavé by bylo, kdyby se děti na výletě potkali s očitým svědkem květnových událostí, který by jim povyprávěl, co na daném místě skutečně prožil.

Procházku bych zařadil ideálně po náročnějších hodinách matematiky nebo fyziky, aby se žáci cestou mohli zrelaxovat a přijít na jiné myšlenky.

3.1.3. Virtuální prohlídka dotčených míst

Stejně jako předešlý návrh i tento pracuje s prohlídkou významných míst konce války. Jen není založen na skutečné procházce, ale na procházce virtuální. Nespojuje tak dějepis s tělocvikem a zdravím pohybem, ale se znalostí práce na počítači.

K virtuální procházce využijeme skvělé rozhraní Google Maps, kdy se skrz nástroj Street View přeneseme přímo do ulic jako bychom tam sami stáli. Příprava na „výlet“ zůstává stejná (fotografie i prezentace), jen s tím rozdílem, že necháme žáky co nejvíce využívat počítačové dovednosti. Prezentace uvedou v PowerPointu a soudobé fotografie budou promítat projektorem na tabuli. Je-li možnost interaktivní tabule, bude se pracovat i s ní, aby si žáci osvojili základy informační technologie.

Interaktivní prohlídka má tu výhodu, že není závislá na počasí a nezabere tolik času. Zážitek ze skutečných míst, na kterých reálně stojíte, je však mnohonásobně intenzivnější. Tuto formu výuky bych zařadil primárně jako náhradní plán za skutečnou procházku pro případ náhlé změny počasí.

3.1.4. Debata s očitým svědkem

Jeden z nejsilnějších zážitků často bývá, když si můžeme o době, kterou jsme neměli šanci přímo poznat, promluvit s někým, kdo ji zažil. Velmi zajímavá forma výuky je poslech vyprávění očitého svědka o jeho osobních zážitcích. Z vlastní zkušenosti vím, že to může tu nejsilnější atmosféru a žáky hodně zapůsobit.

I dnes je stále možnost pozvat si do hodiny svědka posledních válečných událostí. U této formy se však naskýtají potenciální problémy. Zaprvé je potřeba domluvit se s hostem na formě, zdali bude jen vyprávět, nebo jestli se žáci můžou i ptát, ba dokonce čile debatovat. Může se totiž stát, že svědek nemusí být s událostmi vyrovnán. Je tedy potřeba se s ním nejdříve sejit, osobně a narovinu si o setkání promluvit a až poté se závazně domluvit. Bylo by také vhodné upozornit na potenciální nevhodné chování některých žáků.

A naopak ve třídě by také všichni měli vědět, kdo a kdy do hodiny přijde. Nezbytné je žáky mentálně či morálně připravit a upozornit je na pocity druhých lidí. Učíme tak žáky respektu k druhým, jinakosti a schopnosti empatie. Primárně však slušnému chování.

Když z nějakých důvodů setkání nevyjde, můžeme s žáky na dané téma diskutovat i bez pamětníka. Osobně bych zavedl téma pivovarského masakru. Na něm bych pak učil, jak jsou pojmy právo, spravedlnost, zlo a dobro ne vždy jasné a snadno definovatelné. Snažil bych se především vyvrátit mylnou představu o „černobílém“ světě dobrých a zlých.

Závěr

Náchod byl v posledních dnech 2. světové války velmi neklidným místem, i když tomu počátkem května mnoho nenasvědčovalo.

Snímaly se dvoujazyčné názvy a zůstávaly pouze české. Všechny důležité instituce pomalu přecházely zpět do českých rukou a něm. posádka i přes řádění novoměstského velitele slíbila brzkou kapitulaci a předání moci. Městem každým dnem projíždělo stovky až tisíce něm. civilistů a vojáků z Kladska. Snažili se utéci co nejdál na západ k Američanům, nikdo jim totiž nesdělil, že je jejich snaha marná. Rudá armáda odřízla ústupové cesty a pomalu obkličovala zbylá něm. vojska.

Když osmého května něm. posádka v Náchodě kapitulovala a odešla. Občané počítali hodiny do příjezdu rudých osvoboditelů. Byly vyvěšeny československé a sovětské vlajky, vystaveny obrazy prezidenta Beneše a Josifa Stalina. Do toho však přišel zvrát, který nikdo nečekal, od Kladska přijíždějí opilí esesmani, kteří střílí po všem rudém. Radovánky byly předčasné. Ten den se rozpoutaly boje, které Náchod zatím nepamatoval. U české celnice probíhaly největší boje, ale také vraždění sovětských i českých vojáků. A to byl přitom admirálem Dönitzem dávno podepsán mír, který měl zajistit klid zbraní.

Desátého května, když byla většina esesmanů zajata, probíhaly v náchodském pivovaru činy, na které město nikdy nezapomnělo. Česká odplata ukázala, že se od příslušníků SS zase tolik lišit nemusíme. O tehdejší událostech téměř nikdo nepromluvil, a dnes máme jen kusé informace, ze kterých však také mrazí.

V úvodu jsem si vytyčil primární cíl zpracovat nejdůležitější události v Náchodě na konci 2. světové války. Zabýval jsem se tedy, podle mého názoru, tím nejzásadnějším, co se ve městě událo. Vzpomeňme především příjezd jednotek SS na Masarykovo náměstí a okamžitý návrat ke hranicím nebo boje mezi Rudou armádou a německými pancéři, následující exekuci a kruté mučení esesmanů 10. května, ale také radostné vítání generála Zajončkovského. Všechny vyjmenované události rezonují náchodskou společností dodnes. Každý rok jsou vzpomínány, když vypukají 8. května ohňostroje na připomenutí konce války, který však pro Náchod neplatil. Domnívám se, na základě provedené rešerše, že jsem cíl naplnil a nejdůležitější momenty důkladně prozkoumal a popsal.

V praktické části jsem navrhl, jak oživit frontální výuku dějepisu skrze aktivní participaci dětí. Navržené možnosti, jak téma žákům lépe zpřístupnit a zatraktivnit, sám

vyzkouším již příští semestr v Náchodě na praxích. Je však důležité neusnout na vavřínech a stále vymýšlet nové a nové způsoby výuky,

Z mého pohledu jsem vytvořil materiál, který mohou využít žáci základních i středních škol. Považoval jsem za nutné obsáhnout i konec 2. světové války ve větším měřítku, v měřítku Československa. A to nejen z důvodu nastínění kontextu a provázanosti témat, ale také proto, že si ze školy nevybavují výuku na téma osvobození Československa. Pro naši zemi je to téma tak důležité, že by ho měl ovládat, každý uvědomělý občan. Ze stejného důvodu jsem kladl důraz na oficiální konec války 8. nebo 9. května. Je smutné, když někdo nosí lampion, ale už neví proč. A takových občanů opravdu není málo. Rád bych přístup některých lidí změnil, a proto na toto téma, jako učitel, budu klást důraz.

Seznam pramenů a použité literatury

Použitá literatura

- AUSÝ, Stanislav: *Vojska generála Vlasova v Čechách*. Praha: Vyšehrad, 1996.
- BLAŽEK, Karel. *Osvobození Československa Rudou armádou 1944/1945*. Praha: Naše vojsko, 1965.
- BRANDES, Detlef. *Češi pod německým protektorátem*. Praha: Prostor, 2000.
- DZÚR, Martin. *Dějiny druhé světové války 1939-1945*. Praha: Naše vojsko, 1981, sv. IX.
- FRAJDI, Jiří, KMONÍČEK, Josef. *Květen 1945 ve východních a severovýchodních Čechách*. Havlíčkův Brod: Východočeské nakladatelství, 1965.
- GILBERT, Martin: *The Second World War*. New York: Henry Holt, 1991.
- HRBEK, Jaroslav. *Draze zaplacená svoboda: osvobození Československa 1944-1945*. Praha: Paseka, 2009, sv. II.
- HRUŠKA, Josef. *Z posledních dnů...9. května 1945*. Náchod: Václav Novotný, 1945.
- KERSHAW, Ian. *Hitler: 1936-1945, Nemesis*. New York: W. W. Norton & Company, 2001.
- KOTRLÝ, Josef. *Pražské povstání 1945*. Washington: Rada svobodného Československa, 1965.
- KURAL, Václav, ŠTĚPÁNEK, Zdeněk. *České národní povstání v květnu 1945*. Praha: Karolinum, 2008.
- LENKOVÁ, Jitka – PAVLÍK, Václav. *Nejdůležitější bitvy v českých dějinách*. Frýdek-Místek: Alpress, 2007.
- MARŠÁLEK, Zdenko. *"Česká" nebo "československá" armáda?. Národnostní složení československých vojenských jednotek v zahraničí v letech 1939-1945*. Praha: Academia, 2017.
- NÁLEVKA, Vladimír. *Druhá světová válka*. Praha, Triton, 2014.
- NÁLEVKA, Vladimír. *První týdny míru*. Praha: Mladá Fronta, 1985.
- NEČAS, Ctirad. *Českoslovenští Romové v letech 1938–1945*. Brno: MUNI, 1994.
- OLIVOVÁ, Věra, KVAČEK, Robert. *Dějiny Československa IV*. Praha: SPN, 1967.
- ROBERTS, Jeremy. *Joseph Goebbels*. New York: The Rosen, 2000.
- RYCHLÍK, Jan. *Češi a Slováci ve 20. století: spolupráce a konflikty 1914–1992*. Praha: Vyšehrad, 2012
- SÁDLO, Václav. *Běloveská tragédie*. Náchod: Aleš Horák, 2006.
- SAMEK, Antonín. *Běloveské události roku 1945 očima svědků*. Náchod: Antonín Samek, 2002.
- Samek, Antonín. *Vzpomínky na Běloves*. Náchod: Antonín Samek, 2001.
- SEGEŠ, Vladimír a kol. *Vojenské dejiny Slovenska a Slovákov*. Praha: Ottovo nakladatelství, 2015.
- ŠIMÁNĚ, Jan. *Je tady gestapo*. Červený Kostelec: Jan Šimáně, 1946.
- ŠKVORECKÝ, Josef. *Příběh inženýra lidských duší*. Praha: I. Železný, 2000
- ŠRÁMEK, Pavel, KAPLAN, Václav a HORÁK, Aleš. *Československé opevnění z let 1935–1938 na Náchodsku*. Náchod: Klub vojenské historie Náchod, 2000.
- ŠKVORECKÝ, Josef. *Zbabělci*. Praha: Naše vojsko, 1968.

Periodika a sborníky

- Jiráskův kraj. Náchod, č. 1, 14.5. 1945
- MF Dnes.Praha, 18.8. 2001.
- Náchodsko od minulosti k dnešku 1. Náchod: Muzeum Náchod, 1985
- Nový čas. Náchod, č. 17, 24.4. 1968
- Náš čas. Náchod, č. 18, 3.5. 1995
- Nový čas. Náchod, č. 28, 8. 4. 1975.
- Nový čas. Náchod, č. 29, 11. 4. 1975.
- Stopami dějin Náchodska 6. Náchod: SOkA Náchod, 2000.

Prameny:

- Státní okresní archiv Náchod, Pamětní kniha města Náchoda VI. (1945-1947).
- Státní okresní archiv Náchod, *Pamětní kniha obce Běloves I.* (1933-1950).
- Regionální muzeum v Náchodě (dále jen Rm Náchod). Fond Dokumentace současnosti – 1945.
- RM N8chod. Fond Josef Mánek.
- Státní okresní archiv Náchod. Fond Karel Bartoš.

Internetové zdroje:

- STEINER, Pavol. Boje o „Hronské predmostie“ a operácia Südwind. Štúrovo [online]. Štúrovo: Willant Zoltán, 2011 [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: <http://www.sturovo.com/drupal/385/boje-o-hronske-predmostie-operacia-sudwind>. Srov. J. Lucas: Poslední rok německé armády. Plzeň 1995
- JAKL, Tomáš. Nejen Praha, v květnu 1945 povstala i další česká a moravská města. Vojenský historický ústav Praha[online]. Praha: VHÚ [cit. 2018-03-28]. Dostupné z: <http://www.vhu.cz/nejen-praha-v-kvetnu-1945-povstala-i-dalsi-ceska-a-moravska-mesta>.
- STRAŠÍK, Lukáš. Rozděluj a panuj. Česká televize [online]. Praha: ČT [cit. 2018-03-29]. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/ct24/svet/1499948-rozdel-a-panuj-od-jaltske-konference-uplynulo-70-let>
- Konec války, Den osvobození nebo Den vítězství?. Fronta [online]. Vojtěch Šír [cit. 2018-03-29]. Dostupné z: <https://www.fronta.cz/konec-valky-den-osvobozeni-den-vitezstvi>
- National Archives. Act of surrender. Group 218. Dostupné z: <https://www.ourdocuments.gov/doc.php?flash=true&doc=78>
- Sborník prací filozofické fakulty brněnské univerzity a minor a fakultaty philosophicae universitatis brunensis, č.21-22, 1975. Dostupné z: https://digilib.phil.muni.cz/bitstream/handle/11222.digilib/101981/C_Historica_21-1974-1_2.pdf?sequence=1
- Edukační činnost muzea. Regionální muzeum v Náchodě [online]. Náchod: RM, 2018 [cit. 2018 04 19]. Dostupné z: <http://www.muzeumnachod.cz/index.php/2017/02/01/edukacni-cinnost-muzea/>

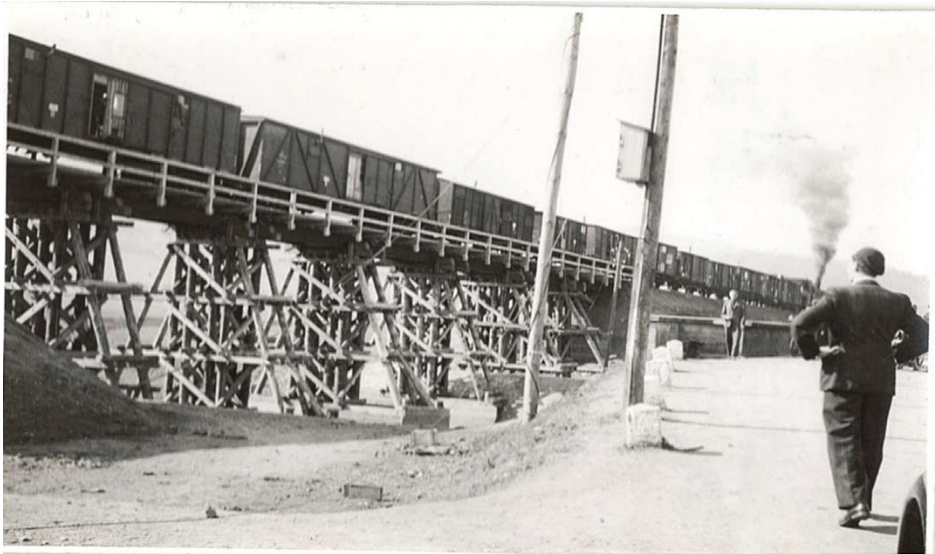
Televizní pořady:

- Česká televize. Šestka. *České národní povstání*. ČT 24, 2010. ČT 24, 5. 5. 2010
- Historie.cs. Kolik konců měla válka? ČT, 2015. ČT 24, 8. 5. 2015.

Přílohy

Seznam příloh:

1. Narychlo vybudovaná železniční spojka z Náchod do Slaného.
2. Zastřelení sovětští vojáci u české celnice.
3. Zabitá německá vojačka SS
4. Německý „Hetzer“ po boji u celnice.
5. Esesman zastřelený při výlezu z jednoho z pancéřů.
6. Generál Zajončkovskij v Náchodě.
7. Plán bojů u celnic v Bělovsi.

Příloha č 1: Narychlo vybudovaná železniční spojka z Náchod do Slaného.

Zdroj: SOkA. Soudobá dokumentace 1945.

Příloha č. 2

Zastřelení sovětských vojáků u české celnice

Zdroj: SOkA. Soudobá dokumentace 1945

Příloha č. 3: Zabitá německá vojačka SS

Zdroj: SOkA. Soudobá dokumentace 1945

Příloha č. 4: Německý „Hetzer“ po boji u celnice.

Zdroj: SOkA. Soudobá dokumentace 1945

Příloha č.5: Esesman zastřelený při výlezu z jednoho z pancéřů

Zdroj: SOKA. Soudobá dokumentace 1945

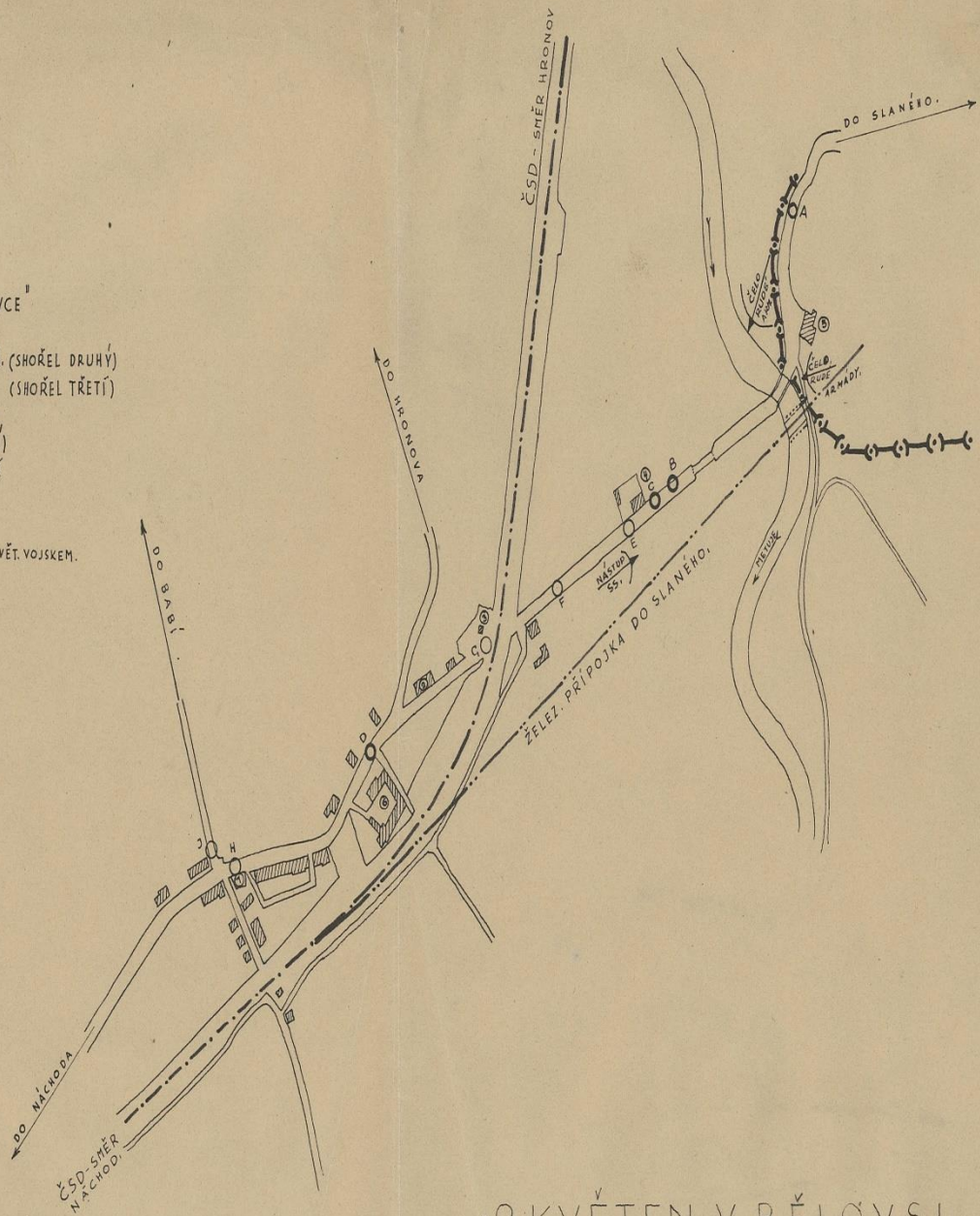
Příloha č. 6: Generál Zajončkovskij v Náchodě

Zdroj: SOKA. Soudobá dokumentace 1945

LEGENDA:

- ① MĚDÍLEK-holič
- ② STARÁ ČS. CELNICE
- ③ ZASTÁVKA BĚLOVES
- ④ NOVÁ ČS. CELNICE
- ⑤ NĚMECKÁ CELNICE.
- ⑥ U HOFMANŮ „NA HEJDOVCE“

- A SOV. VOZIDLO DĚLOSTR. (SHOŘEL DRUHÝ)
 - B SOV. VOZIDLO " (SHOŘEL TŘETÍ)
 - C SOV. MUNIČ. OBRNĚNÝ VŮZ (SHOŘEL PRVNÍ)
 - D SOV. VOZIDLO DĚLOSTR. NEPOŠKOZENÉ
 - E 1. TANK $\{$ ZNIČENÝ $\}$
 - F 2. TANK $\{$ ZNIČENÝ $\}$
 - G 3. TANK $\{$ ZNIČENÝ $\}$
 - H 4. TANK $\{$ ZNIČENÝ $\}$
 - J. 5. TANK $\{$ NEPOŠKOZENÝ $\}$
- } SOVĚT. VOJSKEM.

-9. KVĚTEN V BĚLOVSI,
 POLOHA BOJE ČEL RUDÉ
 ARMÁDY S ODDÍLY TANKŮ $\{$

Příloha č. 7: Plán bojů u celnic v Bělůvsi

Zdroj: SOKA. Soudobá dokumentace 1945

ANOTACE

Jméno a příjmení:	Daniel Vlček
Katedra:	Společenských věd
Vedoucí práce:	Mgr. Pavel Krákora, Ph.D.
Rok obhajoby:	2018

Název práce:	Konec 2. světové války v Náchodě
Název v angličtině:	The end of the Second World War in Náchod
Anotace práce:	<p>Bakalářská práce se zabývá především koncem druhé světové války v českém pohraničním městě, Náchodě. Do jisté míry však pojednává také o osvobození celého Československa od začátku roku 1945, neboť je to téma, v rámci nezbytného dobového kontextu, naprosto neoddělitelné. Dále se práce soustředí na poslední měsíce protektorátního Náchoda. Své jádro však má v posledních květnových dnech s důrazem na nejkrušnější momenty 9. a 10. května. Konkrétně se jedná o příjezd jednotek SS do Náchoda, boje a masakr na české celnici, následnou krvavou odplatu v místním pivovaru a vítání Rudé armády na Masarykově náměstí. Součástí práce je i zamyšlení se nad využitím tématu při výuce dějepisu.</p>
Klíčová slova:	Náchod, Běloves, jednotky SS, pohraničí, konec 2. světové války, květen 1945, náchodský pivovar, masakr v pivovaru, Kladsko, vraždění na celnici, týrání esesmanů, Rudá armáda, Zajončkovskij, Bruno Wessely, Jan Chudoba, německá kapitulace, 291. gatčinská divize, boje na celnici, česká odplata, pohřeb v zámecké aleji, Jagdpanzer Hetzer, Sověti, Chudoba, Slané, kurikulum dějepisu.

Anotace v angličtině	This bachelor's thesis deals mainly with the end of the Second World War in the border town of Nachod. However, it concerns the liberation of the whole Czechoslovakia from the beginning of the year 1945 as well, because this issue is inseparable from the main topic. Then, the thesis focuses on the last few months of the Protectorate supremacy, and puts the main emphasis on the most crucial moments of the 9th and 10th May. Specifically, it concerns with the arrival of the SS military group in Náchod, fights and massacres at Czech customs house, subsequent bloody revenge in the local brewery and welcoming of the Soviet Red Army in Nachod Masaryk's square. The last part of the thesis includes the ideas how to use this topic in History classes.
Klíčová slova v angličtině:	Náchod, Běloves, The Schutzstaffel, border area, the end of the Second World War, May 1945, Nachod Brewery, massacre in brewery, Kłodzko, murdering at customs house, torturing of SS, Red Army, Zajončkovskij, Bruno Wessely, Jan Chudoba, German surrender, 291th gatchin's division, fights at the bordeland, Czech revenge, burrial in the castle avenue, Jagdpanzer Hetzer, Soviets, Chudoba, Słone, teaching of history.
Přílohy vázané v práci:	7
Rozsah práce:	83 stran
Jazyk práce:	čeština